

www.twente-index.nl

2010

2010

twente index

Een vergelijkend economisch
jaarbeeld van Twente

twente index 2010

Stichting Twente Index,

Drs. Wim Boomkamp, voorzitter Raad van Bestuur Saxion

Ir. Kees van Ast, vice-voorzitter College van Bestuur Universiteit Twente

Rob Gregorowitsch, directeur Voorlichting & Wetsuitvoering

Kamer van Koophandel Oost Nederland

Ir. Paul de Jong, Project Director Pallas NRG

Drs. Karel Loohuis, burgemeester Haaksbergen en lid Dagelijks Bestuur Regio Twente

Aart Jan Smits, directeur marktontwikkeling Thales Nederland B.V.

en voorzitter IPT-cluster Technologie & Veiligheid

Ten geleide

De Twente Index is voor het eerst verschenen in 2005, analoog aan de Silicon Valley Index. Beide publicaties hebben tot doel om betrouwbare, feitelijke informatie te verschaffen over de regionale economie en kwaliteit van leven. De Twente Index is na zes jaar een vergelijkend economisch jaarbeeld geworden, zoals de ondertitel al aangeeft. Het doel is nog steeds om Twente tot een nog betere regio te maken om te leven, te werken en te ondernemen.

Dit jaar besteden we speciale aandacht aan de kansen die de economische krimp de regio Twente kan bieden. Vroeg of laat krijgen alle Twentse gemeenten te maken met de gevolgen van demografische krimp. De krimpontwikkeling voor Twente en de te verwachten effecten worden in deze index geanalyseerd. Het scenario 'Strong Europe' blijkt voor de bepaling van de economische effecten het best toepasbaar voor de Twentse situatie. Denken in groeiscenario's moet omgebogen worden naar denken over de gevolgen van demografische krimp. Het onderzoeksteam heeft ook dit jaar nieuwe bronnen gebruikt. Zo zijn er vooral meer data over innovatie opgenomen.

In de interviews van dit jaar wordt gekeken naar een aantal aspecten die een rol spelen in de Twentse samenleving. Hoe veilig voelen we ons in Twente? Is Twente wel een innovatieve regio en kan het op dit gebied de concurrentie aan met andere regio's? Zetten we innovaties voldoende in? Waarom komt Siemens naar kennispark? Wat betekent het landskampioenschap van FC Twente voor de regio? Hoe staat het met onze culturele en regionale ontwikkeling?

De Stichting Twente Index, uitgever van dit boekwerk, heeft zich ten doel gesteld ondernemers en bestuurders op basis van feiten beleidsterreinen te laten benoemen en te prioriteren, zodat de kracht van Twente verder wordt versterkt. Vervolgens is de Twente Index voor het ontwikkelen van plannen en het opstellen van toekomstscenario's een handig hulpmiddel.

Wij hopen dat ook deze uitgave een positieve bijdrage zal leveren aan een brede discussie over de ontwikkeling van onze regio. Uw eventuele op- en aanmerkingen stellen we zeer op prijs. U kunt ze kenbaar maken via www.twente-index.nl.

Highlights

Hoe staat Twente ervoor in 2010?

- De werkloosheid is tijdens de crisis opgelopen tot ver boven het landelijk gemiddelde, met name in de steden Almelo en Enschede. Het herstel van de werkgelegenheid is trager dan het Nederlands gemiddelde. De werkloosheid daalt onder jongeren sneller dan onder andere leeftijdsgroepen.

- In enkele sectoren in de maakindustrie is weer sprake van omzetstijging en groei van arbeidsplaatsen, met name in Materialen & High Tech Systemen. De eerste signalen van een toekomstige mismatch van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt zijn zichtbaar.

- Meer mensen van buiten de regio komen naar Twente. De bevolking stijgt door netto immigratie. Er is een toename van het aantal buitenlandse studenten en kenniswerkers.

- De relatief geringe groei van de arbeidsproductiviteit blijft het zorgenkindje van de Twentse economie. Het verschil met de rest van Nederland neemt geleidelijk toe. De arbeidsproductiviteit groeit door opleiding en innovatie.

- Twentse bedrijven en instellingen geven relatief veel uit aan onderzoek & ontwikkeling. Daarvoor wordt bovengemiddeld gebruik gemaakt van nationale en Europese fondsen.

- Volgens recent onderzoek van het CBS hebben Twentse bedrijven relatief weinig nieuwe producten en diensten in hun totale omzet. We beschikken nog over oude gegevens van de innovatiekracht van Twentse bedrijven (2006). Volgend jaar zijn recente gegevens beschikbaar, waarmee effecten van activiteiten van het Innovatieplatform Twente kunnen worden bekeken.

- De groei van het aantal studenten bij ROC, UT en Saxion zet zich door. Er zijn meer inschrijvingen van buitenlandse studenten in WO en HBO. Twente heeft een vertrekoverschot van jonge hogeropgeleiden, met name naar de Randstad. Uiteindelijk gaat 60% van de in Overijssel geboren academici in dezelfde provincie werken.

- Twente blijft goed scoren op indicatoren die betrekking hebben op een aangename leefomgeving. De woning- en kantorenmarkt herstelt nog niet. Het aantal mensen dat een huis koopt in de Duitse grensstreek, neemt onverminderd toe.

- Roken en overmatig alcoholgebruik dalen sterk in Twente, met name onder jongeren. Het overgewicht is hier relatief hoog, met name bij lageropgeleiden.

- Een geleidelijke krimp van de bevolking wordt in Twente pas verwacht in 2025. Dit zal echter per gemeente en per stadswijk sterk verschillen. Grootste daling vindt naar verwachting plaats in de randgemeenten. De Twentse beroepsbevolking daalt al wel. Immigratie kan tot een andere situatie leiden.

Toelichting en analyse

Deze Twente Index 2010 verschijnt op een moment dat er sprake is van licht economisch herstel. Er is beperkte economische groei en de werkloosheid daalt licht. De grote vraag is nu, of de grote bezuinigingen op overheidsuitgaven in Europa een sterk remmend effect gaan hebben op verdere economische groei.

Werkgelegenheid

Het herstel van de werkgelegenheid is in Twente is trager dan het landelijk gemiddelde. De werkloosheid blijft voorlopig hoog. Een lichtpunt is wel dat de werkloosheid onder jongeren sneller daalt dan bij de overige leeftijdsgroepen. In de vorige Twente Index werd langdurige jeugdwerkloosheid nog als een groot risico beschouwd. De lageropgeleiden worden nog altijd extra getroffen door werkloosheid. Een kwart van de niet-werkende werkzoekenden heeft alleen basisonderwijs genoten. In een aantal sectoren zien we weer een toename van arbeidsplaatsen. Door de groei van de wereldhandel en de economische opleving in Duitsland vertoont bijvoorbeeld de innovatieve maakindustrie een sterk herstel. Het cluster Materialen & High Tech Systemen is gegroeid in aantal arbeidplaatsen. Veel industriële bedrijven hebben weer openstaande vacatures. Vaak wordt voor de nieuwe functies minimaal MBO-niveau gevraagd. Daarnaast groeit ook de vervangingsbehoefte van personeel dat met pensioen gaat. De grootste sociaal-economische uitdaging voor Twente in de komende jaren wordt dan ook de match van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt. Er moet extra worden geïnvesteerd in de bij- en omscholing van zowel werkenden als werkzoekenden.

Bevolking

In 2009 was sprake van een plotselinge stijging van de bevolking in Twente, het resultaat van netto immigratie uit de rest van Nederland en vooral uit het buitenland. De drie jaar ervoor was de trend nog omgekeerd: Twente verloor toen bevolking door emigratie. De nieuwe ontwikkeling is positief nieuws over de aantrekkelijkheid van de regio. Er zijn geen details over de samenstelling van de immigratie, maar waarschijnlijk stijgt het aantal buitenlandse kenniswerkers. Dit blijkt onder andere uit de toename van het aantal buitenlandse studenten en onderzoekers bij Saxion en de Universiteit Twente. Naast bijscholing van de eigen bevolking kunnen buitenlandse kenniswerkers toekomstige knelpunten op de arbeidsmarkt gedeeltelijk oplossen. In tegenstelling tot de regio Eindhoven heeft Twente nog geen uitgewerkt

beleid en programma op het vlak van het aantrekken van buitenlandse kenniswerkers. Het voorzieningenniveau voor deze doelgroep, bijvoorbeeld het aanbod van internationaal onderwijs, is voor verbetering vatbaar.

Arbeidsproductiviteit

De arbeidsproductiviteit in Twente (uitgedrukt in de gemiddelde productie per werknemer in euro's) blijft achter bij het landelijk gemiddelde. De hoogte ervan wordt eerder bepaald door 'slim werken' dan door 'hard werken'. De lagere productiviteit in Twente heeft te maken met de economische structuur en het opleidingsniveau van de beroepsbevolking. Daarentegen zijn ook de kosten van levensonderhoud lager in de regio, met name de woonlasten.

De arbeidsproductiviteit is een belangrijke graadmeter voor toekomstige welvaart in de regio. Om het verschil met Nederland in te halen is het belangrijk dat het gemiddelde opleidingsniveau in Twente stijgt, niet alleen door opleiding maar juist ook door voortdurende scholing. Voorts zal het aandeel van de kennisintensieve industrie en dienstverlening in de totale economie moeten stijgen. Stijging van de arbeidsproductiviteit is een essentiële voorwaarde voor de regio om zich te kunnen ontwikkelen tot een succesvolle kennisregio.

Innovatie

In deze Twente Index zijn nieuwe indicatoren opgenomen over innovatie. We hebben nu vooral meer inzicht in de innovatiekracht van het Twentse bedrijfsleven. Helaas waren alleen cijfers tot en met 2006 beschikbaar. In Twente vindt relatief veel inspanning plaats in onderzoek & ontwikkeling. Twentse bedrijven en instellingen maken daarbij relatief veel gebruik van landelijke en Europese subsidieregelingen voor onderzoek en innovatie. De regio is dus goed in het creëren van kennis. Dit onderzoek schept veel banen voor hoogopgeleiden. Op het vlak van innovativiteit van bedrijven scoort Twente echter niet hoog. Het percentage innoverende bedrijven ten aanzien van product, dienst of proces ligt iets boven het landelijk gemiddelde. Dit geldt ook voor het aantal bedrijven dat de behoefte heeft om te innoveren. Beide percentages zijn tussen 2004 en 2006 flink gedaald. Het heeft waarschijnlijk te maken met de toenmalige hoogconjunctuur, waarin de gevoelde noodzaak tot innovatie vaak afneemt vanwege een goede afzetmarkt. Twentse bedrijven scoren vooral laag op het terrein van omzetaandeel van nieuwe of vernieuwende producten. Twente heeft aan de ene kant een sterk innoverende hightech-sector, aan de andere kant telt de regio relatief veel bedrijven met weinig nieuwe producten of diensten. Hierbij past de kanttekening dat het effect van nieuwe initiatieven als de Twentse Innovatieroute in 2006 nog niet kan worden vastgesteld. In het regionale innovatiebeleid moet meer aandacht komen voor de brede deelname van het Twentse MKB aan innovatieprojecten. De doelstelling om Twentse kennis beter te vermarkten blijft zeer relevant.

Onderwijs

Het MBO, HBO en universitaire onderwijs in Twente laten nog steeds een groei van het aantal studenten zien. Ook het aantal inschrijvingen van buitenlandse studenten neemt toe. Er zijn flinke successen behaald bij de afname van het aantal voortijdig schoolverlaters. Veel jonge alumni verlaten echter de regio. Dit is niet een specifiek Twents fenomeen. Alle Nederlandse noordelijke, oostelijke en zuidelijke provincies, behalve Groningen, verliezen jonge hoogopgeleiden aan de Randstad. Van de Overijsselse jongeren die gaan studeren aan een universiteit, gaat na de studie 60% in deze provincie werken. De mobiliteit van jong talent groeit wereldwijd. Het vasthouden van jongeren is onmogelijk. Twente moet zich vooral richten op het in contact blijven met alumni en op het aantrekken van talent dat graag wil wonen en werken in een groenstedelijke regio. Meerdere geïnterviewden in deze Index wijzen op het belang van excellentie. Ruimte bieden om te excelleren binnen bedrijven en instellingen kan een sleutelfactor worden bij het aantrekken van talent.

Leefomgeving

Twente blijft goed scoren op veel indicatoren die betrekking hebben op een aangename leefomgeving. De regio moet blijven investeren in een breed aanbod van voorzieningen voor onderwijs, cultuur, sport en recreatie. Uit onderzoek blijkt dat voor hoogopgeleiden een uitgebreid voorzieningenniveau weliswaar niet een reden is om zich ergens te vestigen, maar wel een minimale voorwaarde is om te blijven. In deze Twente Index hebben we ook informatie opgenomen over gezondheid. Er is een duidelijk verband tussen gezondheid en sociaal-economische problematiek. Op een aantal terreinen scoort Twente duidelijk slechter dan andere Nederlandse regio's, bijvoorbeeld overgewicht. Gelukkig is roken en overmatig alcoholgebruik gedaald, met name onder jongeren. De gezondheid van de burger is niet vanzelfsprekend beter in een groene regio met veel faciliteiten voor sport en recreatie. Scholing en armoedebestrijding kunnen hier een belangrijke bijdrage leveren.

Demografische verandering

In het speciale thema van deze Twente Index gaan we in op de effecten van bevolkingskrimp. Voor Twente als geheel duurt het naar verwachting nog vijftien jaar voordat effectieve krimp gaat plaatsvinden. We hebben eerder gezien dat immigratie en emigratie het cijfer nog kunnen beïnvloeden. Twente heeft nu een netto immigratie, maar de concurrentie tussen regio's om jonge hoogopgeleiden zou dat wel eens kunnen veranderen. Demografische veranderingen zullen per gemeente sterk verschillen. De grotere steden en centrale gemeenten zullen minder last hebben van bevolkingskrimp. Provincie, regio en gemeenten moeten investeren in het behoud van leefbaarheid in de Twentse dorpen op middellange termijn. De beroepsbevolking daalt al wel in Twente. Het betekent dat er op termijn minder behoefte aan kantoor- en bedrijfsruimte zal zijn. Ook daalt geleidelijk het vloeroppervlak per werknemer.

Er blijft wel een vervangingsvraag naar hoogwaardige en duurzame gebouwen bestaan. Door de crisis is de leegstand aan kantoorruimte en de oppervlakte uit te geven bedrijven-terreinen sterk toegenomen. De verwachting is nu dat door demografische effecten de vraag niet meer zo groot zal zijn als vóór de crisis. In de Twentse steden is de geschatte toekomstige vraag naar kantoorruimte ongeveer de helft van het geplande aanbod tot 2020.

Langetermijntrend
De financiële crisis heeft de sociaal-economische uitdagingen voor Twente duidelijk blootgelegd. Tijdens het begin van de crisis werd Twente minder sterk getroffen dan andere Nederlandse industriële regio's als Brabant en Limburg. Met name door het wegvallen van opdrachten in de bouw en aanverwante sectoren behoort Twente nu toch tot de sterkst getroffen regio's. De werkloosheid is opgelopen tot ver boven het landelijk gemiddelde, met name in de steden Almelo en Enschede. De crisis laat zien dat de Twentse economische structuur kwetsbaar blijft voor internationale schokken. Toch komt deze crisis in onze regio relatief minder hard aan dan in eerdere periodes van economische neergang. Door een aantal langetermijntrends wordt Twente geleidelijk aan weerbaarder. Sinds het begin van de jaren negentig is de arbeidsparticipatie enorm toegenomen, met name onder vrouwen. Twente ligt nu bijna op het landelijk gemiddelde. Ook het opleidingsniveau en het aandeel van de hoogwaardige dienstverlening in de werkgelegenheid groeien gestaag. De dienstverlening is meestal minder conjunctuurgevoelig dan de industrie. Na een inhaalslag in de jaren negentig volgt Twente sinds tien jaar op economisch vlak de Nederlandse trend. De afstand met de rest van het land wordt echter niet meer kleiner. Het verwezenlijken van de Twentse ambities vraagt om een versnelling van deze positieve trends. Hiervoor is een sterke samenwerking noodzakelijk tussen bedrijfsleven, overheid en kennisinstellingen, op basis van een eenduidige gemeenschappelijke visie.

- Bijsluiter voor regionale actie**
- Bij- en nascholing heeft de hoogste prioriteit voor het verhogen van de arbeidsproductiviteit en het tegengaan van de mismatch op de arbeidsmarkt. Gezamenlijke inzet van bedrijven, overheden en onderwijsinstellingen is nodig.
 - Beleidsfocus behouden op kennis, innovatie en de branding van Twente. Daarmee de inzet voor het vergroten van de aantrekkelijkheid van de regio voor bedrijven en jong talent volop doortrekken.
 - Het voorzieningenniveau voor buitenlandse kenniswerkers en studenten verbeteren.
 - Niet investeren in het tegengaan van braindrain, maar investeren in 'braingain' door het vergroten van de aantrekkelijkheid van de regio. In contact blijven met vertrekkende alumni door gezamenlijke regionale activiteiten, bijvoorbeeld een ambassadeursprogramma.
 - Stimuleren van en ruimte geven aan het excelleren in bedrijven en instellingen.
 - Gemeenten en regio moeten krachten bundelen om divers aanbod van voorzieningen op gebied van cultuur, sport en recreatie te behouden respectievelijk uit te breiden
 - Afstemming is noodzakelijk op het vlak van woningbouw en nieuwe bedrijvenlocaties. Grote onderlinge concurrentie kan leiden tot kannibalisme en daarmee leegstand. Het geheel is meer dan de som der delen.
 - Anticiperen op snelle demografische verandering in de Twentse randgemeenten. Noodzaak tot behoud van leefbaarheid van dorpen.
 - Investeren in gezondheid van jongeren en sociaal zwakkere groepen vergroot het welzijn en de kansen op de arbeidsmarkt.

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

- Bevolkingsontwikkeling 9
- Vestiging, vertrek en migratie 10
- Beroepsbevolking en participatiegraad 12
- Werkloosheid en vacatures 16
- Werkgelegenheid 19
- Arbeidsproductiviteit 21
- Regionaal economische groei 24
- Bedrijvigheid en ondernemersactiviteit 25
- Vestiging en startende ondernemers 27
- Gazellebedrijven 29

II Innovatie in Twente

- Twentse clusters 32
- Bouw 34
- Creatieve sector 35
- Innovatie en bedrijvigheid 38
- Onderzoek en ontwikkeling 40
- Onderwijs 46

III Leefomgeving en leefbaarheid in Twente

- Woningmarkt 52
- Kantoren en bedrijventerreinen 54
- Cultuur en recreatie 57
- Onveiligheidsgevoel 62
- Gezondheid 63

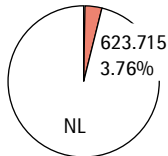
IV Krimp: een scenario voor Twente

- Karakter van de krimp 67
- Krimp in Twente 69
- Vergrijzing 70
- Ontgroening 71
- Ontwikkeling beroepsbevolking 72
- De scenario's 76
- Conclusies en beleidsopties 79
- Bronvermelding 79
- Verantwoording van de bronnen 80
- Colofon 80

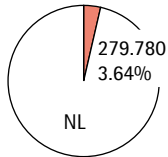
Twente in beeld

Feiten & Cijfers

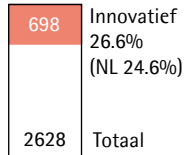
Bevolking van Twente

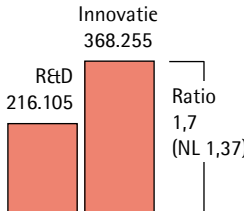
Banen in Twente

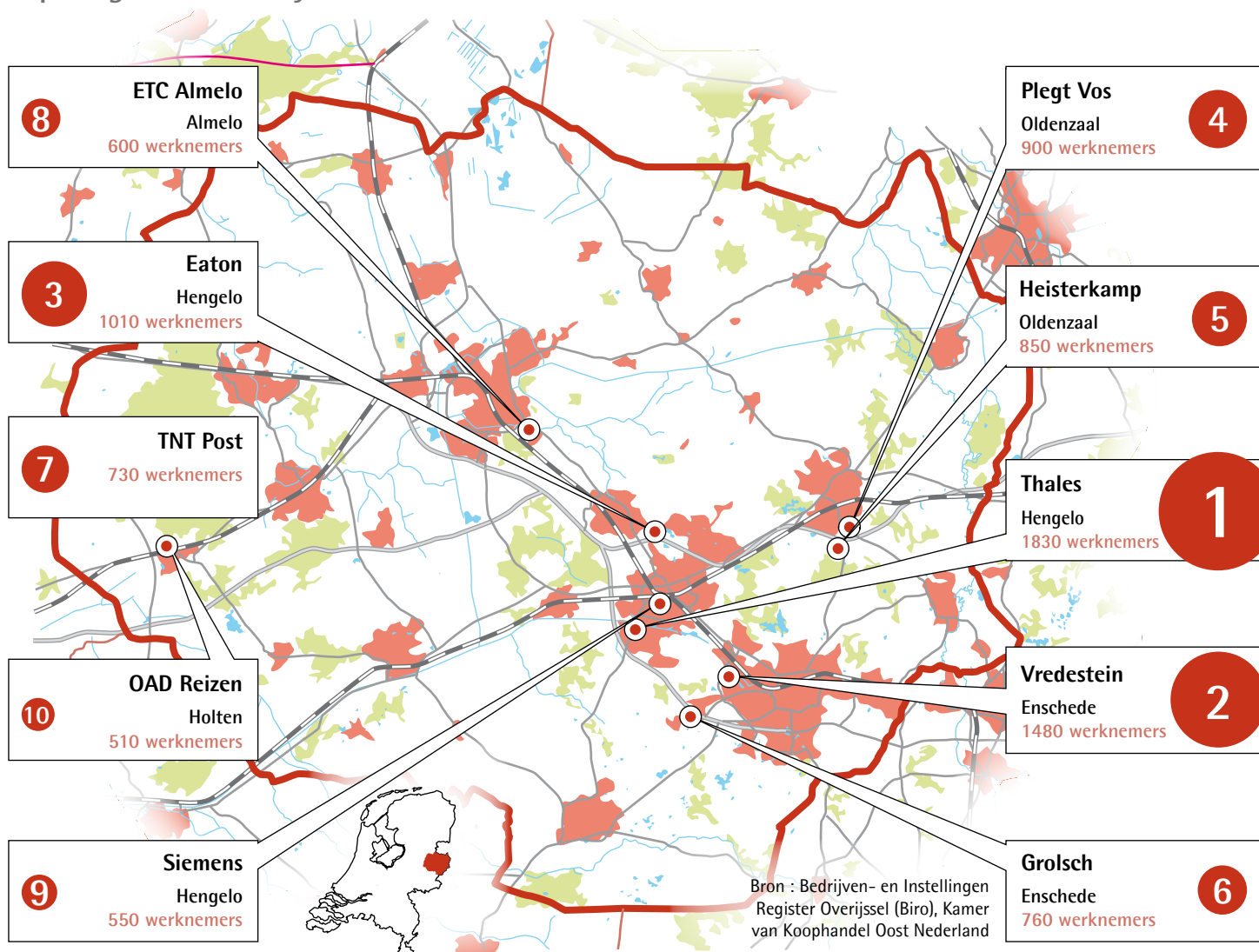
Bedrijven in Twente

Uitgaven in Twente

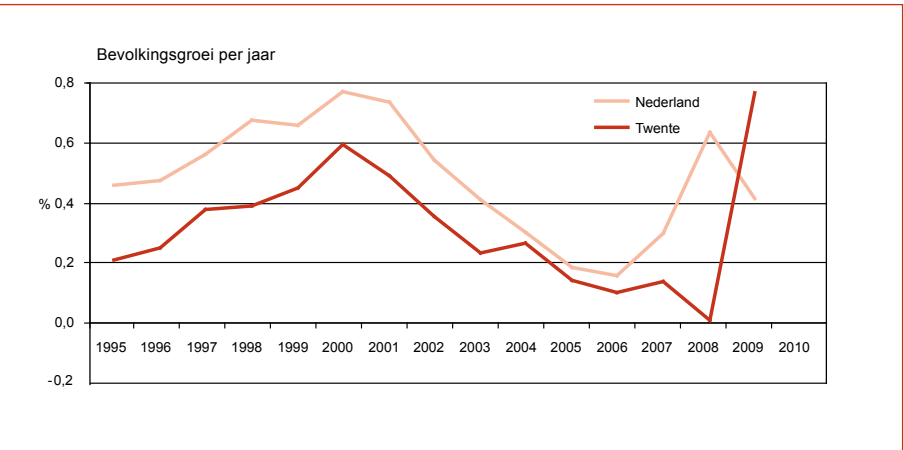

Top 10 grootste bedrijven

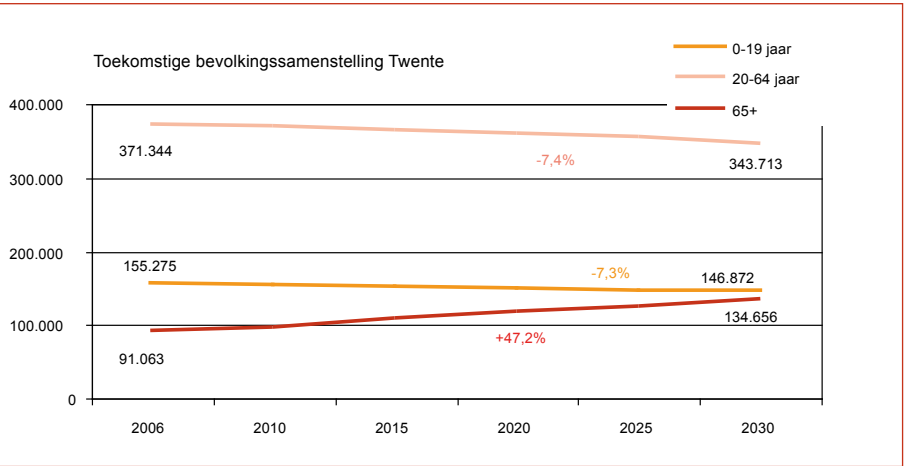

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

Bevolkingsontwikkeling

Bron: Apo/Etil. 2010.

Bron: Tubantia, CBS, RPB, 2008.

Waarom is dit belangrijk?

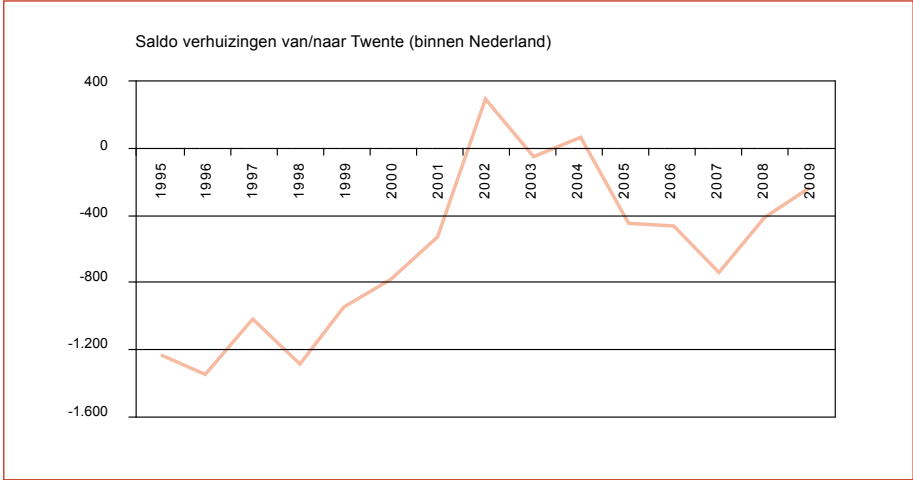
De bevolkingsontwikkeling laat zien hoeveel mensen door de jaren heen in een gebied, regio of land leven. De bevolkingsgroei geeft aan met hoeveel procent de bevolking groeit of daalt ten opzichte van het voorgaande jaar. Naast de omvang is ook de samenstelling van de bevolking van belang, bijvoorbeeld naar leeftijdscategorie of sekse. De ontwikkeling van de bevolking is van belang voor zowel bedrijven als de overheid. Bedrijven gebruiken de gegevens bij de afzet van hun producten en diensten, maar ook bij het vinden van geschikt personeel. De overheid ontwikkelt op basis van deze cijfers haar beleid, bijvoorbeeld op gebied van volkshuisvesting en het voorzieningenniveau. De bevolking wordt ingedeeld in het actieve deel en het niet-actieve deel. Daarvoor wordt een indeling gemaakt in drie leeftijdscategorieën: 0 t/m 19 jaar, 20 t/m 64 jaar en 65 jaar en ouder. De categorie 20 t/m 64 jaar wordt gerekend tot het actieve deel van de bevolking. De andere twee categorieën gelden als het niet-actieve gedeelte. Met actief bedoelen we: potentieel actief in het arbeidsproces. Over het algemeen wordt het actieve gedeelte beschouwd als de economische drager. Het zijn de mensen die de inkomens genereren en de belastingen betalen. In dit kader is het interessant om naar de ratio niet-actief/actief (i/a-ratio) te kijken, de getalsmatige verhouding tussen actieve en niet-actieve bevolking. Als deze bijvoorbeeld 1 bedraagt, staat tegenover elk niet-actief lid van de bevolking een actief lid. Omdat het actieve deel van de bevolking de middelen moet opbrengen voor het niet-actieve deel, leidt een stijging van deze ratio tot een verkleining van het economisch draagvlak.

Hoe staat Twente ervoor?

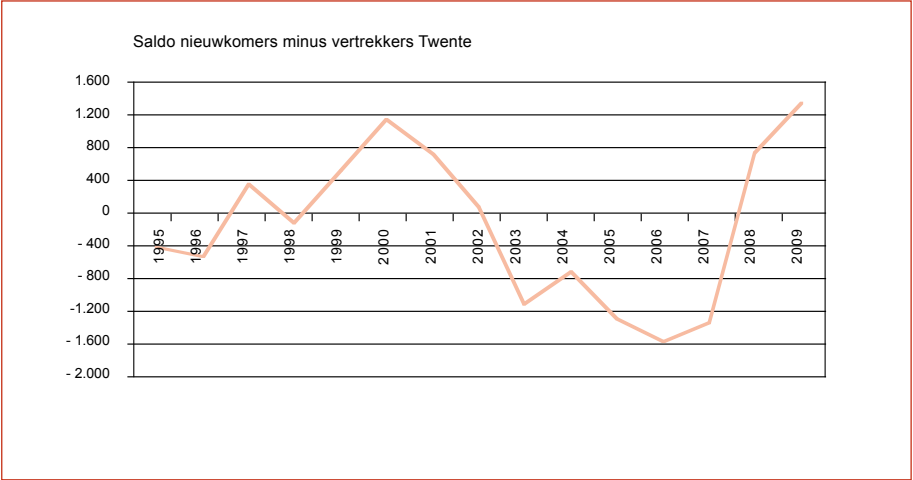
De ontwikkeling van de bevolking in Twente liep tot 2008 achter ten opzichte van de rest van het land. In 2008 zien we een landelijke piek in de bevolkingsgroei, gevolgd door een daling. In Twente zien we in 2009 een stijging die groter is dan het landelijk gemiddelde. We weten nog niet wat de oorzaak is van deze plotselinge toename. Op de lange termijn zien we dat de bevolking van Twente gaat veranderen. De samenstelling en de leefstijl van de bevolking ondergaan wijzigingen. Er komen meer ouderen (die langer actief zijn) en minder jongeren. Er is sprake van een trendbreuk ten opzichte van de afgelopen vijftig jaar, toen groei als vanzelfsprekend werd ervaren. De cijfers laten een duidelijke trendbreuk zien rond het jaar 2000. Daarvóór hadden we te maken met een stijging in de bevolkingsgroei voor zowel Nederland als Twente. Na 2000 krijgen beide te maken met een daling van de groei. Landelijk stijgt de bevolkingsgroei nog tussen 2006 en 2008, waarna een daling van de groei intreedt. In Twente is echter sprake van een daling vanaf 2000. De omslag van een almaar groeiende bevolking, zoals we die de afgelopen decennia hebben gekend, naar stagnatie of zelfs krimp van de bevolkingsomvang heeft aanzienlijke gevolgen. Het draagvlak voor maatschappelijke voorzieningen wordt minder. Verder komen ook de inkomsten en uitgaven van de lokale overheden (belasting, ontwikkeling van nieuwbouwplannen) voor financiering van deze voorzieningen onder druk te staan.

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

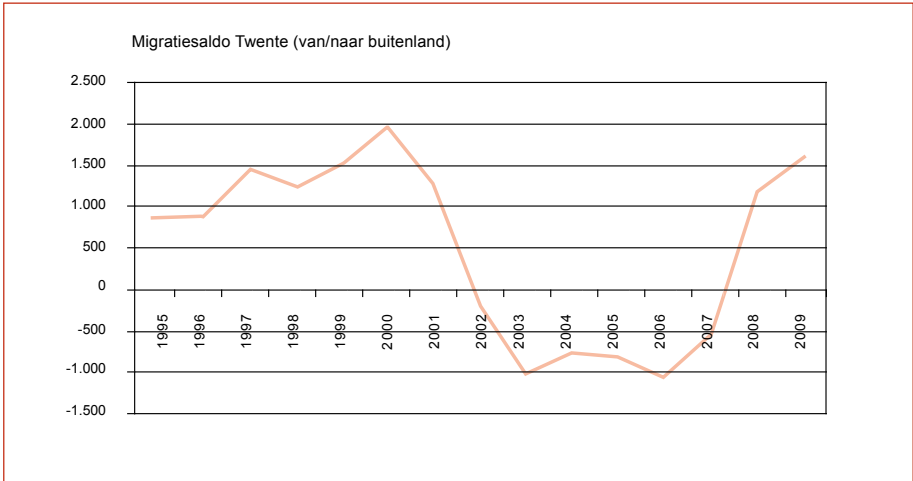
Vestiging, vertrek en migratie

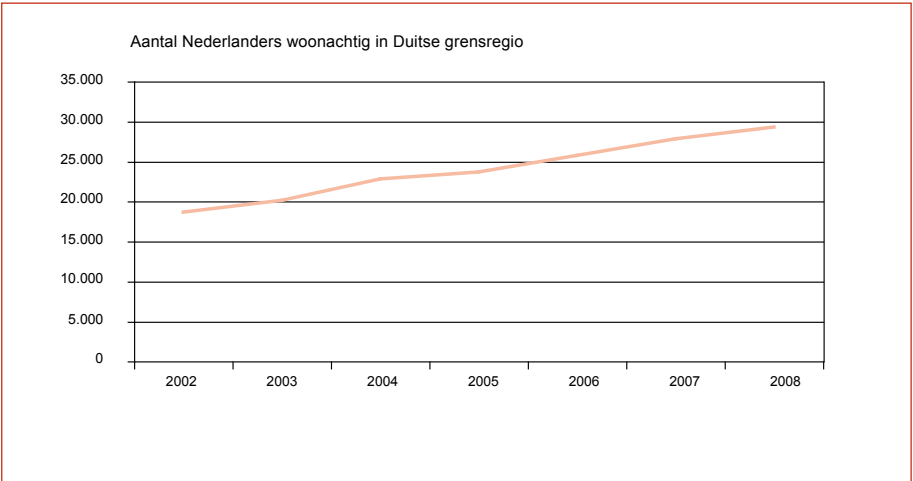
Bron: CBS/Statline, 2010.

Bron: CBS/Statline, 2010.

Bron: CBS/Statline, 2010.

Bron: I&O Research (in opdracht van de Regio Twente).

Voor de periode 2009 en verder zijn nog geen gegevens beschikbaar.

Waarom is dit belangrijk?

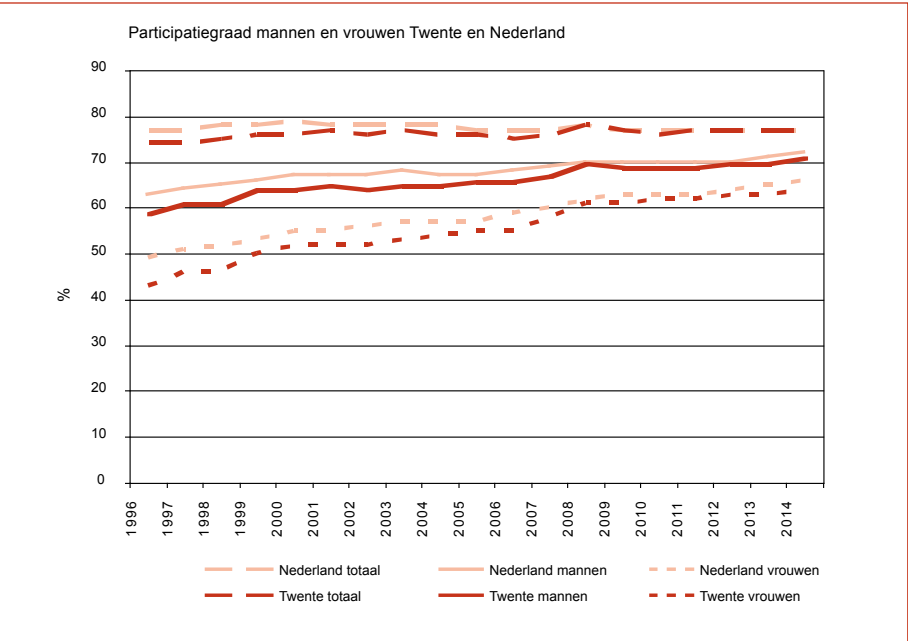
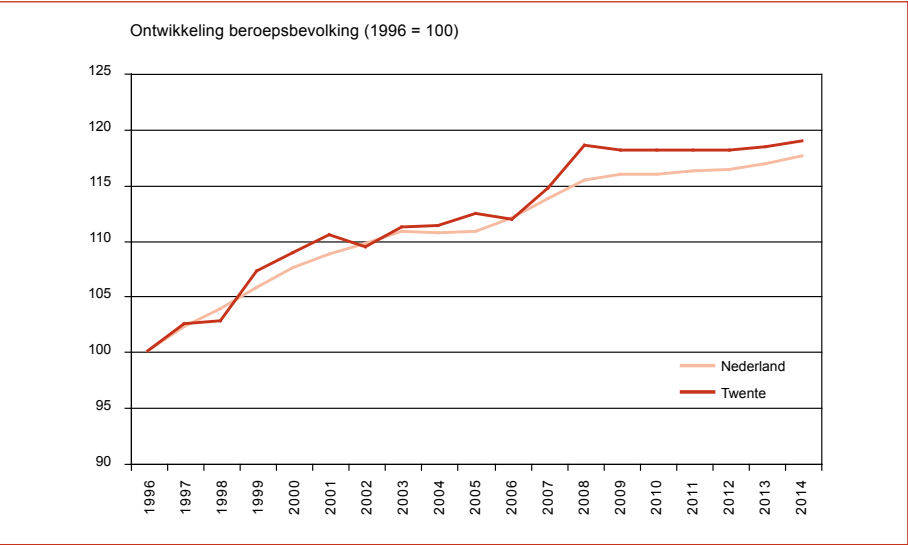
Behalve door het natuurlijk verloop van de bevolking als gevolg van sterfte en geboorte (natuurlijke bevolkingsgroei) kunnen de groei en de samenstelling van de bevolking ook veranderen door verhuizingen van en naar Twente. Indien een regio een positieve aantrekkingskracht heeft, zullen hier meer mensen komen dan vertrekken. Het zegt iets over de relatieve aantrekkelijkheid van een regio.

Hoe staat Twente ervoor?

Het aantal vertrekkers is in Twente was enkele jaren groter dan het aantal nieuwkomers. De laatste twee jaar is het migratiesaldo verbeterd in het voordeel van Twente. Het migratiesaldo van/naar het buitenland is sinds eind 2007 positief. Er vestigen zich dus meer mensen uit het buitenland in Twente dan dat er Twentenaren emigreren. Het positieve migratiesaldo lijkt niet te ontstaan, door terugkerende Twentenaren uit de Duitse grensstreek. Wonen in Duitsland is aantrekkelijk vanwege de lagere huizenprijzen. Al enige jaren is sprake van een zogenoemde trek naar Duitsland. Dit heeft gevolgen voor de woningmarkt en het draagvlak voor maatschappelijke voorzieningen, maar bijvoorbeeld ook voor het onderwijs in de grensstreek. De grafiek laat zien dat de trek naar Duitsland gestaag tot 2008 doorgaat. Momenteel zien we als gevolg van de financiële crisis ook een daling van de vastgoedprijzen in Twente. In het speciale thema van deze Twente Index wordt nader ingegaan op de effecten van deze demografische verandering voor Twente. Hierin staat meer gedetailleerde informatie over de toekomstige ontwikkeling van de bevolking.

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

Beroepsbevolking en participatiegraad

Bron: Arbeidsmarkt Prognose Overijssel/Etil, mei 2010 (2010 e.v.zijn prognoses van APO).

Beroepsdeelname/participatie 1996 - 2014						
	Nederland totaal	Mannen	Vrouwen	Twente totaal	Mannen	Vrouwen
1996	63	77	49	59	74	43
1997	64	77	51	61	74	46
1998	65	78	52	61	75	46
1999	66	78	53	64	76	50
2000	67	79	55	64	76	52
2001	67	78	55	65	77	52
2002	67	78	56	64	76	52
2003	68	78	57	65	77	53
2004	67	78	57	65	76	54
2005	67	77	57	66	76	55
2006	68	77	59	66	75	55
2007	69	77	60	67	76	58
2008	70	78	62	70	78	61
2009	70	77	63	69	77	61
2010	70	77	63	69	76	62
2011	70	77	63	69	77	62
2012	70	77	64	70	77	63
2013	71	77	65	70	77	63
2014	72	77	66	71	77	64

Bron: CBS-bewerking Arbeidsmarkt Prognose Overijssel (2010 e.v. zijn prognoses).

Waarom is dit belangrijk?

De beroepsbevolking

De beroepsbevolking vormt een belangrijk deel van de totale bevolking. Ze vormt als het ware het potentiële draagvlak voor de economie. Onder de beroepsbevolking rekenen we over het algemeen de leeftijdscategorie 15-64 jaar. Daarnaast wordt onderscheid gemaakt tussen werkzame en werkloze beroepsbevolking. Een belangrijke onderverdeling van de beroepsbevolking is de indeling naar opleidingsniveau. We zien dat in hoogontwikkelde economieën steeds meer een beroep wordt gedaan op hoog-gekwalficeerde arbeid. Dit geldt vooral in de hightech-sectoren en de dienstverlening.

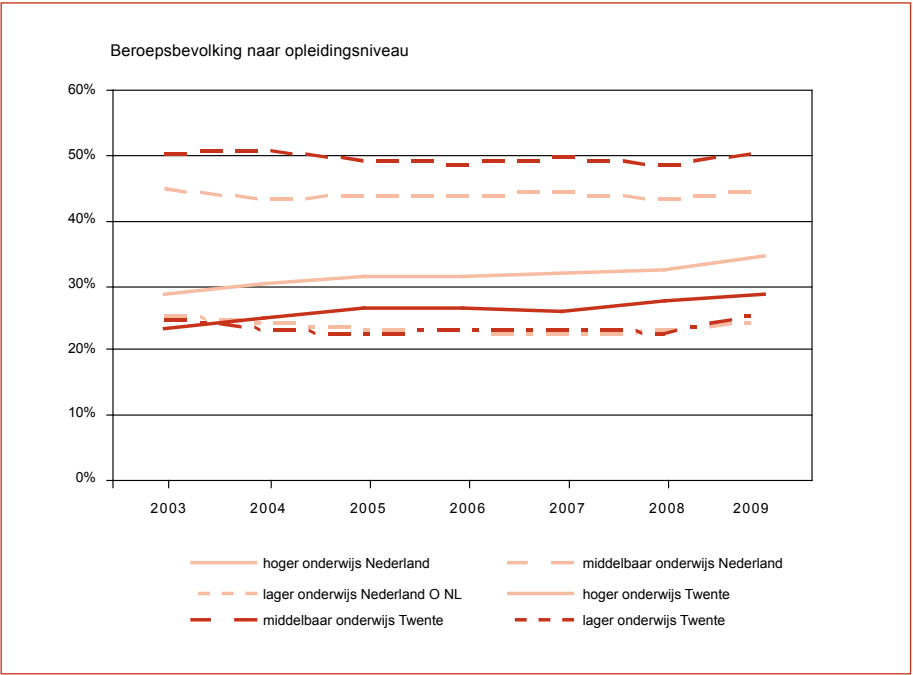
Wil een economie zich goed kunnen ontwikkelen, dan moet niet alleen de kwantiteit van arbeid maar ook de aanwezige kwaliteit van arbeid goed aansluiten bij de vraag. De aanwezigheid van een goedopgeleide beroepsbevolking is van essentieel belang voor de economische ontwikkeling van een regio of land.

De participatiegraad

De participatiegraad geeft aan welk deel van de potentiële beroepsbevolking van 15-65 jaar participeert in het arbeidsproces, met andere woorden: een baan heeft (voor minimaal twaalf uur per week) en bij het productieproces is ingeschakeld. Hoe hoger het percentage, hoe meer mensen actief betrokken zijn bij het productieproces. Nederland heeft ten opzichte van het buitenland een hoge participatiegraad van vrouwen. Wel behoort het percentage parttimebanen, zeker onder vrouwen, tot de hoogste van Europa. Verder zien we dat de participatiegraad van vrouwen in Twente sterker gestegen is dan in Nederland.

Hoe staat Twente ervoor?

De beroepsbevolking in Twente blijft nog steeds groeien. De verwachting echter is dat na 2010/2011 een stabilisatie optreedt en dat op middellange termijn zelfs sprake zal zijn van een daling. De participatiegraad zal eerst richting het landelijk gemiddelde kruipen en daarna stabiliseren op circa 70% (ongeveer 2% onder het landelijk gemiddelde). Vanwege een 'natuurlijk maximum' zal het moeilijk zijn om de participatiegraad nog sterker te laten stijgen. De participatiegraad van mannen is voor Nederland en Twente ongeveer gelijk, bij vrouwen blijft deze in Twente nog iets achter bij het Nederlandse gemiddelde. Het verschil is echter bijna geheel weggewerkt. Het percentage werknemers met een middelbaar opleidingsniveau in Twente (ongeveer 51% in 2009) is aanzienlijk hoger dan elders in Nederland (ongeveer 45% in 2009). Het aandeel werknemers met een hoger opleidingsniveau is hier juist lager (29%) dan het landelijk gemiddelde (35%). Sinds 2007 groeit het aantal hogeropgeleiden in de Twentse bevolking gestaag in hetzelfde tempo als in de rest van Nederland. Bij de beroepsbevolking met een lager opleidingsniveau is het verschil minimaal. Door de veranderende leeftijdsopbouw van de bevolking zal de potentiële beroepsbevolking de komende decennia blijvend afnemen, zowel in absolute zin als relatief. Op langere termijn kan dit tot een tekort aan werknemers leiden, hetgeen aanzienlijke problemen voor de regionale economie kan opleveren. We komen daar later in deze index op terug.

Bron: CBS, 2010.

Doet de Twentse politie ook aan innovatie? We vroegen het aan Martin Sitalsing, de charismatische nieuwe korpschef. Sinds oktober 2009 is hij in functie. Men noemt hem een vertegenwoordiger van de nieuwe generatie bij de politie. 'Slimmer blauw is beter dan meer blauw op straat.'

'Voor innovatie heb je rust nodig. Soms worden dingen onder druk vloeibaar. Je hebt een laboratoriumomgeving nodig. In dit deel van Nederland is die rust er – veel ruimte voor innovatie, veel bereidheid om elkaar te ondersteunen, een goed klimaat voor samenwerking.'

Afrekencultuur

'Ik denk dat de drang om te innoveren hier groter is dan in Friesland. De gezamenlijkheid lijkt hier groter. Men trekt meer op als eenheid en heeft minder last van terpencultuur. Tijdens mijn werk in Amsterdam had ik het gevoel dat er constant een vergrootglas op ons gericht was, het was harder, een afreken-cultuur.' Sitalsing glimlacht om het compliment van de interviewer dat hij onmiddellijk zo'n vriendelijke indruk maakt. 'Ik ben hard op de inhoud maar zacht in relaties', zegt hij. 'Als je zo bent, leidt dat ertoe dat je makkelijk die hardere inhoud vorm kunt geven.'

'Hoe het gesteld is met de veiligheid in deze streek? Wat is veiligheid? Dat is heel moeilijk te meten. Het is voor iedereen iets anders. Ik wil in elk geval keihard sommige soorten geweld aanpakken. Overvallen, huiselijk geweld, kindermishandeling, geweld tegen politiemensen. Dat is geweld met een grote impact op het veiligheidsgevoel. We moeten in elk geval niet denken dat het hier in

Martin Sitalsing, korpschef politie Twente

'Ik denk dat de drang om te innoveren in Twente groter is dan elders'

Twente allemaal zoveel veiliger is dan elders. Tegenwoordig kan de burgemeester in geval van huiselijk geweld Tijdelijke Huisverboden opleggen. In Rotterdam Rijnmond gebeurt dat het vaakst, maar wij komen hier in Twente wel op de tweede plaats... Daar besteden we dus veel aandacht aan.'

Mobiele telefoon

'De politie is nog niet echt een innovatief bedrijf. Wij hebben veel administratieve rompslomp. Dat zou allemaal veel handiger kunnen, met veel meer gebruikersgemak. Maar we zijn een informatieverwerkend bedrijf. Daarvan moeten we ons ook bewust zijn. We hebben natuurlijk wel innovaties: cameratoezicht, geluidsopnamen, de camera's op surveillanceauto's, waarmee de meldkamer kan meekijken wat er gebeurt. Ik zou graag nog een stap verder gaan en ook systematischer de opnamen van omstanders met mobiele telefoons toepassen. Ik begrijp wel dat dat privacyproblemen zou kunnen geven, maar dat is allemaal op te lossen, mits dingen transparant gebeuren. Kijk naar de grote ontwikkelingen in de DNA- en nanotechnologie.' 'Grote bedrijven als Philips en Siemens besteden 5% van hun omzet aan Research & Development. Je kunt de politie rustig als een groot bedrijf zien: er zijn 60.000 dienders in Nederland. In Twente hebben we er 1.500. Maar van mijn budget van 120 miljoen euro

kunnen wij echt geen zes miljoen aan R & D besteden. Als het zes ton is, houdt het wel op. We worden te vaak beperkt door juridische belemmeringen. De politie heeft nog steeds vaste patronen, vaste werkwijzen, hoewel het wel steeds lossen wordt. Op het gebied van de digitalisering kan de politie nog flinke winst maken. Maar ja, wij koesteren ook de gemoeidelijkheid en dat sluit aan op wat er landelijk gebeurt.'

Spelen met de interventies

'Toch moet je niet denken dat de Nederlandse politie achter-loopt. Neem zo'n Nederlands Forensisch Instituut. Daarmee zijn we toch koploper in West-Europa. Qua opsporingsmethoden zijn Denemarken, Singapore en Engeland heel modern, verder dan de rest. Duitsland is veel ouderwets als het gaat om kleding, opsporingsmethoden en mentaliteit. Een mooi voorbeeld is de inzet van ME-peletons. In Duitsland noemen ze dat een Hundertschaft. Honderd man, een log apparaat, het idee is dat er vooral veel agenten moeten zijn. Maar je moet spelen met het repertoire aan gedragsvormen en interventies dat er mogelijk is. Dat doen we hier beter. Over dat budget voor innovaties nog even dit. Tachtig procent van ons budget gaat op aan personeelskosten, 13 procent aan automatisering en 7% aan voertuigen. Daar houdt je niets van over voor R & D. Kijk, het korps

Amsterdam heeft 6.000 man. Daarvan kun je er makkelijker wat inruilen voor innovaties.' 'Slimmer blauw is beter dan meer blauw op straat. Er zijn nu zo'n 40.000 particuliere beveiligers. Die zouden we moeten koppelen aan de meldkamer en via GPS zichtbaar moeten maken. Ze fungeren dan als de oren en ogen van de politie. We zijn samen met het Innovatieplatform Twente/Iseti (het International Security Experimentation and Transformation Institute) bezig om dit project aan het eind van dit jaar te kunnen uitrollen.'

Roep om meer repressie

'Natuurlijk koester ik het rustige en relatief veilige imago van Twente. Maar ieder delict dat veel impact heeft, moet voorkomen worden. Op het gebied van de preventie zouden we in Twente nog een hele slag kunnen maken. Gelukkig denken de burgemeesters in Twente regionaal, ze kijken gemeenschappelijk. We moeten samen de woningen veiliger maken, de alertheid bij bedrijven vergroten. De problematische jeugdgroepen in Leeuwarden en Twente zijn redelijk vergelijkbaar.

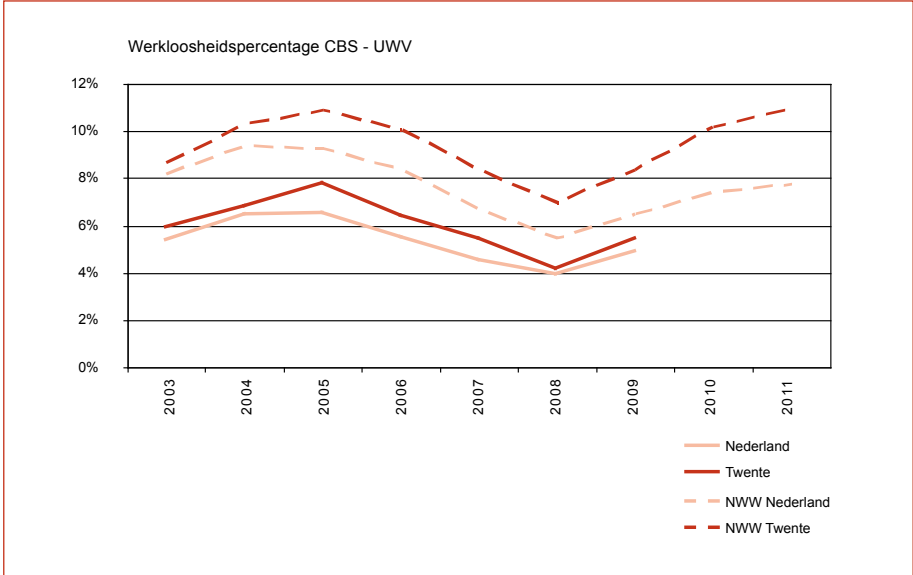
Op het gebied van de Marokkaanse jongeren in Enschede-Zuid werpt het beleid van vroegtijdig signaleren zijn vruchten af. Wat mij wel zorgen baart, is de roep om meer repressie die je in de politiek vaak hoort. En wij worden op output gestuurd, men kijkt naar het aantal

processen-verbaal dat we schrijven.' 'De media spelen een grote rol bij het veiligheidsgevoel van burgers. Al tien jaar lang gaan de criminaliteitscijfers omlaag en toch stijgt het veiligheidsgevoel niet. Het lijkt alsof het mensen aangepaard wordt, het is iets ongrijpbaars. Waar kunnen wij op scoren, wat doen we goed? Kwalitatief goede processen-verbaal maken en daders oppakken als het kan. De tendens is wel dat burgers steeds meer tevreden zijn over de politie. Ze krijgen van ons ook een goede terugkoppeling. En geen enkele zedenzaak blijft bij ons op de plank liggen. Eind 2009 hadden we een hausse aan overvallen. Maar we pakten vijftig verdachten op en toen was het afgelopen. We werken preventief, ook met verkeerscontroles en door zichtbaar aanwezig te zijn.'

'Het supportersgeweld neemt de laatste jaren af. Als fans trots zijn op hun club laten ze dat zien op positieve wijze, het geeft een soort zelfreinigend gedrag in zo'n groep. Het kampioenschap van Twente heeft dat duidelijk laten zien. Die trots moet je bevorderen. Ik zag het bij Heerenveen ook: een feestje zonder dat het uit de hand loopt. We moeten de paar raddraaiers eruit trekken en duidelijk maken dat die niet meer welkom zijn op de feestjes die we hier vieren in Twente. FC Twente voert op dat punt een duidelijk beleid. Daar ben ik ontzettend blij mee!'

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

Werkloosheid en vacatures

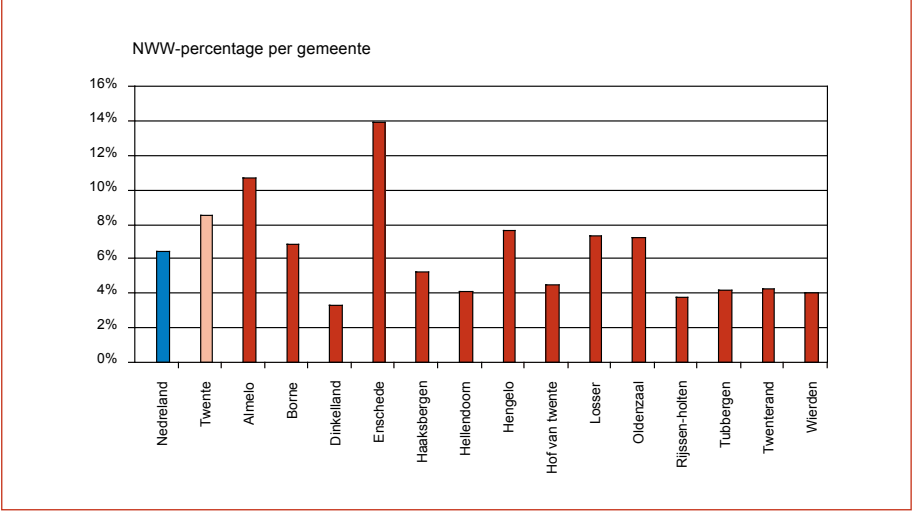

De **onderbroken lijn** geeft het percentage niet-werkende werkzoekenden aan (Bron: Arbeidsmarkt Prognose Overijssel/Etil, 2010).

Onder niet-werkende werkzoekende (NWW) wordt verstaan: de bij UWV WERKbedrijf actueel ingeschreven werkzoekenden zonder werk of zij die minder dan twaalf uur per week werken met een inschrijfdatum, zonder uitschrijfdatum én een 'datum niet-werkend' waarbij de reden van inschrijving gelijk is aan 'niet-werkend' of 'geen beroep op dienstverlening'.

De **ononderbroken lijn** geeft het percentage geregistreerde werklozen aan (Bron: CBS/Statline, 2010).

Het CBS definieert de werkloze beroepsbevolking als volgt: alle mensen van 15-64 jaar zonder werk (of met werk van minder dan twaalf uur per week) die minstens twaalf uur per week willen werken, daarvoor direct beschikbaar zijn en bovendien actief zoeken naar werk (ongeacht of men bij UWV WERKbedrijf staat ingeschreven).

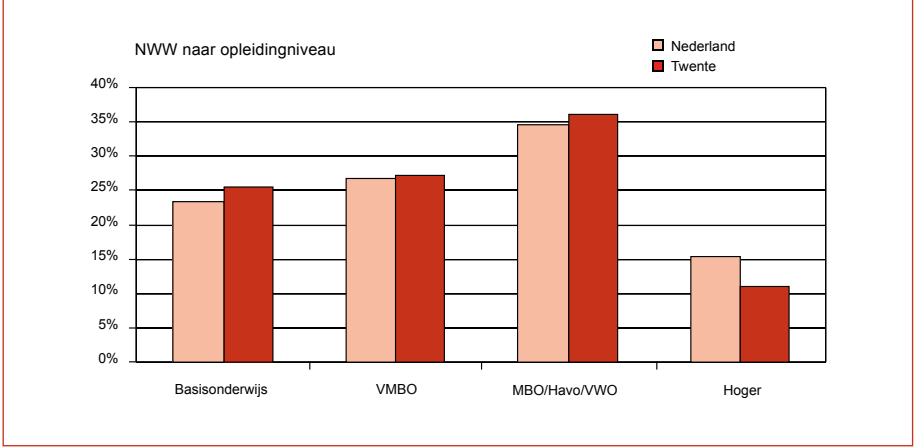
Bron: UWV WERKbedrijf juni 2010.

Werkloosheid (NWW) naar opleidingsniveau				
	Nederland	Twente	Nederland %	Twente %
Onderwijsniveau				
Basisonderwijs	115.189	5.938	23,3	25,6
VMBO	132.228	6.318	26,7	27,2
MBO/Havo/VWO	170.812	8.382	34,6	36,1
Hoger	76.151	2.581	15,4	11,1
Totaal	494.380	23.219	100,0	100,0

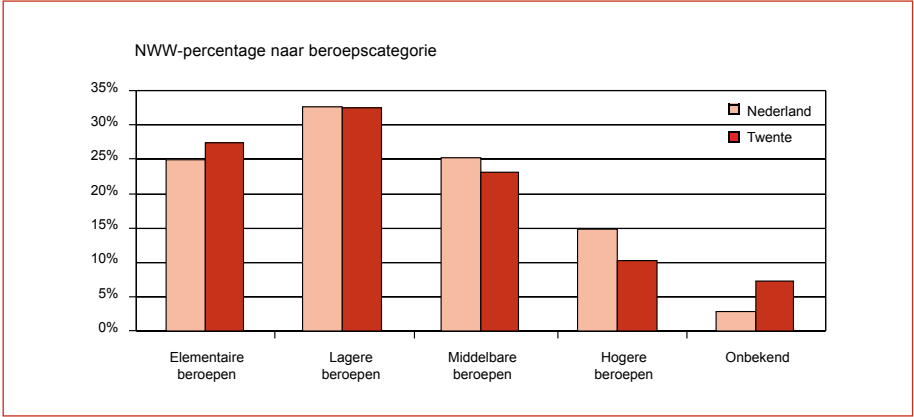
Bron: UWV WERKbedrijf juni 2010.

Werkloosheid (NWW) naar beroepsniveau				
	Nederland	Twente	Nederland %	Twente %
Elementaire beroepen	122.474	6.322	24,8	27,2
Lagere beroepen	160.982	7.509	32,6	32,3
Middelbare beroepen	124.616	5.353	25,2	23,1
Hogere beroepen	72.690	2.349	14,7	10,1
Onbekend	13.618	1.686	2,8	7,3
Totaal	494.380	23.219	100	100

Bron: UWV WERKbedrijf juni 2010.

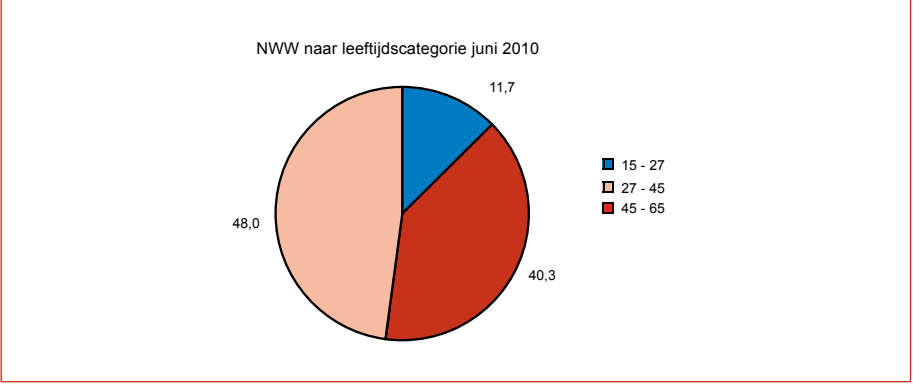

Bron: UWV WERKbedrijf juni 2010.

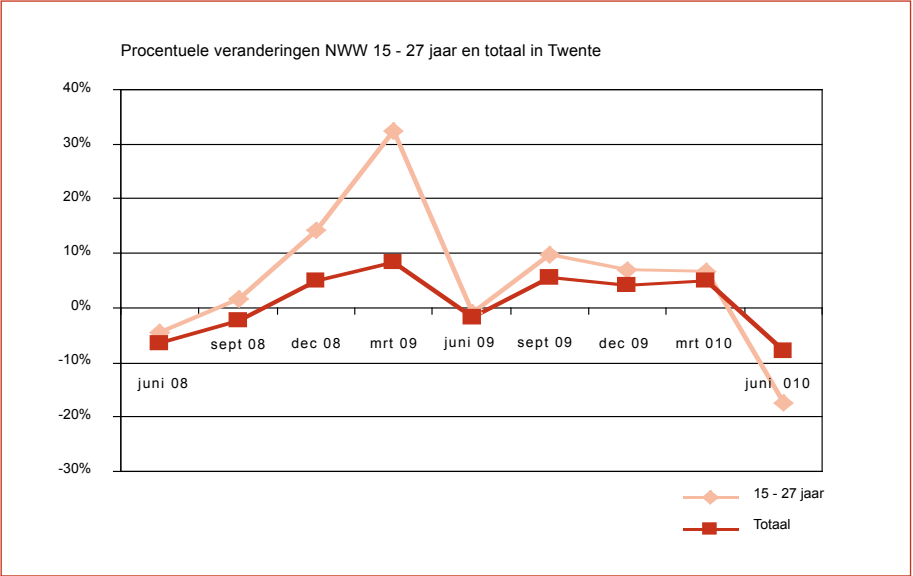

Bron: CWI, mei 2010.

NWW is Niet-Werkende Werkzoekende.

Bron: UWV Werkbedrijf juni 2010.

Bron: UWV WERKbedrijf juni 2010.

Waarom is dit belangrijk?

Voor een economie is het belangrijk efficiënt met de ter beschikking staande (productie)mid- delen om te gaan. Hoe beter dit gebeurt, hoe hoger het welvaartniveau van een economie kan worden. Het werkloosheidspercentage wordt vaak gemeten als de werkloze beroepsbe- volking in procenten van de beroepsbevolking. Het werkloosheidspercentage zegt daarom iets over hoe efficiënt een economie met de productiefactor arbeid (de beroepsbevolking) omgaat. Een hoog percentage geeft aan dat een gedeelte van de aanwezige productie- capaciteit niet productief kan worden ingezet. Daar tegenover staan de openstaande vacatures. Klaarblijkelijk is het niet mogelijk alle vacatures in te vullen met geschikte mensen. Ook hier laten we een stuk productiecapaciteit onbenut, hetgeen ten koste van onze welvaart gaat. In het eerste geval ligt het probleem bij de vraagkant. Er is onvoldoende vraag om iedereen aan het werk te krijgen. In het tweede geval ligt het probleem bij de aanbodkant. Voor de openstaande vacatures zijn onvoldoende mensen met de juiste kwalificaties voorhanden, ondanks het feit dat niet iedereen een baan heeft. Het werkloosheidspercentage is een van de criteria op basis waarvan het functioneren van een economie wordt beoordeeld, naast bijvoorbeeld het bruto product en het inkomen per hoofd van de bevolking.

Hoe staat Twente ervoor?

Van 2002 tot 2005 (laagconjunctuur) zagen we een stijging van het werkloosheidspercentage in Twente, dat daarmee hoger uitkomt dan het landelijke percentage. Na 2005 was er een dalende trend. Hoewel de werkloosheid hier sindsdien sneller afnam dan in Nederland, bleef volgens de definitie van het CBS een klein verschil bestaan tussen Twente en de rest van het land. Voor heel Nederland stabiliseerde het werkloosheidspercentage op ongeveer 4%, Twente kwam iets hoger uit. Volgens de NWW-definitie bleef de werkloosheid hier ook in de hoog- conjunctuur boven het gemiddelde. Het waren historisch gezien positieve cijfers voor Twente. In het vorige hoofdstuk bleek al dat de stijging van het toekomstige aanbod van arbeid afneemt en dat het totale arbeidspotentieel uiteindelijk zal stabiliseren. De verwachtingen waren dat het werkloosheidspercentages relatief laag zou blijven en dat er een structurele krapte op de arbeidsmarkt zou ontstaan. De financiële crisis haalt echter een streep door de rekening. Het werkloosheidspercentage voor Twente is gestegen van ongeveer 4,5% (2008) naar ongeveer 5,5% (2009). Hoewel de stijging minder sterk is dan verwacht, houdt men met name voor de in Twente sterk vertegenwoordigde bouwsector rekening met een verdere toename van de werkloosheid. De verwachte werkloosheidspercentages voor 2011 zijn: 7,8% in Nederland en 11% in Twente.

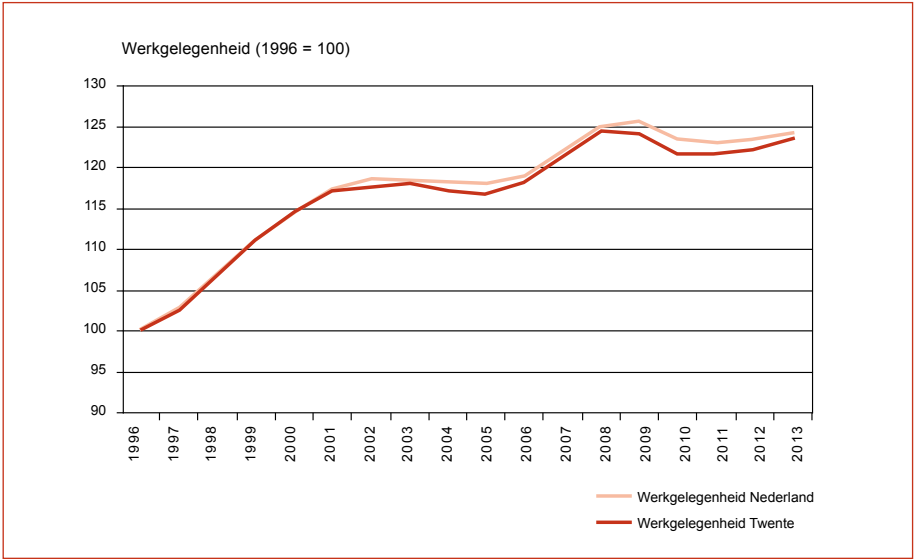
Opvallend is dat de werkloosheid in de stedelijke gebieden in Twente aanzienlijk hoger ligt dan in de plattelandsgebieden. Met name de steden Enschede (bijna 14%) en Almelo (ruim 10%) steken negatief af ten opzichte van de rest van Twente, waar het percentage overall beneden de 10% ligt. Het legt een extra financiële druk op deze steden.

Het merendeel van de werkzoekenden heeft een lager opleidingsniveau. Hun aandeel ligt in Twente nog boven het landelijk gemiddelde, met een uitschieter voor het opleidingsniveau MBO/HAVO/VWO (in Twente ruim 36%, tegen 34,5% voor Nederland). Het aandeel van de Niet Werkende Werkzoekenden met een HBO/Bachelor-achtergrond is het laagst, zowel in Twente als in Nederland. De laatste jaren is de vraag naar hooggeschoolde medewerkers met een beroepskwalificatie gestegen en die naar lageropgeleiden juist gedaald. Er is duidelijk een mismatch tussen de gevraagde kwaliteit van arbeiders door bedrijven enerzijds en het aanbod van werklozen met voornamelijk een lagere of middelbare opleiding anderzijds.

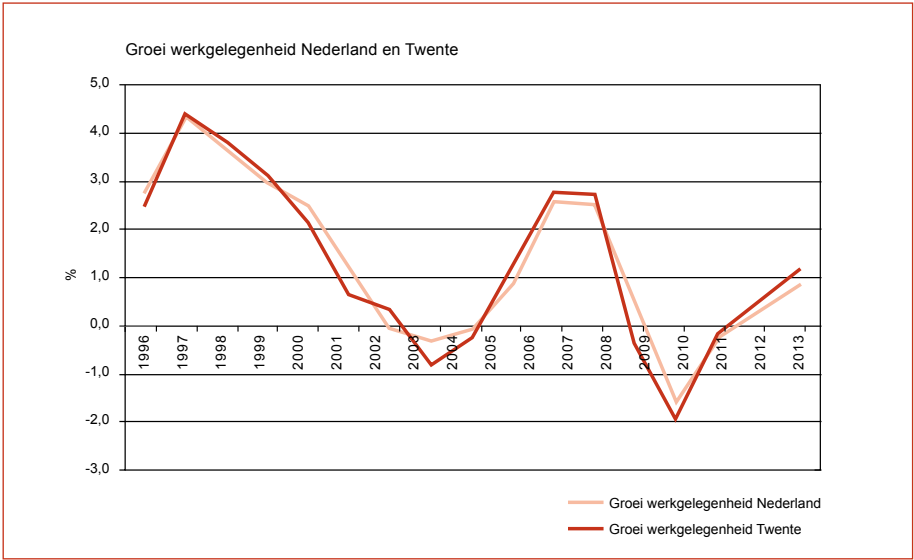
Kijkend naar de leeftijdsopbouw van de NWW'ers zien we dat de groep 15-27 jarigen sterk stijgt als gevolg van de financiële crisis in de periode september 2008 tot en met september 2009. Gedurende de eerste periode van licht herstel, begin 2010, treedt een aanzienlijke daling van de NWW van deze leeftijdsgroep op. Het duidt erop dat deze groep niet alleen het eerst de dupe wordt van een recessie, maar ook het eerst profiteert van een opleving in de economie. Een mogelijke verklaring ligt in de positie van deze groep werkzoekenden op de arbeidsmarkt. Meestal hebben ze een minder vast dienstverband dan hun oudere collega's en zijn ze dus flexibeler. Het is belangrijk te onderkennen dat deze groep in de komende jaren een belangrijke pijler van onze beroepsbevolking vormt.

Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

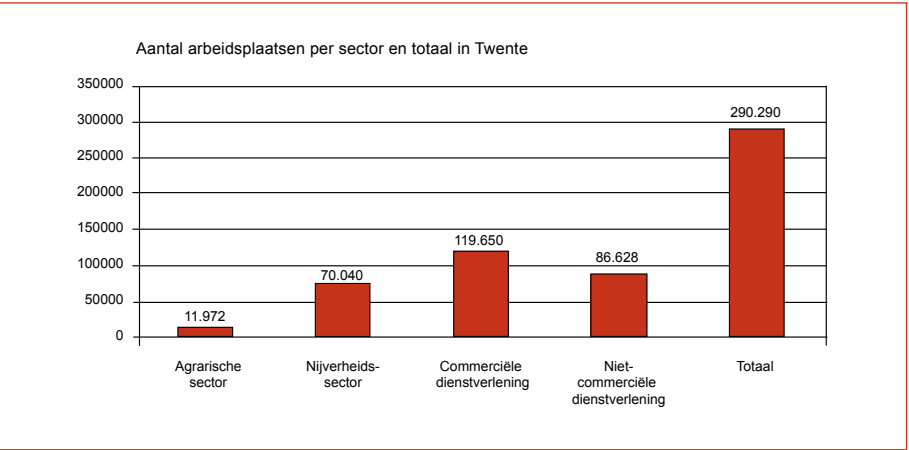
Werkgelegenheid

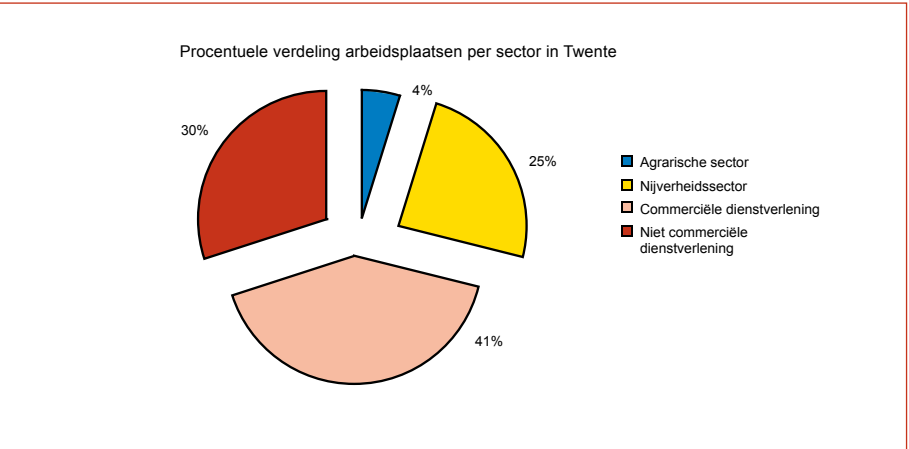
Bron: Arbeidsmarkt Prognose Overijssel/Etil, 2010 (2010 e.v. zijn prognoses).

Bron: Arbeidsmarkt Prognose Overijssel/Etil, 2010 (2010 e.v. zijn prognoses).

Bron: Arbeidsmarkt Prognose Overijssel/Etil, 2010.

Bron: Arbeidsmarkt Prognose Overijssel/Etil, 2010.

Waarom is dit belangrijk?

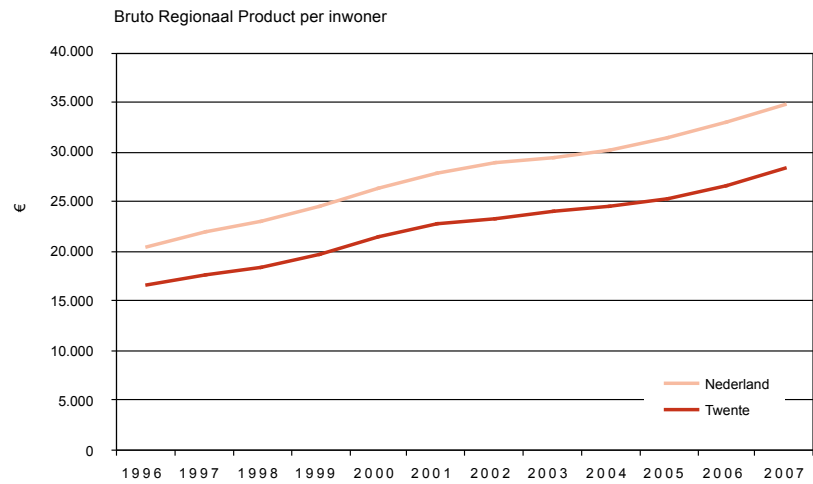
De sociale en economische leefbaarheid van een regio wordt mede bepaald door het feit of de inwoners van een regio een inkomen kunnen verdienen in hun regio. Hoge werkloosheid kan grote consequenties hebben voor de directe omgeving en sociale verhoudingen in een regio. De meeste mensen verdienen nog steeds hun inkomen in dienstverband. Ze zijn in loondienst. Anderen verdienen hun inkomen als ondernemer/zelfstandige. De werkgelegenheid geeft aan hoeveel banen er in Twente zijn. Hier wordt de werkgelegenheid weergegeven in het aantal bezette arbeidsplaatsen van minimaal 1 uur per week. Het gaat om zowel personen in loondienst als zelfstandigen. Het aantal beschikbare banen afgezet tegen de beroepsbevolking laat zien hoeveel mensen een baan nodig hebben. Het feitelijke aantal ingevulde banen noemen we de werkgelegenheid. De hoeveelheid beschikbare banen is de vraag op de arbeidsmarkt, terwijl de beroepsbevolking het aanbod vormt. Het verschil tussen vraag en aanbod is de werkloosheid.

Hoe staat Twente ervoor?

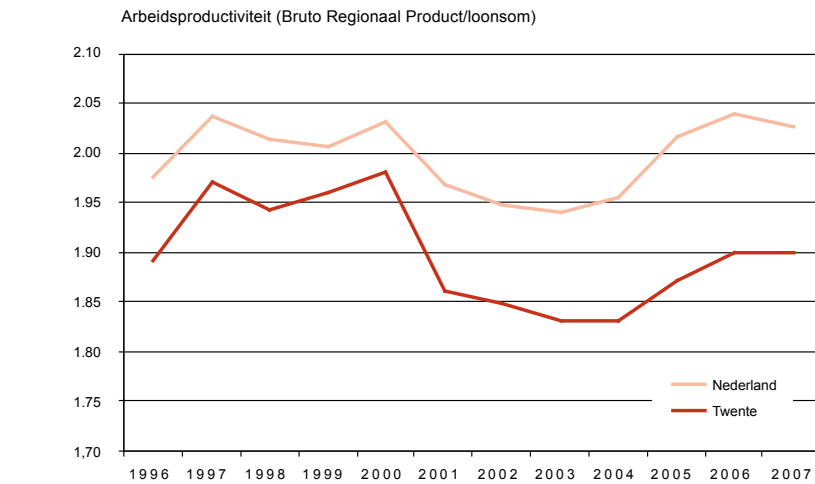
Vanaf 1996 tot 2007 is de werkgelegenheid vrijwel continu gestegen. Alleen in de periode 2003–2005 was sprake van een daling. In totaal is de werkgelegenheid over de gehele periode met ongeveer 24% gestegen. We zien nagenoeg geen verschil tussen Nederland en Twente. De groei van de werkgelegenheid daalde tot 2003. Van 2003 tot en met 2005 is er een negatieve groei geweest, wat betekent dat het aantal arbeidsplaatsen afnam. De Twentse werkgelegenheidsgroei schommelde in deze periode wat sterker dan het Nederlandse groei-percentage. Daarna is het groeipercentage weer geleidelijk gestegen naar 2% in 2009. Ook hier wijkt Twente niet noemenswaardig af van de landelijke ontwikkeling. Hoe het verder gaat, is nog niet duidelijk. We zien nu een daling van de werkgelegenheid door de financiële crisis. De meeste voorspellingen geven aan dat deze tot 2011 zal doorzetten. Pas daarna zal naar verwachting weer een groei in werkgelegenheid mogelijk zijn. Op zich lijkt dit een zorgelijke ontwikkeling. We moeten die echter vergelijken met de ontwikkeling van de beroepsbevolking (aanbod op de arbeidsmarkt). Eerder hebben we gezien dat de beroepsbevolking door de vergrijzing behoorlijk onder druk komt te staan. Ook loopt het aantal nieuwkomers op de arbeidsmarkt terug. Veel studenten kiezen na afronding van hun studie voor een vervolgonpleiding.

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

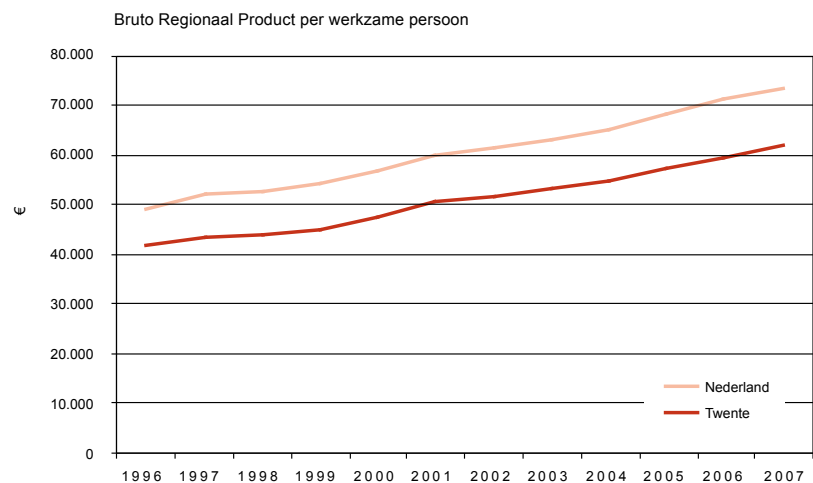
Arbeidsproductiviteit

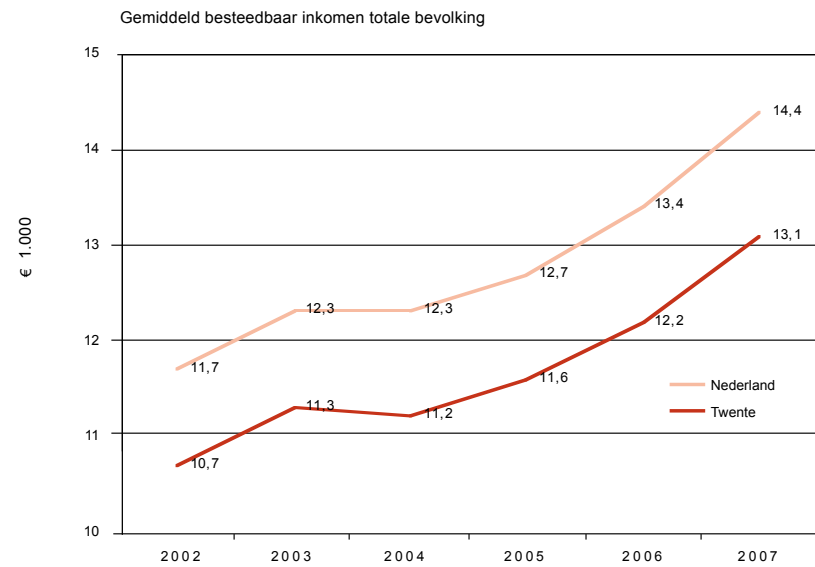
Bron: CBS/Statline, 2010.

Bron: CBS/Statline, 2010.

Bron: CBS/Statline, 2010.

Bron: CBS/Statline, 2010.

Saxion-lector Bas van der Veen (36) doet promotieonderzoek naar vernieuwing bij bouwbedrijven.

Hij maakt zich onder de vlag van de stichting Pioneering sterk voor innovatie in de bouw en wel vanuit 'Launching Customership'.

Saxion-lector Bas van der Veen over Pioneering en Launching Customership

Twentse bouw overleeft mede dankzij innovatieve clustervorming

De term stamt uit de ruimtevaart, Launching Customership. Het betekent dat je het initiatief neemt voor de lancering, dat je meedenkt, meefinanciert en medeverantwoordelijk bent. Dat is de methode die – simpel gezegd – ook van Pioneering in korte tijd een succesvolle onderneming heeft gemaakt. Stichting Pioneering vormt de cluster Bouw van het Innovatieplatform Twente, waarvoor Bas van der Veen (lector in Vernieuwend Ondernemen in de Bouw) programma-directeur is. Doel van Pioneering is om Oost-Nederland koploper te maken op het gebied van productontwikkeling en adoptie van nieuwe technologieën en werkwijzen voor de bouwsector.

In 2009 blikte Van der Veen in zijn jaarspeech terug op het eerste jaar van Pioneering. Hij wist het ene na het andere succes te benoemen. Werkplaatsen, daar gaat het om bij Pioneering: samenwerkingsverbanden van bouwbedrijven, projectontwikkelaars, installateurs, woningcorporaties, architecten, gemeenten en andere bouwpartners. In zeer korte tijd, vanaf medio 2007, wist men honderd partijen uit het Twentse bij elkaar te brengen. Achterliggend idee: de huidige markt is moeilijk, we moeten de handen ineen slaan, we moeten samenwerken. En dat gebeurde. Samen zetten ze nu de ontwikkeltrajecten in de markt. Het gaat om samenwerking tussen

bedrijven en de kennisinstellingen UT, Saxion en ROC. De regio en de provincie investeren mee: 45% van de begroting wordt gefinancierd met subsidie, 55% komt van bedrijven en kennisinstellingen.

De Innovatieplatforms in Nederland hebben te weinig rendement, lezen we steeds weer in de krant.

Van der Veen: 'Daar kan ik me wel wat bij voorstellen. We moeten de politiek en de samenleving duidelijk maken wat wij doen. En dat het zinnig is. Het is hier in Twente makkelijker dan elders in Nederland. Pioneering heeft een prima rendement. Trouwens, als dit soort processen zonder subsidie had kunnen ontstaan, waren ze er al veel eerder geweest.'

Wat klinkt dat modern en vooruitstrevend allemaal, zo'n samenwerkingsverband in de bouw. Die sector is toch eigenlijk heel traditioneel en weinig gericht op dit soort interdisciplinaire samenwerking?

'Misschien is dat wel zo. Het was een hele worsteling om dit allemaal te organiseren. Maar ik zoek graag jong talent op. Ik houd van beweging en dynamiek en van samenwerking met anderen. Er is een wereld te winnen als het gaat om vernieuwing in de bouw. De sector is tot nu toe vaak onvoldoende uitgedaagd. De alwetende bouwheer zei wat hij wilde en de bouwers deden dat. Het model 'U

Vraagt, Wij Draaien'. De bouw innoveert vaak in projecten. Die innovaties worden niet betaald voor de volgende keer: de vernieuwing verdwijnt bij wijze van spreken in het beton. Het zijn ad hoc-oplossingen, elke keer weer. Als het gaat om systematische kennisopbouw, om technologie-ontwikkeltrajecten is het nog heel beperkt in de bouw. Wij werken projectmatig. Dat vinden we ook leuk. Kijk ons eens, denken we dan, we hebben iets leuks geïmproviseerd – dat heeft een bepaald soort romantiek. Voor die leercurve, voor reflectie zijn we niet zo geëquipt. We moeten dus professionaliseren. Vergelijk het maar eens met de medische sector. Men weet uit onderzoek dat iets goed gaat. Dat is allemaal geprotocolleerd. In de luchtvaart is het hetzelfde. Zo ver zijn we nog niet in de bouw.'

Welke successen zijn er te melden?

'Pioneering is heel succesvol. Eind 2006 hadden we de eerste plannen en eind 2008 gingen we echt van start. Over de eerste anderhalf jaar hebben we 5,7 miljoen euro aan innovatie-inspanningen gerealiseerd op basis van 1,9 miljoen aan subsidies. Voor elke euro overheidsgeld investeerde de sector er zelf dus ongeveer twee. Die innovatie is afgemeten aan het aantal mensen. Het gaat hier om hoogwaardige werkgelegenheid: 30 fte aan onderzoek en innovatie (R&D) voor de bouw. We hebben de ontwikkelingen weten te

versnellen, te bundelen en op te schalen. Dat alles was op de normale eigen manier van de bedrijven niet gelukt, zeker niet in de huidige markt.'

Geef eens een concreet voorbeeld.

'Een groep bedrijven heeft een methodiek ontwikkeld voor onderhoud van gebouwen. Met hun methode wordt 20 tot 30% bespaard op de onderhoudskosten. Dat heet de werkplaats Resultaatgericht Vastgoedonderhoud. Het is een groep schildersbedrijven die met elkaar zo'n leertraject ingaan. Ze concurreren nu ook buiten de regio en breiden dus de werkgelegenheid uit. Wat doen ze precies? In plaats van elke vijf, zes jaar opnieuw schilderwerk uitvoeren, sturen ze nu meer op resultaat. Ze krijgen een soort opdracht van de opdrachtgever voor de komende 20 jaar: ik wil dit pand over 20 jaar in die en die staat hebben, het moet dan die en die waarde hebben. We prikkelen, kortom, de sector tot meer eigen verantwoordelijkheid en eigen initiatief, veel meer eigen creativiteit.'

'Een ander voorbeeld? Neem het energiezuinig maken van woningen. Regel maar dat de energiezuinigheid op die en die waarde terecht komt, zo luidt de opdracht. Voor de opdrachtgever is het immers alleen het eindresultaat wat telt – de technische details interesseren hem de rozen. Samen zoekt dan zo'n cluster Klimaatneutraal Renoveren uit

hoe ze tot optimaal resultaat komen. Daarbij houden ze ook rekening met maatschappelijke verantwoordelijkheden. Energiezuinigheid, duurzaamheid, minder uitstoot van CO2 en verstandig omgaan met fossiele brandstoffen. Als bouwsector kun je daaraan een belangrijke bijdrage leveren.'

In 2006 verscheen er een alarmerend rapport dat de bevolking in Nederland daalt. Hoe speelt de bouwsector in Twente daar op in?

'Nederland heeft altijd geïnvesteerd in ruimtelijke kwaliteit op basis van groei. Die verdwijnt. Er komt krimp in Twente vanaf 2025. Er zal geen sprake zijn van leegloop zoals op het Franse platteland en de steden zullen ook niet leeglopen. Maar we krijgen ontegenzeggelijk meer te maken met ontgroening, vergrijzing en braindrain. De ene stad zal er

grotere problemen mee krijgen dan de andere. De vraag naar woonruimte in uitbreidingsgebieden vervalft. De vraag om in de steden meer te doen, blijft wel. De rekenen uit uitbreidingsgebieden drogen op, maar de financiële behoefte voor de binnenstad blijft bestaan. Wat kun je nu als bouwsector aanbieden om die problemen te bestrijden? Ons programma Pioneering speelt daar op in. We moeten kosteneffectief bestaande gebouwen transformeren, we moeten levensloopbestendigheid inbouwen. Wij zullen als sector moeten aanpassen. De gasprijzen verdubbelen elke zeven tot tien jaar. Het is niet alleen milieuvriendelijk om energiezuinig te bouwen, het is ook een snoeiharde economische noodzaak.'

Hoe sturend is Pioneering, hoe urgent is het dat er wat gebeurt?

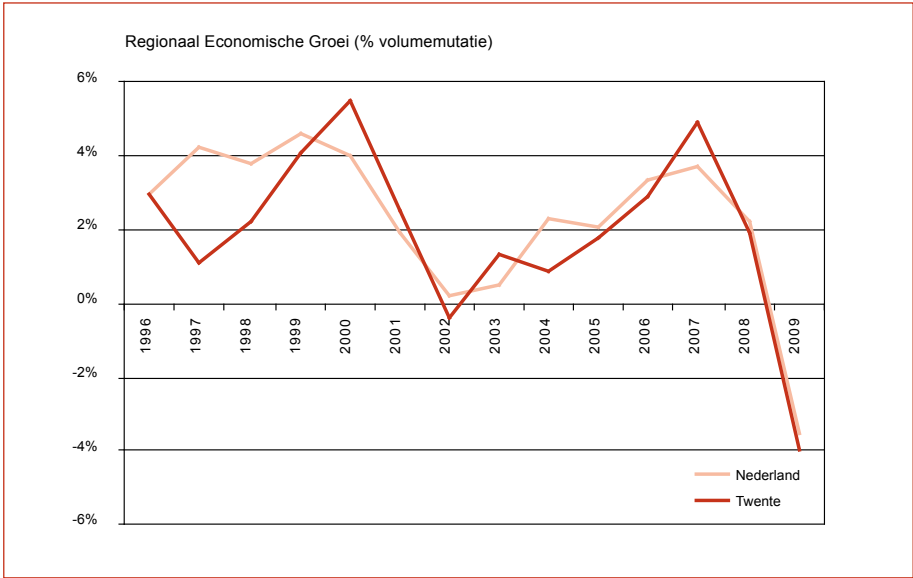
'Je krijgt die partijen niet bij elkaar door van alles voor te schrijven. Het is hun taak om samen te denken over de zaken die ik eerder genoemd heb. Er is een hoge mate van eigen invulling, maar de talenten zitten bij elkaar. De mensen moeten wel scherp voor de bril hebben dat ze samen besluiten over die projecten moeten nemen. Elke werkplaats heeft een voorzitter uit de sector. Het zijn een soort zelfsturende teams. Ze zien elkaar misschien één keer per maand. Neem de werkplaats Klimaatneutraal Renoveren. Als je weet dat 60 tot 70% van onze woningvoorraad gebouwd is tussen 1950 en 1980, dat er van de 4 miljoen woningen 2 miljoen sociale huurwoningen zijn, en je weet ook dat die gasprijzen in zeven tot tien jaar verdubbelen, dan begrijp je dat er een schone taak ligt. Want slopen en energiezuinige nieuwbouw is geen optie. Hoe renoveer je energiezuinig, zo dat mensen

betaalbaar kunnen blijven wonen?' 'De deelnemers in zo'n werkplaats hebben direct contact. Vroeger ging het via het klasieke renovatiebudget, nu gaat het om een fact-based budget. Je kunt veel meer berekenen als je samen een leercurve ingaat. De bouw innoveert in projecten. Er moeten dus wel projecten zijn. Launching customership helpt daarbij: je bent als opdrachtgever de eerste die het nieuwe product af gaat nemen, je stelt als eerste een vraag aan de markt. Je gaat ook een avontuur aan. Je hebt dus verantwoordelijkheid en risico. De vraag is of je met jouw project de sector hebt voortgeholpen. Pioneering is innovatief in Nederland: weg uit het laboratorium, alles is tastbaar in het straatbeeld, op stevige schaal, door een cluster van bedrijven die chemie hebben met elkaar. Ja hoor... ik denk absoluut dat de bouw in Twente innoveert...'

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

Regionaal Economische Groei

Bron: CBS/Statline, 2010.

Waarom is dit belangrijk?

Het Bruto Regionaal Product is datgene wat we met z'n allen in de regio produceren. Eigenlijk moeten we zeggen: de toegevoegde waarde die we met z'n allen in de regio creëren. Het vormt tevens het inkomen van de regio. Deze toegevoegde waarde komt tot stand door het gebruik van de productiemiddelen, natuurlijke hulpbronnen, arbeid en kapitaal. Tegenwoordig wordt ook kennis een steeds belangrijkere rol toebedeeld in het proces van waardecreatie. Niet voor niets spreken we over de kenniseconomie. Feitelijk is dit de kwaliteit van de factor arbeid. De regionale productie bepaalt in belangrijke mate de vraag naar arbeid, die daarom ook wel een afgeleide vraag wordt genoemd. Oftewel: de vraag naar goederen en diensten bepaalt ook voor een belangrijk deel de vraag naar arbeid. Aan de andere kant komt de toegevoegde waarde ten goede aan de gebruikte en ingezette productiefactoren, meestal in de vorm van loon en salaris, ondernemersinkomens, winsten en pacht. Ook moet een gedeelte voor afschrijvingen gereserveerd worden. Hoe hoger het bruto product (de gecreëerde toegevoegde waarde), des te hoger is dus ook het inkomen. Het bruto product geeft aan wat we met z'n allen aan toegevoegde waarde creëren, maar ook wat we samen daarmee verdienen.

Het bruto product per persoon is de toegevoegde waarde per persoon in de regio, dus het verdiende inkomen per persoon. Het bruto product per werkzame personen (de arbeidsproductiviteit) is het bruto product (de toegevoegde waarde) gedeeld door het aantal mensen dat actief bij het arbeidsproces betrokken is. De arbeidsproductiviteit wordt tevens gezien als een belangrijke indicator voor de concurrentiekracht van een regio. Het is het gemiddelde inkomen, verdiend door iedereen die bij het arbeidsproces betrokken is. De cijfers zeggen dus iets over wat we met z'n allen produceren en verdienen, en wat we per persoon produceren en verdienen. Economische groei geeft de ontwikkeling van het bruto product weer, gemeten in procenten, ten opzichte van het voorgaande jaar. Economische groei leidt tot een hoger inkomen en zodoende ook tot een groei in welvaart. Eigenlijk zou nog een correctie moeten plaatsvinden voor de bevolkingsgroei, maar deze is vrij gering. Zoals de vraag naar arbeid mede afhangt van het bruto product, zo zal ook economische groei van invloed zijn op de ontwikkeling van de vraag naar arbeid en het aantal arbeidsplaatsen.

Hoe staat Twente ervoor?

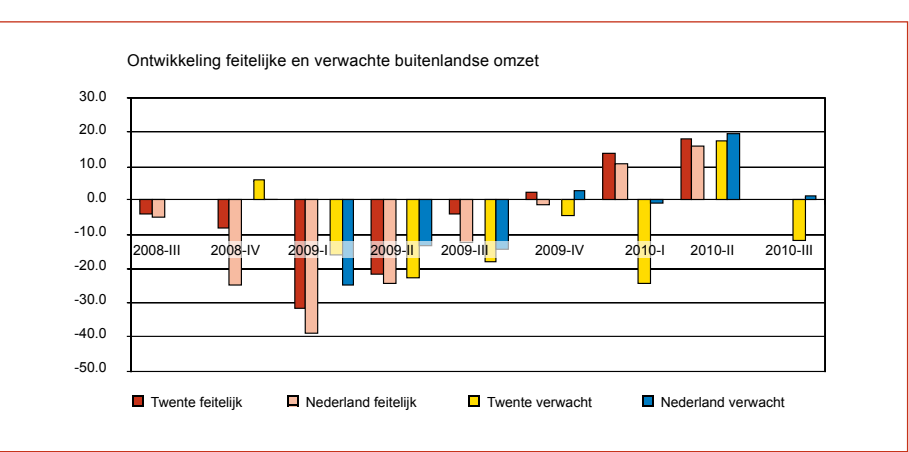
Het bruto product per persoon bedraagt in Nederland 35.000 euro, in Twente 28.000 euro. De arbeidsproductiviteit bedraagt voor Nederland meer dan 70.000 euro, en voor Twente ruim 60.000 euro. Twentse werknemers produceren en verdienen per eenheid arbeid gemiddeld 10.000 euro minder dan hun collega's elders in het land.

Als een van de belangrijke oorzaken wordt de economische structuur gezien. Twente kent van oudsher relatief veel maakindustrie (textiel, metaal) en relatief weinig dienstverlening. Deze industrieën hadden relatief veel laaggeschoolden in dienst, waardoor – ook vandaag nog – het gemiddelde opleidingsniveau van de beroepsbevolking lager ligt dan het landelijk gemiddelde. Een hoger opleidingsniveau gaat doorgaans hand in hand met een hogere toegevoegde waarde. Verder hebben de gaswinning in het Noorden van het land, de grote raffinaderijen in Pernis en de concentratie van hoofdkantoren in de Randstad tot gevolg dat de toegevoegde waarde elders hoger ligt dan in Twente.

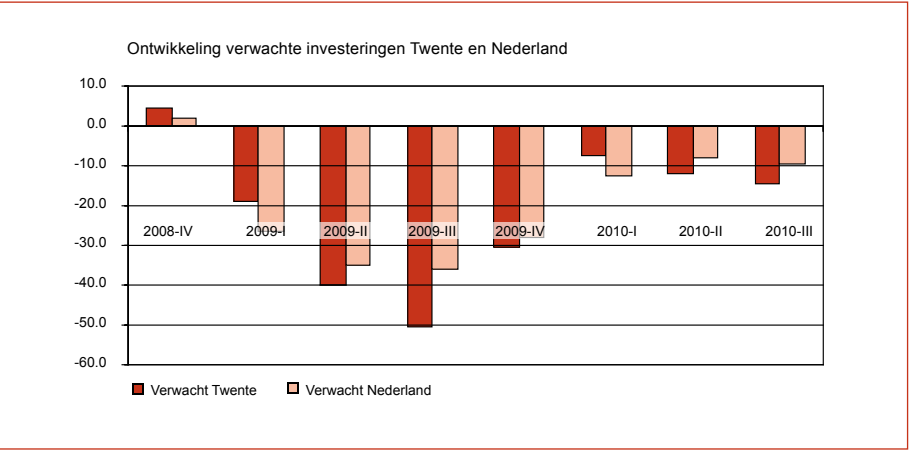
De schommelingen in economische groei zijn hier sterker dan elders in Nederland. Dit kan meerdere oorzaken hebben. Een oorzaak is dat de spreiding van economische activiteiten in Nederland natuurlijk groter is dan in een kleinere regio. Voor zowel Twente als Nederland zien we op de lange termijn een positieve trend in de ontwikkeling van het bruto product per persoon en de toegevoegde waarde en de arbeidsproductiviteit. Enigszins teleurstellend is het feit dat het verschil tussen Nederland en Twente in absolute zin niet kleiner wordt, maar zelfs zeer geleidelijk groter. Dit geldt zowel voor de arbeidsproductiviteit, Bruto Regionaal Product per inwoner en per werkende, als voor het gemiddelde besteedbaar inkomen. De economische groei vertoonde sinds 2002 een stijgende tendens tot en met de tweede helft 2008. Als gevolg van de financiële crises is die trend in 2009 omgeslagen in een negatieve groei van ruim 4%. Voor 2009 werd ook een scherpe daling verwacht van de economische groei en een sterke stijging van de werkloosheid. In Nederland wordt nu weer een bescheiden economische groei gerealiseerd en de verwachte sterke stijging van de werkloosheid valt mee.

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

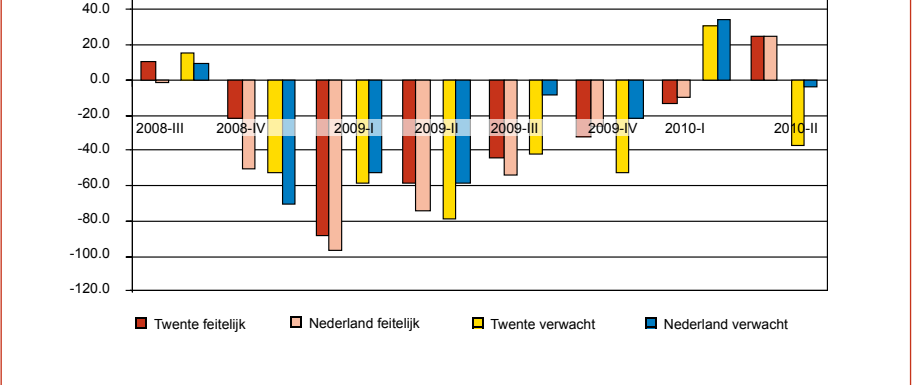
Bedrijvigheid en ondernemersactiviteit

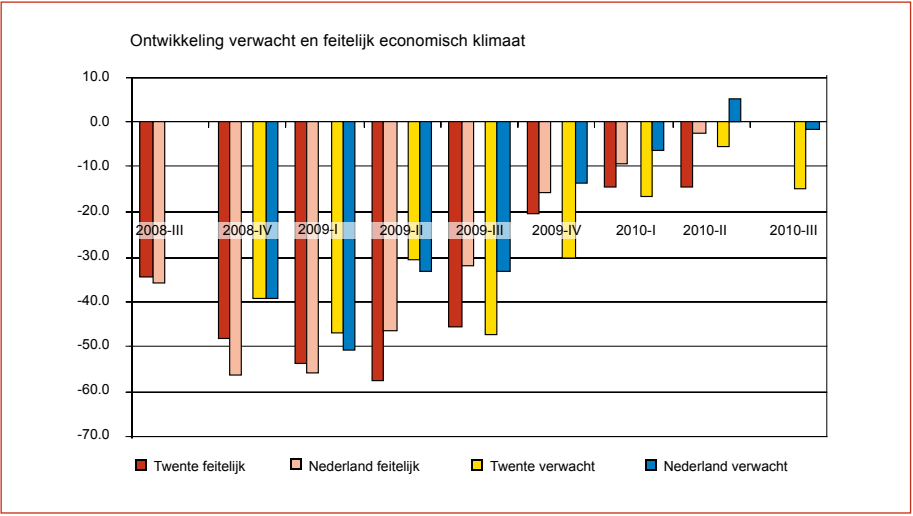
Bron: Kamer van Koophandel, COEN 2010 kwartaal III.

Bron: Kamer van Koophandel, COEN 2010 kwartaal III.

Bron: Kamer van Koophandel, COEN 2010 kwartaal III.

Bron: Kamer van Koophandel, COEN 2010 kwartaal III.

Waarom is dit belangrijk?

Export en buitenlandse omzet

Voor veel ondernemingen is de thuismarkt al lang niet meer de belangrijkste afzetmarkt. Ze moeten hun afzet realiseren buiten de lands- en regiogrenzen, waar ze concurreren met andere buitenlandse bedrijven. Een regio met veel bedrijven die hun afzet in het buitenland realiseren, kan de toets van de internationale concurrentie doorstaan. Twente heeft binnen Nederland een sterke exportpositie, die wordt beïnvloed door de nabijheid tot Duitsland. Ook is ze daardoor gevoeliger voor internationale ontwikkelingen. Bij een gunstige ontwikkeling van de wereldeconomie zal de regio snel aanhaken. Maar het omgekeerde is ook het geval: bij een negatieve tendens op mondiaal niveau zal de regio sneller de negatieve gevolgen voelen. Vanwege het open karakter van de Nederlandse economie wordt een stijging in de economische groei /krimp vaak bewerkstelligd door een toename/afname van de export. Het leidt niet alleen tot een productiegroei/-daling van goederen en diensten, maar ook tot een stijging/daling van het inkomen en de werkgelegenheid. Internationalisering en buitenlandse handel zijn ook belangrijk om andere redenen. Er is een sterke relatie tussen internationalisering, innovatie en groei van het MKB.

Omzet

Als de omzet van de bedrijven toeneemt/afneemt, dan stijgt/daalt over het algemeen ook de productie van goederen en diensten in de regio waar deze ondernemingen zijn gevestigd. Dit heeft natuurlijk allerlei gevolgen voor inkomen en werkgelegenheid in de regio. Tevens hangt de omzet af van de exportontwikkeling, omdat export de buitenlandse vraag is naar Twentse producten en diensten. Een stijging/daling van de omzet leidt echter niet automatisch tot een stijging/daling in de productie, omdat ook de prijs van het product een belangrijke factor is. Belangrijk is hierbij de concurrentiepositie van de regio en haar bedrijven. Bij een productiedaling van bedrijven zal het regionaal inkomen ook dalen. De stijging of daling van de omzetcijfers zal voor veel ondernemers aanleiding zijn om hun plannen voor de toekomst aan te passen. Geplande investeringen voor bijvoorbeeld uitbreiding van productiecapaciteit worden op de lange baan geschoven of juist versneld.

Investeringen

Investeringen door bedrijven zijn van groot belang voor de economie en de ontwikkeling van de productiviteit. Investeringen leiden onder andere tot het vergroten van de potentiële productie van goederen en diensten. Het kan vervolgens extra inkomen en werkgelegenheid creëren. Investeringen worden, naast technologische ontwikkeling, gezien als een van de belangrijkste factoren en zelfs voorspellers voor economische groei. Ondernemers zullen echter alleen besluiten te investeren als ze uiteindelijk winst kunnen maken.

Ondernemersvertrouwen

Zoals eerder is aangegeven, zullen ondernemers investeren als ze winst kunnen maken. Ze moeten dus vertrouwen in de toekomstige ontwikkeling hebben. De ontwikkeling van het ondernemersvertrouwen is dus van belang, omdat we daaruit kunnen opmaken of ondernemers bereid zijn te investeren in de toekomst en daardoor tevens de economische groei een stimulans geven. Het ondernemersvertrouwen wordt als een belangrijke voorspellende factor beschouwd voor economische ontwikkeling.

Economisch klimaat

Het economische klimaat speelt ook een belangrijke rol. Het geeft aan in welke omgeving economische activiteiten zich kunnen ontwikkelen. Er zijn verschillende factoren die hierop van invloed zijn. We noemen als voorbeeld fiscale regelgeving, de betrouwbaarheid van de overheid en het juridische systeem. Dit wordt wel de institutionele structuur genoemd. Een gunstig economisch klimaat zal dat een stuk eenvoudiger en makkelijker maken dan een minder gunstig economisch klimaat. Het zorgt voor een groter ondernemersvertrouwen en stimuleert doordoor tevens de economische ontwikkeling.

Hoe staat Twente ervoor?

Als we kijken naar de feitelijke en verwachte export/buitenlandse omzet, zien we voor de eerste drie kwartalen in 2009 een negatieve ontwikkeling. Dit geldt zowel voor Nederland in totaal als voor Twente. Wat opvalt is dat zowel de feitelijke als de verwachte ontwikkeling voor Twente structureel beter scoort dan Nederland als geheel. Kwartaal IV laat een bescheiden positieve feitelijke ontwikkeling voor Twente zien, waar Nederland nog een geringe negatieve feitelijke ontwikkeling doormaakt. De verwachte ontwikkeling voor hetzelfde kwartaal was voor Twente negatief, die voor Nederland echter positief. De verwachtingen voor het eerste kwartaal van 2010 waren voor Twente negatief, terwijl de feitelijke ontwikkeling de positieve trend van het voorgaande kwartaal heeft voortgezet. Het verschil tussen verwachtingen en feitelijke ontwikkeling is aanzienlijk. Dezelfde ontwikkeling is zichtbaar voor Nederland, zij het dat de feitelijke en verwachte ontwikkeling geringer zijn en ook dichter bij elkaar liggen.

Voor het tweede kwartaal van 2010 zien we een positieve feitelijke en verwachte ontwikkeling voor zowel Nederland als Twente. Enigszins zorgelijk is de negatieve verwachte ontwikkeling van Twente in het derde kwartaal.

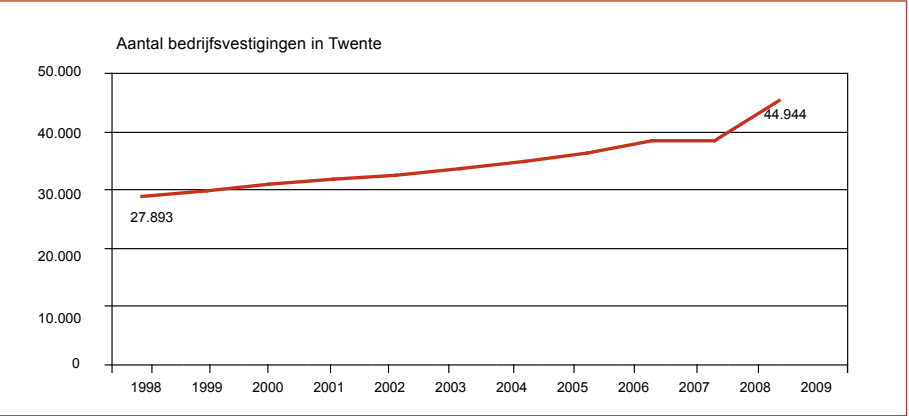
De ontwikkeling van de verwachte investeringen is voor het jaar 2009 negatief, met als dieptepunt kwartaal III. Opmerkelijk is dat Twente aanzienlijk slechter scoort dan Nederland. Daarna vindt een verbetering plaats in de kwartalen IV van 2009 en I van 2010. Voor de kwartalen II en III daalt de ontwikkeling van de verwachte investeringen. Voor Twente is de daling sterker dan voor Nederland.

Het ondernemersvertrouwen en het economische klimaat geven eenzelfde soort ontwikkeling te zien als de verwachte investeringen. Dat is niet verwonderlijk omdat deze immers met elkaar samenhangen. Verwacht en feitelijk ondernemersvertrouwen en economisch klimaat hebben een flinke douw gekregen in het vierde kwartaal van 2008, als gevolg van de financiële en economische crisis. Dit heeft zich doorgezet in 2009, waarbij de feitelijke (negatieve) ontwikkeling van het economische klimaat de verwachting overtrof. De ernst van de crisis bleek erger dan verwacht. Gedurende de kwartalen III en IV kwam een kentering, hoewel de ontwikkeling van het economisch klimaat nog achterbleef bij het ondernemersvertrouwen. In kwartaal I 2010 was voor het eerst weer een positieve ontwikkeling te zien in het verwachte ondernemersvertrouwen. Dit gold niet voor de feitelijke ontwikkeling, die pas in het tweede kwartaal positief uitpakte. Ook hier bleef de ontwikkeling van het economisch klimaat wat achter bij het ondernemersvertrouwen.

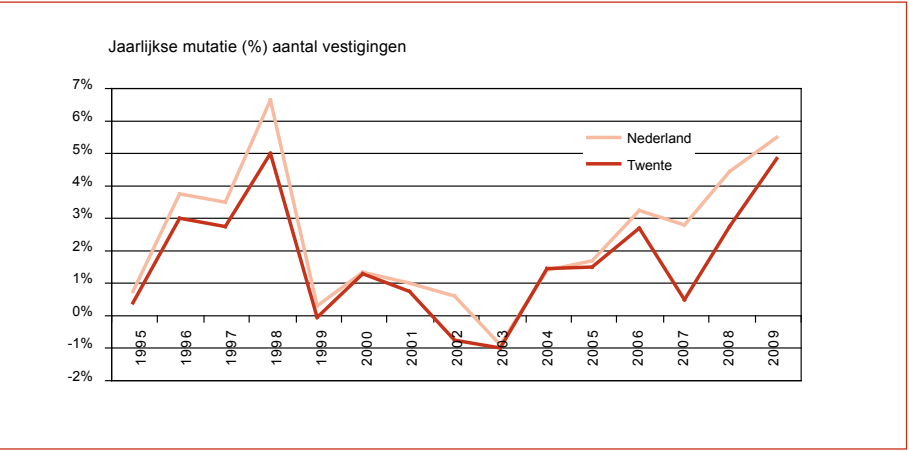
Opvallend is verder dat het verwachte ondernemersvertrouwen voor kwartaal II weer daalt. Hetzelfde geldt voor het verwachte economisch klimaat voor kwartaal III. Gezien de meest recente ontwikkelingen in zowel Duistland als Nederland lijkt dat niet gerechtvaardigd. Hopelijk laten de komende kwartalen een omgekeerde feitelijke ontwikkeling zien.

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

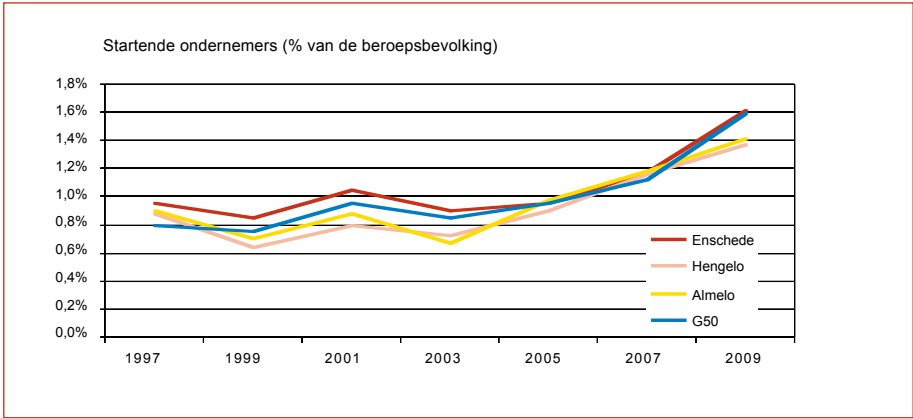
Vestigingen en startende ondernemers

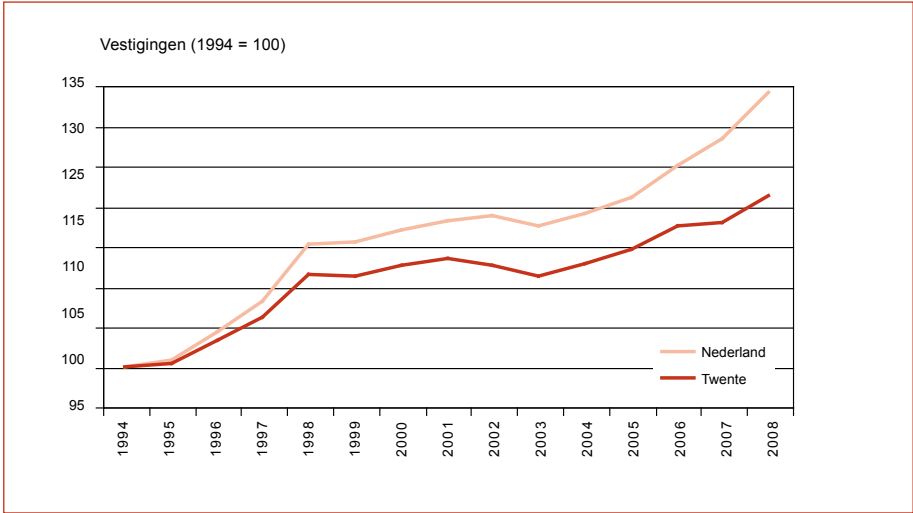
Bron: Kamer van Koophandel.

Bron: CBS/Statline, 2010.

Bron: Atlas Nederlandse Gemeenten 2010.

Bron: CBS en Kamer van Koophandel.

Waarom is dit belangrijk?

De regionale werkgelegenheid is grotendeels de resultante van de werkgelegenheid van de ondernemingen en instellingen die in de regio gevestigd zijn. Het aantal vestigingen heeft effect op de werkgelegenheid en het inkomen in de regio. Een toename van het aantal vestigingen zegt ook iets over de ondernemerszin in de regio. Over de impact van economische groei hierop zijn de meningen verdeeld. Volgens sommigen zullen mensen bij economische voorspoed sneller een bedrijf starten, omdat ze veel economische potentie waarnemen. Anderen zeggen juist dat bij economische tegenslag mensen worden ontslagen, waarna een deel van deze mensen voor zichzelf begint.

Hoe staat Twente ervoor?

Het aantal vestigingen in Twente liet een decennium lang een voortdurende toename zien, van 27.000 in 1997 naar 38.000 in 2008. Dat is goed voor de werkgelegenheid, de regionale productie en het inkomen, en daarmee voor de regionale welvaart. Vanaf 2007 vindt een stagnatie van deze groei plaats, en zelfs een lichte daling van het aantal vestigingen. Wellicht dat deze stagnatie verband houdt met de negatieve berichtgeving over de (verwachte) economische crisis.

Het lijkt erop dat de jaarlijkse groei in het aantal vestigingen een positieve relatie heeft met de economische groei. Is de economische groei hoog (eind jaren '90), dan zien we ook een sterke stijging van het aantal vestigingen. Valt de groei iets tegen (begin deze eeuw), dan neemt de groei van het aantal vestigingen af. Is er een negatieve groei (tijdens de huidige recessie), dan volgt een lichte afname van het aantal vestigingen. Wel moeten we de kanttekening maken dat deze cijfers beïnvloed zijn door een forse toename van het aantal zzp'ers (zelfstandigen zonder personeel) in bijvoorbeeld de bouw en onder het verplegend personeel. Ze kunnen daardoor een te optimistisch beeld geven.

Het aantal vestigingen stijgt in Twente minder snel dan elders in Nederland. Dit geldt eveneens voor het aantal jaarlijkse mutaties. Dit wil nog niet automatisch zeggen dat daardoor de werkgelegenheid en het inkomen minder snel toenemen. De werkgelegenheid en productie per vestiging is in deze ook een belangrijke factor. Eén grote vestiging kan immers meer opleveren dan tien kleintjes.

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

Gazellebedrijven

Deloitte Fast 50 van 2009 (snel groeiende Twentse technologiebedrijven)				
	Naam	Plaats	Groeipercantage	Segment
3	Webprint	Oldenzaal	7975%	Media/Entertainment
7	Squills	Enschede	2154%	Software
8	TSI Solutions	Enschede	2112%	Telecommunications/Networking
14	ODS2	Enschede	1693%	Software
26	BIZZdesign Academy	Enschede	898%	Software
28	I-real Holding	Hengelo	782%	Software
30	Xsens Technologies	Enschede	716%	Semiconductor, Components and Electronics

Bron: Deloitte, 2010.

Waarom is dit belangrijk?

Bedrijven waarvan de omzet voor meer dan vier achtereenvolgende jaren met meer dan 20% per jaar groeit, worden 'gazellebedrijven' genoemd. Het percentage gazellebedrijven is een belangrijke graadmeter voor de dynamiek en het aanpassingsvermogen van de regionale economie. Deze bedrijven zijn verantwoordelijk voor een zeer groot deel van de werkgelegenheidsgroei, met name de snelgroeiende middelgrote en kleine bedrijven. Een Nederlandse indicator is de 'Deloitte Fast 50' van snelst groeiende technologiebedrijven. Daarnaast publiceert Het Financieele Dagblad jaarlijks een overzicht van de Nederlandse gazellebedrijven in alle sectoren.

Hoe staat Twente ervoor?

Zeven Twentse bedrijven in de Deloitte Fast 50 vormen een hoge score voor deze regio. Ze staan zelfs allemaal in de top 30. De score is extra bijzonder, omdat dit jaar voor het eerst ook Vlaamse bedrijven mogen deelnemen. In het Twentse overzicht van de FD Gazellen Awards valt op dat veel bedrijven in de maakindustrie een hoge omzetgroei hebben gehad in 2009. Veel Twentse industriële bedrijven herstellen blijkbaar snel van de crisis en profiteren van de groei van de Nederlandse export.

Twentse bedrijven in de FD Gazellen Award			
Bedrijf	Plaats	Sector	Omzetgroei 2009
Categorie Groot			
TKH Group NV	Haaksbergen	Maakindustrie	48%
Huuskens Enschede Beheer	Enschede	Groothandel	38%
Aannemingsbedrijf Hegeman BV	Nijverdal	Bouw	34%
Koninklijke Ten Cate NV	Almelo	Maakindustrie	34%
Twence BV	Hengelo	Maakindustrie	29%
Asito Dienstengroep	Almelo	Zak. dienstverlening	20%
Categorie Middel			
Addcomp Holland BV	Nijverdal	Maakindustrie	330%
Shining Star BV	Hengelo	Maakindustrie	94%
Easy Sanitary Solutions BV	Losser	Maakindustrie	80%
OVSoftware BV	Oldenzaal	ICT	67%
Rood Wit Blauw BV	Almelo	Maakindustrie	49%
Gebo Morshuis VOF	Hengelo	Groothandel	38%
SOLARLUX Nederland BV	Nijverdal	Maakindustrie	27%
Telecats BV	Enschede	ICT	25%
KienhuisHoving NV	Enschede	Zak. Dienstverlening	21%
Categorie Klein			
Xsens Technologies BV	Enschede	Maakindustrie	246%
RJ Showtechniek Licht en Geluid BV	Rijssen	Groothandel	174%
RM-support BV	Hengelo	Maakindustrie	127%
Oxilion BV	Enschede	ICT	125%
Catsburg Dak- en Gevelbekleding BV	Wierden	Groothandel	109%
FarmaX Metaaltechniek BV	Denekamp	Maakindustrie	85%
Verbeek & Bornebroek BV	Oldenzaal	Groothandel	46%
Stopel Bedrijfsverzekeringen BV	Almelo	Zak. Dienstverlening	41%
E-support	Rijssen	ICT	36%

Bron: Het Financieele Dagblad, 2010.

Bestuurskundige Frans Coenen van de Universiteit Twente heeft een internationaal onderzoek naar regionale braindrain geleid: het verschijnsel dat hoogopgeleiden vertrekken uit de regio waar ze hun studie volgden. Hij weet aan welke knoppen je moet draaien om braindrain te voorkomen en braingain te bevorderen? Zijn conclusie: Twente loopt redelijk voorop in het nemen van anti-braindrainmaatregelen.

UT-bestuurkundige Frans Coenen over braingain

‘De hele wereld hoeft niet naar Twente te komen!’

Anderhalf jaar geleden werd het onderzoek naar braindrain en braingain afgesloten. De UT werkte daarin samen met Zwitserse en Duitse partners. Een van de resultaten is het samenwerkingsverband van de Universiteit Twente met het Career Center Twente, gevestigd in het gebouw van de Kamer van Koophandel te Enschede. Vanaf 2011 kunnen personen en bedrijven bij het nieuwe kenniscentrum Braingain terecht met hun vragen en kennis over braindrain en braingain.

Promotie van Twente

Het Career Center Twente is een cluster van toonaangevende bedrijven (zoals Thales en Vredestein) en grotere organisaties in Twente. Een van de doelstellingen is om gezamenlijk hoogopgeleide potentials aan te trekken en ze te bewegen om hun carrière hier te starten en voort te zetten. Belangrijk daarbij is de promotie van Twente als aantrekkelijk werken woongebied. Het CCT zendt maandelijks radiosspots uit, adverteert in alumni-bladen en richt zich op studenten en afstudeerders van UT en Saxion. Daarnaast presenteert het de regio Twente op carrièrebeurzen voor hogeropgeleiden. Projectleider Joop Meijer van het CCT heeft samen met Frans Coenen, Saxion-lector Paul Bijleveld en hoogleraar regiomar-

keting Gert-Jan Hospers het initiatief genomen tot een kenniscentrum op het gebied van menselijk kapitaal en regionale economie. Zij willen de menselijke kant van braindrain en braingain in beeld brengen en zoeken bedrijven die daarbij kunnen helpen.

Frans Coenen: ‘Begrijp me niet verkeerd, wij zijn voorstanders van mobiele jongeren. Je kunt mensen niet aan hun bretels vasthouden. Maar als niet meer dan 20% van de UT-afgestudeerden hier blijft, is er wel iets mis. Het kernprobleem in Twente is het carrièreperspectief, niet alleen van de medewerker maar ook van de partner. Daarover bestaan misverstanden. Daar moeten we inzicht in krijgen en daarover moeten we ook voorlichting geven.

Degenen die de aantrekkelijke kanten van de regio noemen, hebben het vaak over cultuur en natuur. Prima, maar ze vergeten vaak één ding: het gevecht om de jonge werknemer vindt vooral plaats op de werkvloer. Het eerste wat telt, is de vraag of zo’n jong talent het bedrijf leuk vindt. Weet je waar jongeren het allerliefste willen werken? Bij Google, in het Amerikaanse Palo Alto. Die stad is ongeveer zo groot als Zutphen en er is daar net zo veel of net zo weinig te doen voor jongeren!’

Facilitate the move

‘De conclusie uit ons braingain-onderzoek is hoopgevend: Twente loopt redelijk voorop bij de bestrijding van de braindrain. Vooral dankzij het Career Center. Als je mensen hier wilt krijgen of hier wilt houden, moet je zorgen voor hulp bij hypotheek, school, een baan voor de partner. Facilitate the move. Mensen moeten gewoon over de streep getrokken worden. Veel mensen zijn de drukte in het westen zat: kijk maar naar Zweden en Noorwegen. Daar is meer rust, net als in Twente. Ook in Limburg en Zeeland werkt men aan braingain. Er is echt sprake van een battle between the regions. Twente heeft een groei-doelstelling: het moet met minder mensen het goede behouden. We moeten kijken: waar zitten mijn klanten? Mensen komen daar waar ze denken dat de banen zijn.

Twente moet zichzelf heel goed verkopen. Mensen moeten niet meer het gevoel hebben dat ze met pensioen zijn wanneer ze naar deze regio toe gaan. Ze hebben nu nog het gevoel dat ze een carrièrehop maken door terug te gaan naar Amsterdam.’

‘Ik moet weg’

‘Verhuizen voor werk is sterk afhankelijk van de levensfase en de hobby’s. Studenten wil-

len naar plaatsen waar het gebeurt. Neem het voorbeeld van die racefietsers die baalde dat hij een half uur moest fietsen vanuit het centrum van Den Haag voordat hij in de natuur kon fietsen. Zo’n man moet natuurlijk bij ons zijn... Studenten denken: Amsterdam, Tokio, Londen, daar gebeurt het. Ze denken: om écht carrière te maken, moet ik weg. Maar ze fietsen de bedrijven voorbij waar ze zouden kunnen werken. In Europees verband vindt er gelukkig het nodige onderzoek plaats om passende bestuurlijke maatregelen te kunnen nemen.

De Regio Twente is de trekker van het project DC NOISE: Demographic Change: New Opportunities in Shrinking Europe. Het doel is om te zorgen dat de Noordzee Regio voorbereid is op de demografische veranderingen in de toekomst. In Twente vinden in dit verband drie pilot-projecten plaats: over innovatieve woonvormen, de arbeidsmarkt en monitoring. Het project biedt de mogelijkheid om ideeën uit te wisselen, nieuw beleid en ‘best practices’ uit te proberen en passende strategieën te ontwikkelen voor de regio’s in Europa. Het helpt om demografische veranderingen op de bestuurlijke agenda’s te krijgen en het biedt financiële ondersteuning om te kunnen experimenteren en creatieve oplossingen te vinden. In DC NOISE werken negen internationale partners samen. De Europese Unie financiert het project en er is een budget van ruim zes miljoen euro.’

Aan welke knoppen draaien?

‘Het percentage hogeropgeleiden stijgt langzaam. Je kunt je afvragen of er eigenlijk wel sprake is van braindrain. De behoefte aan ho-

geropgeleiden stijgt. Europees beleid zegt dat we meer hoogopgeleiden nodig hebben. Een uitgangspunt van het Verdrag van Lissabon is dat 50% van de werknemers hoogopgeleid moet zijn, hbo of wetenschappelijk onderwijs dus. Wij kijken vooral naar regionale braindrain. Het oosten verliest: van onze havo- en vwo-afgestudeerden houden wij hier te weinig over. 50% van de UT-studenten komt uit het oosten en daarvan gaat 70% weg.

De economische crisis zorgt ervoor dat de cijfers niet meer kloppen: het is nu veel moeilijker om vraag en aanbod te zien. Het is niet makkelijk om de effecten van demografische verandering op vraag en aanbod van hogeropgeleiden te meten. Veel cijfers worden verzameld tot en met mbo-niveau. Hbo’ers en academici worden verondersteld zelf te zoeken. Dat vervuult de cijfers. De HBO-raad voorspelde dat we in 2010 50.000 hogeropgeleiden tekort zouden hebben, maar nu is er toch al weer meer vraag. De economie trekt aan, dus de vraag ook. De problematiek kwantificeren is niet makkelijk. Wij zijn bestuurskundigen. We willen vooral weten aan welke knoppen je zou kunnen draaien.’

Geen medici

‘In Twente maak je zoiets leuks nog mee: een CEO die je komt toespreken... Kom daar in het westen maar eens om! Ook in het alumni-beleid: het competentiecenter helpt om de krachten te bundelen. We hebben cijfers nodig, maar we moeten ook mensen interviewen.

Het is trouwens niet zo dat de hele wereld naar Twente hoeft te komen. In Boston trekt

95% van de Harvard-studenten weg. Voor al die mensen is er immers geen werk in Boston. Het gaat er, ook in Twente, om dat er genoeg hoogopgeleiden overblijven voor de industrie, de zorg en de overheid. Twente heeft 20% hogeropgeleiden, Utrecht 36% – dat is sociaal kapitaal. Ook in de Scandinavische landen zitten de problemen in de periferieregio’s. Je kunt daar nauwelijks een arts vinden. Zo vind je in Flevoland geen onderwijzer. Specifieke knelpunten voor Twente zijn bijvoorbeeld medici of neerlandici: geneeskunde of neerlandistiek worden niet gedoceerd aan de Universiteit Twente, maar wel in andere regio’s.’

Vervangingsvraag

‘Het is de vraag of Twentse bedrijven en instellingen voldoende zicht op hun toekomstige vraag naar hoger-opgeleiden hebben. Het is heel raar met veel bedrijven. Ze zien het probleem wel, maar denken vaak dat het aan hen wel voorbij zal gaan: ach, met mij komt het wel goed, bij mij komen ze wel werken. De eerste zorg is ook om het hoofd boven water te houden. Laten we nu nog niet gaan zeuren over de vraag of ik over vijf jaar die ingenieur die nu 55 jaar is, wel kan vervangen... Eerst orders binnen-halen, dan de personeel-problematiek. Toch is dat niet verstandig. Je kunt heel precies uitrekenen wat de vervangingsvraag zal zijn. Zoveel eruit, zoveel erin... Saxion heeft dat precies uitgerekend en dat is niet weinig.’

Inspelen op mensen

‘Een lastig vooroordeel is dat mensen denken dat het hier niet gebeurt, dat alles ergens anders gebeurt. Men wil het gevoel dat men hier

alles kan doen, dat de mogelijkheden even groot zijn als in het westen. Dat zijn allemaal gevoelens die misschien geen feiten zijn, maar waarmee je wel rekening moet houden. Het gevoel dat Twente excentrisch ligt bijvoorbeeld. Dat is natuurlijk alleen maar een kwestie van perspectief. Vanuit Berlijn ligt Amsterdam hartstikke excentrisch...

Amerikanen kijken daar totaal anders tegenaan. Twee uur reizen is niks, daar lachen ze om! We moeten mensen die we hier opleiden, interesseren voor de regio. Vertellen wat we hier doen, wat we hier allemaal kunnen. En we moeten inspelen op wat mensen zoeken en daarbij een reëel beeld geven. Hier is genoeg te beleven. Het image van Twente als de tuin van Nederland waar ook nog veel boeren wonen, is niet gunstig. Die regio-soap op televisie heeft aan dat beeld flink bijgedragen. Maar de regio waar de landskampioen vandaan komt, dat moet toch gewoon iets bijzonders zijn? Afijn, het blijkt heel effectief te zijn wanneer je de verhuizing faciliteert. Door te helpen een baan te vinden voor de partner bijvoorbeeld, op carrièrebeurzen. We moeten positief denken en een nieuwe balans zoeken. Mensen uitdagen om te helpen het nieuwe kennispark op te bouwen.’

Het Career Center Twente o.l.v. Joop Meijer is gevestigd in de Kamer van Koophandel (www.cctwente.nl).

Het kenniscentrum Braingain gaat in 2011 van start (www.braingain.com).

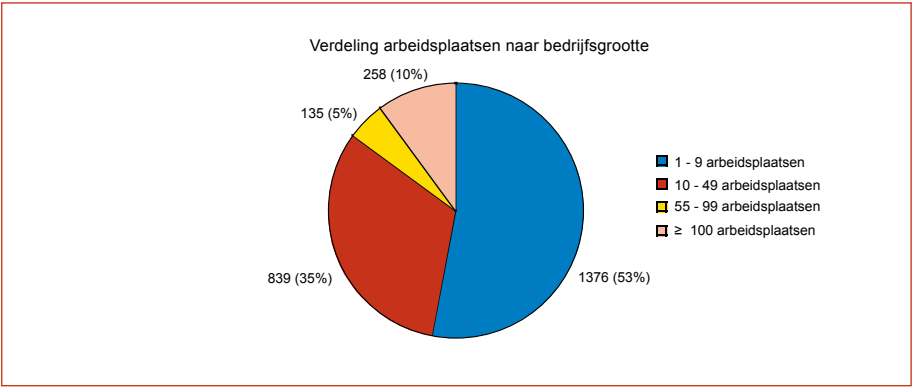
Twentse clusters

Materialen & High Tech Systemen								
	2007	2008	2009	2010				
	Aantal werknemers	%	Aantal werknemers	%	Aantal werknemers	%	Aantal werknemers	%
1-9 arbeidsplaatsen	2.711	12	2.774	13	2.508	12	2.184	8
10-49 arbeidsplaatsen	6.811	31	6.685	31	6.730	33	7.097	27
55-99 arbeidsplaatsen	2.669	12	2.502	12	2.416	12	3.324	12
> 100 arbeidsplaatsen	9.670	44	9.288	44	8.930	43	14.126	53
Totaal MKB (<100)	12.191	56	11.961	56	11.654	56	12.605	47
Totaal	21.861		21.249		20.584		26.731	

Definitie: SBI-codes 17 t/m 21 en 25 t/m 32. Bron: LISA.

Voeding								
	2007	2008	2009	2010				
	Aantal werknemers	%	Aantal werknemers	%	Aantal werknemers	%	Aantal werknemers	%
1-9 arbeidsplaatsen	522	12	524	12	481	12	300	6
10-49 arbeidsplaatsen	863	20	882	20	732	18	1.114	22
55-99 arbeidsplaatsen	358	8	308	7	368	9	546	10
> 100 arbeidsplaatsen	2.653	60	2.601	60	2.601	62	3.209	62
Totaal MKB (<100)	1.743	40	1.714	40	1.581	38	1.960	38
Totaal	4.396		4.315		4.182		5.169	

Definitie: SBI-codes 15. Bron: LISA.

Bron: Regiobase Kamer van Koophandel/Handelsregister.

Definitie: SBI-codes 33 en 85.

In 2010 zijn alleen arbeidsplaatsen geteld van private ondernemingen die geregistreerd zijn in het handelsregister.

Waarom is dit belangrijk?

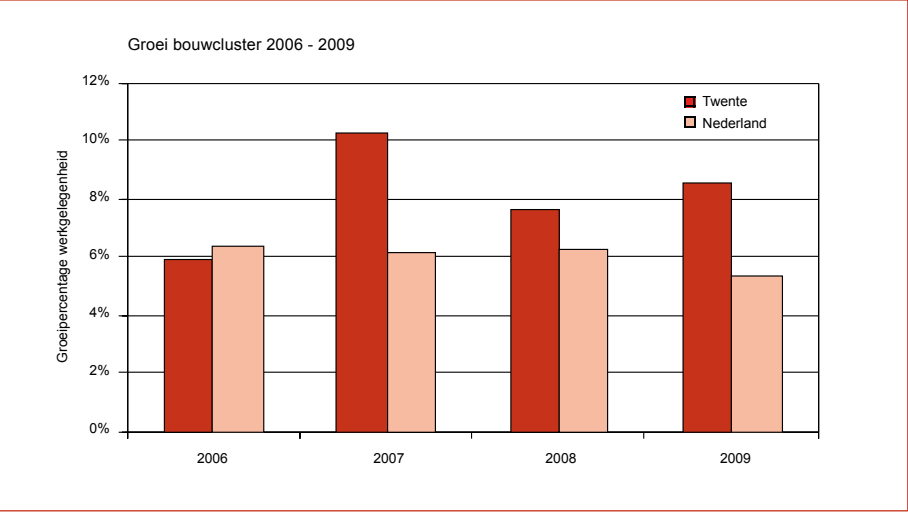
Een cluster is een aantal in elkaars nabijheid gevestigde, met elkaar verbonden bedrijven en daarmee samenhangende instellingen die op een bepaald werkterrein actief zijn en die onderling veel gemeenschappelijks hebben of elkaar aanvullen. Deze clusters kunnen in lokaal, regionaal en zelfs grensoverschrijdend verband een langdurig en groot economisch succes ontwikkelen. Het meest bekende voorbeeld hiervan is Silicon Valley in Californië. Andere voorbeelden zijn de haven van Rotterdam en voorheen de textiel- en machinebouw in Twente. Het belangrijkste voordeel van concentratie van gespecialiseerde bedrijven is dat ze gebruik kunnen maken van elkaars kennis en knowhow. Tevens ontstaan hierdoor gespecialiseerde toeleveranciers en gespecialiseerde arbeidsmarkten, waarvan bedrijven gebruik kunnen maken. Op deze manier kunnen bedrijven efficiënter en goedkoper produceren. Dit wordt binnen de economie ook wel 'externe effecten' genoemd. Regionale clustering zorgt aldus voor positieve externe effecten en heeft daardoor een positief effect op de regionale economische groei, de regionale concurrentiekracht en uiteindelijk de werkgelegenheid. Daarnaast zijn clusters van groot belang voor innovatie vanwege de hoge concentratie van gespecialiseerde bedrijven in een bepaalde regio. Een aantal bedrijven kan in meerdere clusters een rol spelen. Om dubbelstellingen te voorkomen wordt elk bedrijf in deze indeling slechts in één cluster opgenomen.

Hoe staat Twente ervoor?

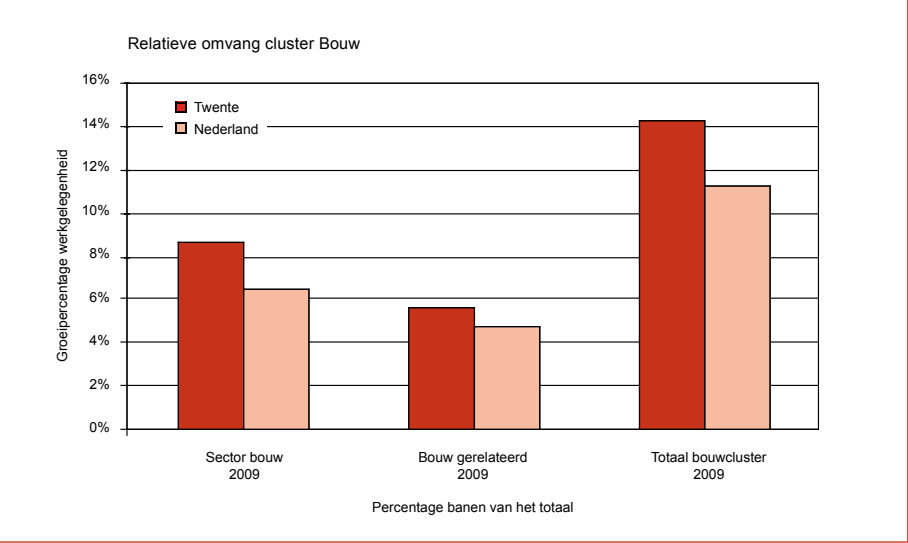
De sectoren Materialen & High Tech Systemen en Voeding laten na een daling weer een stijging zien. Door definitieverschillen kan het cluster Gezondheid & Technologie niet met vorige jaren worden vergeleken. Er is hier gekozen voor de meting van de arbeidsplaatsen van private ondernemingen en niet van grote zorginstellingen. Het grootste deel van de arbeidsplaatsen bevindt zich in bedrijfjes van minder dan tien werknemers. Zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers) zijn nog niet meegeteld. Binnen de sectoren Technologie & Gezondheidszorg en Bouw was in de loop van de drie jaren sprake van een stijging, in zowel het aantal bedrijven als het aantal arbeidsplaatsen. De resultaten van het cluster Technologie & Veiligheid kunnen in 2010 helaas nog niet op basis van classificaties van de Kamer van Koophandel afzonderlijk worden gemeten. De voorspelde daling van de werkgelegenheid in de bovengenoemde clusters in verband met de crisis is nog niet uitgekomen in 2009. Gedetailleerde gegevens per sector zijn hierover nog niet beschikbaar. Om een goed beeld te krijgen van de effecten van het innovatie- en clusterbeleid zouden de resultaten beoordeeld moeten worden op basis van meer indicatoren dan alleen werkgelegenheid binnen de gekozen clusters. Voorbeelden van indicatoren zijn dan: R&D-uitgaven, patenten, nieuwe producten en diensten, aantal kenniswerkers en aandeel snelle groeiers (gazellebedrijven). Hierover is elders in deze Twente Index meer informatie opgenomen.

III Innovatie in Twente

Bouw

Bron LISA 2010.

Bron LISA 2010.

Waarom is dit belangrijk?

Het cluster Bouw is een belangrijke werkgever voor Twente. Ongeveer één op de zeven arbeidsplaatsen in Twente is afkomstig uit dit cluster. Het aandeel werkgelegenheid van het bouwcluster ligt hier in 2009 circa 30% hoger dan in de rest van Nederland. Het belang is groter dan alleen de werkgelegenheid. Juist innovaties in de bouw kunnen belangrijke oplossingen bieden voor maatschappelijke problemen. Duurzaam bouwen levert een belangrijke bijdrage aan de daling van de CO2-uitstoot en daarmee aan de doelstellingen van klimaat-neutrale gemeenten. Voorts kan de bouw oplossingen bieden voor problemen die voortkomen uit de vergrijzing van de bevolking. Zo kunnen woningen dusdanig worden gebouwd dat ouderen langer zelfstandig kunnen functioneren. In Twente draagt het programma 'Pioneer-ring' bij aan innovaties in de bouw (zie het interview met Bas van der Veen in deze Index). Tot nu toe werden in de Twente Index overzichten gegeven van de ontwikkeling van de werkgelegenheid in de sector Bouw, volgens de standaard bedrijfsindeling van het CBS. Het belang van de bouw wordt daarmee onderschat, omdat architectenbureaus en groothandelsbedrijven in de bouw niet worden meegerekend. Voor een meer volledig beeld geven we hier ook de cijfers van direct aan de bouw gerelateerde bedrijvigheid. Samen levert het een goed inzicht in de ontwikkeling van het cluster op.

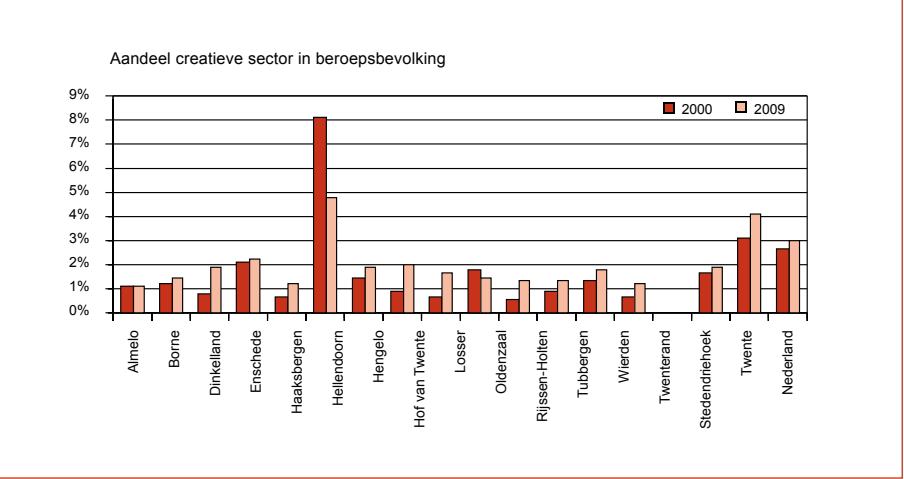
Hoe staat Twente ervoor?

Het Twentse cluster Bouw groeide tussen 2006 en 2009 zo'n 20% sneller dan het landelijk gemiddelde. Vooral de aan de bouw gerelateerde toelevering en dienstverlening groeide hier sterk; circa 70% meer dan het gemiddelde in Nederland. De werkgelegenheid bij de uitvoerende bouwbedrijven is iets minder snel gegroeid dan landelijk, al blijft deze in 2009 een bovengemiddeld belangrijke werkgever. De peildatum van de cijfers is 1 april 2009. Pas vanaf het vierde kwartaal van 2009 laat de bouwproductie een daling zien. De echte 'bouwcrisis' zoals deze nu wordt ervaren, komt nog niet terug in de cijfers. De bouw is een exportsector voor Twente. De sector is dus niet alleen gevoelig voor afname van de bouwproductie in de eigen regio, maar ook daarbuiten. Gelet op het aandeel van het cluster Bouw in de totale werkgelegenheid van Twente, zal het effect van de bouwcrisis op deze regio naar verwachting groot zijn.

Het Economisch Instituut van de Bouw en Bouwend Nederland hebben landelijke cijfers gepubliceerd. Ze geven aan dat de bouwproductie over 2009 met 5% is gedaald. In 2010 wordt rekening gehouden met een krimp van 7,5%. Met name de nieuwbouw van woningen en gebouwen loopt sterk terug (ruim 15% productievolume) en zal zich naar verwachting pas na 2011 herstellen. Tegelijk blijft de omzet in herstel, verbouw en onderhoud aan woningen op peil, en ligt er een grote opgave in het verduurzamen van de bestaande woningbouw.

III Innovatie in Twente

Creatieve sector

Bron LISA 2010.

Waarom is dit belangrijk?

De creatieve industrie is cultureel en economisch een belangrijke sector. Hij zorgt voor culturele ontwikkeling, verschaft banen en creëert waarde. Zeker in het voorbije decennium laat deze sector in de meeste westerse landen bovengemiddelde groeicijfers zien. Zijn innovatieve kracht en daarmee de bijdrage aan concurrentiekracht beperkt zich niet tot de eigen contreien, maar komt ook tot uiting in de verbindingen die vanuit de creatieve industrie met andere sectoren worden aangegaan.

Volgens veel economen is er een positief verband tussen de aanwezigheid van mensen die werken in creatieve beroepen en economische groei. De aanwezigheid van creatieve bedrijven en culturele instellingen draagt ook bij aan de aantrekkelijkheid van stad of dorp. TNO heeft een definitie ontwikkeld van creatieve industrie die de economische en culturele waarde van betekenis centraal stelt. Het gaat om een sector die creativiteit in zijn naam draagt en drijft op het creërende en scheppende vermogen van individuen, groepen, bedrijven en organisatie. Het creëren, produceren en exploiteren van symbolisch materiaal staat voorop. Dat geldt voor de drie hoofdcategorieën of deelsectoren die binnen de creatieve industrie worden onder-

scheiden: media- en entertainmentindustrie, kunsten en cultureel erfgoed en creatieve zakelijke dienstverlening. Bovenstaande grafiek geeft de cijfers weer op basis van deze definitie.

Hoe staat Twente ervoor?

In de tabel hiernaast wordt de ontwikkeling van het aandeel van de creatieve sector weergegeven tussen 2000 en 2009. Volgens de definitie van TNO is het aandeel in Nederland ongeveer 3% en stijgt het langzaam. In Twente is het aandeel relatief laag, maar het stijgt snel in de meeste gemeenten. Het aandeel van Hellendoorn is uitzonderlijk hoog door de aanwezigheid van een pretpark. Daarna heeft Enschede het hoogste percentage. De groei van de creatieve sector is groter in de dorpen dan in de steden.

Naast voorzitter Joop Munsterman is Jan van Halst FC Twente's tweede icoon. De manager Algemene Zaken van de club woont al twintig jaar in Hengelo. Van Halst heeft nooit gemerkt dat de vooroordelen over Twentenaren terecht zijn. 'Dat ze sloom zijn, bijvoorbeeld. Het zijn gewoon geen bluffers, ze roepen niet dat ze iets wel kunnen als ze het nog niet zeker weten. Ons kampioenschap zal deze regio economisch gezien geen windeieren leggen.'

Manager Jan van Halst van FC Twente

‘Dynamiek, power en samenwerking, dat straalt de FC en dus ook Twente uit’

‘Of Twente als regio nu een hogere X-factor heeft gekregen door het kampioenschap van FC Twente? Dat zou wel zo moeten zijn. De bestaande cultuur is doorbroken nu, de hegemonie van Ajax en PSV is afgelopen.’

Geen toevallig kampioen

‘Ik denk dat de aantrekkingskracht van deze regio groter is geworden door het kampioenschap. Dynamiek, power en samenwerking, dat straalt de FC en dus ook Twente uit. We zijn geen kampioen geworden op een snelle, vluchtige, toevallige manier. Nee, het is ons gelukt door typische Twentse kenmerken: door samenwerking, door krachten te bundelen en door keihard te werken. Dat alles hebben we met elkaar omgezet in concreet resultaat. Eigenlijk runnen we FC Twente met de hele regio. Al die regionale instellingen en bedrijven hebben we op één platform verzameld. Maar we hebben ook buiten de grenzen van Twente gekeken. We konden een internationale topmanager als Steve McClaren hier naar toe halen, en spelers als Kenneth Perez en Ashram. Daar hebben we toch veel van geleerd: hoe je grensverleggend kunt denken, hoe je in Azië voet aan de grond zou kunnen krijgen bijvoorbeeld.’

FC Twente de wijken in

‘Wat is resultaat? Je kunt kampioen worden, maar er zijn nog veel meer manieren om

resultaat te boeken. Ook op andere gebieden is FC Twente een platform voor de hele regio, voor onderwijsinstellingen en maatschappelijke instellingen. Neem de ttichting ‘Scoren in de Wijk’. Daarin participeren ondernemers, gemeenten, provincie, de KNVB, woningcorporaties, onderwijsinstellingen en FC Twente. We ondersteunen drie zogeheten ‘supportwijken’: de Berflo Es (in Hengelo), het Twekkelveld en Velve-Lindenhof (beide in Enschede). ‘Scoren in de Wijk’ helpt om de leefbaarheid in die wijken te vergroten. Met het imago van een succesvolle voetbalclub kun je heel veel, op allerlei fronten. Wij gaan natuurlijk niet op de stoel van allerlei instellingen zitten. Ons imago geven wij mee – enthousiasme, professionaliteit. Kinderen krijgen een digitale voetbalmuur, er zijn theatervoorstellingen rondom een voetbalverhaal. Al die bewoners ontmoeten elkaar en werken daar samen aan. Dat geeft cohesie in de buurt, een positief teamgevoel.’

Betrouwbaar imago

‘Ik denk dat de marktwaarde van het imago van FC Twente omhoog gegaan is na het kampioenschap. Dat kan niet anders dan afstralen op de hele regio. Wij streven ernaar in de zomer van 2011 31.000 plaatsen in het stadion te hebben in plaats van de huidige 24.000 en er komen ook minimaal acht skyboxen bij. Dit stadion is een ontmoetingsplaats voor

het hele bedrijfsleven. Onze sponsorpiramide is heel breed, met sponsors verspreid over de hele regio, en daardoor minder kwetsbaar. We zouden het samen moeten aangrijpen, de manier waarop dit kampioenschap is bereikt. We hebben dit resultaat op een betrouwbare manier gehaald. Dat zouden we met elkaar moeten uitstralen.’

De FC en het onderwijs

‘Projecten als LOOT voor begeleiding van jonge topsporters doen we samen met het Stedelijk Lyceum en met Saxion en het ROC. Daarnaast zijn we bezig om E-learning vanuit Hengelo in te voeren. Het project loopt al tien tot vijftien jaar en werpt zijn vruchten af. Getalenteerde spelers leren dankzij LOOT dat ze zich ook qua studie moeten ontwikkelen, dus niet alleen sportief. Verder is LOOT een soort vangnet. 95 procent van de jeugdspelers valt namelijk af. Die kun je niet zo maar laten zwemmen. Daarom zijn er convenanten met de UT, Saxion en het ROC. Wij leggen trouwens een relatie tussen schoolresultaten en sportieve resultaten. We grijpen in als de schoolresultaten achterblijven. Bij ‘Scoren in de Wijk’ werken we samen met de UT. Zij monitoren de resultaten van onderdelen als het Taaltrefferproject. Kinderen leren de Nederlandse taal via allerlei taalspelletjes. Het begon met 200 woorden op vijf basisscholen. Nu doen er al 20 basisscholen mee

en kunnen de kinderen 2.500 woorden leren.’

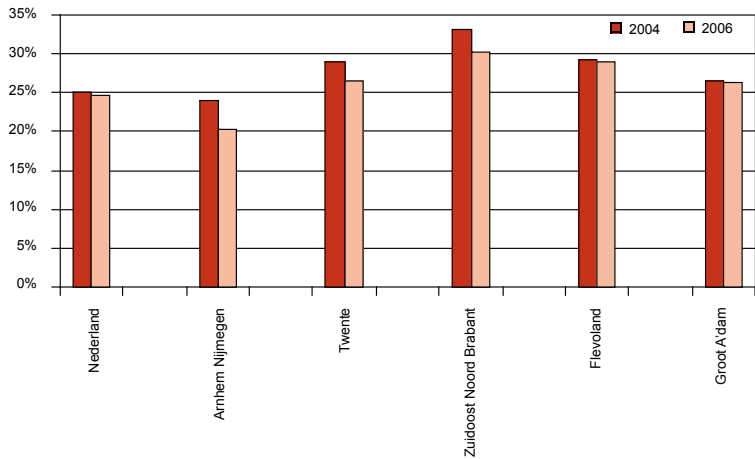
Niet poenerig doen

‘Ik ken het verschijnsel braindrain: talenten die wegtrekken uit een regio. Vaak denken ze dat ze hier minder kansen hebben of vinden ze dat in een andere regio, de Randstad bijvoorbeeld, meer te beleven is. Maar een regio die landskampioen wordt, kan toch nooit saai zijn? Daar moet dynamiek heersen. Spelers zien Ajax niet meer automatisch als een stap hogerop, ook al hebben ze daar een begroting die 25% hoger is. We zijn trots maar nuchter bij FC Twente. Je staat ergens voor en daar blijf je voor staan. Wij willen natuurlijk graag weer de eerste worden. Maar voor dit seizoen is het doel om in elk geval bij de eerste vijf te eindigen. Je moet de continuïteit van de club bewaken. Dus stapje voor stapje uitbreiden en niet poenerig gaan doen of op de pof leven. Er zijn clubs die een begroting maken waarbij ze er van uit gaan dat ze Champions League spelen. Als het dan niet lukt, zitten ze met een gat van miljoenen euro's aan gemiste inkomsten uit kaartjes en tv-gelden. Zo willen wij niet werken. We hebben nu een plan ‘Working on a dream’. De begroting is op dit moment 35 miljoen euro, we willen naar 47 miljoen. Dat is nodig om structureel in de top mee te kunnen blijven draaien. De laatste zeven jaar is het financieel heel goed gegaan. Daar moeten we zuinig op zijn.’

III Innovatie in Twente

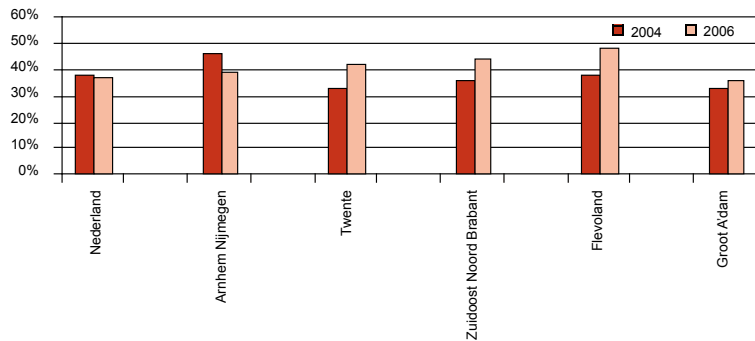
Innovatieve bedrijvigheid

Percentage innovatieve bedrijven 2004 - 2006

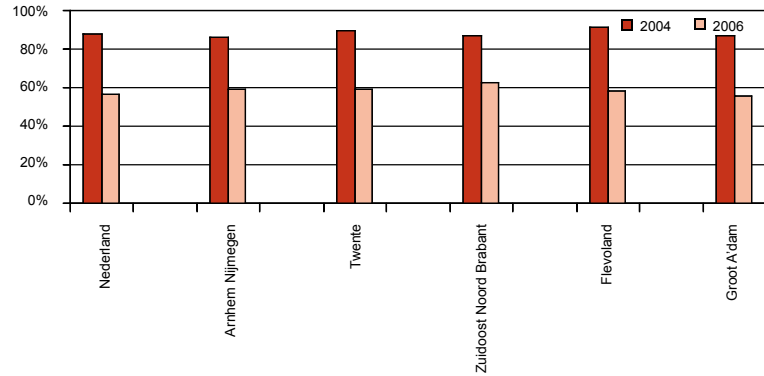
Bron: CBS/CVB, Regionale innovatie in Nederland (2010), CvB nr. 208230.

Percentage innovatieve bedrijven dat samenwerkt 2004 - 2006

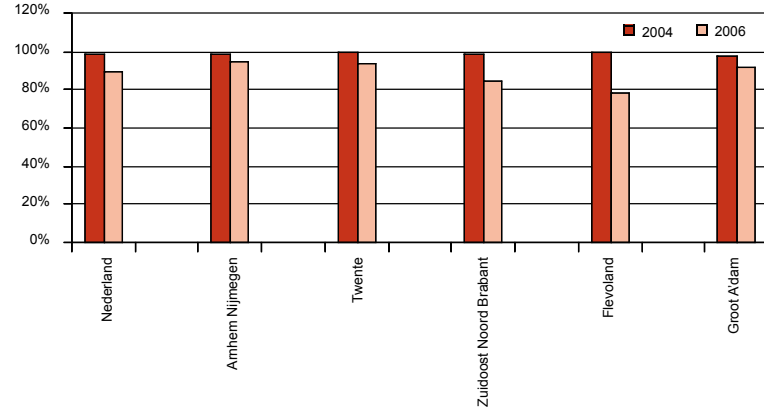
Bron: CBS/CVB, Regionale innovatie in Nederland (2010), CvB nr. 208230.

Percentage bedrijven van het totaal dat behoefte heeft te innoveren 2004 - 2006

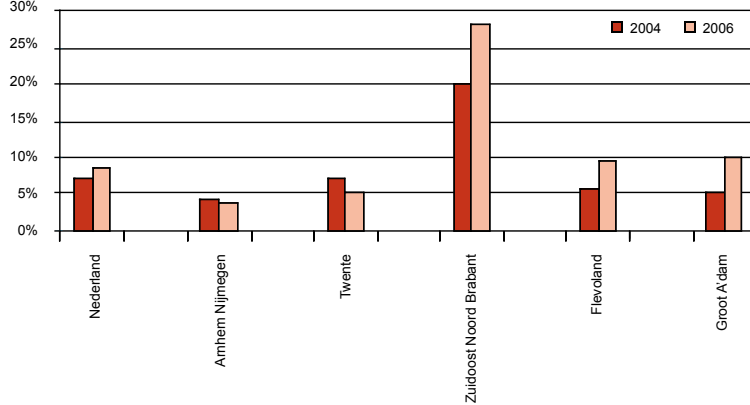
Bron: CBS/CVB, Regionale innovatie in Nederland (2010), CvB nr. 208230.

Percentage bedrijven met behoefte tot innoveren dat knelpunten ondervindt 2004 - 2006

Bron: CBS/CVB, Regionale innovatie in Nederland (2010), CvB nr. 208230.

Percentage omzetaandeel nieuwe of vernieuwende producten 2004 - 2006

Bron: CBS/CVB, Regionale innovatie in Nederland (2010), CvB nr. 208230.

Een bedrijf wordt innovatief genoemd als het technologisch nieuwe of vernieuwende producten op de markt brengt of bedrijfsprocessen vernieuwt.

Waarom is dit belangrijk?

Kennis wordt in de huidige economie - naast kapitaal en arbeid - als een belangrijke productiefactor gezien (we spreken ook wel van: human capital). Kennis kan dus van belang zijn voor de concurrentiepositie van een regio en een bijdrage leveren aan de economische prestaties. Dat zou betekenen dat regio's met veel innovatieve bedrijven die zich bezighouden met onderzoek en innovatie, ook economisch gezien beter zouden presteren dan andere regio's.

De onderliggende gegevens en analyses zijn voor een belangrijke deel gebaseerd op de CBS-publicaties: 'Regionale innovatie in Nederland' (2010), 'CvB nr. 208230' en 'Innovatie als motor van de economie' (2010). In deze laatste publicatie wordt het innovatieve gedrag van bedrijven gerelateerd aan de prestaties van hun regio. Op dit moment zijn alleen voor de periode 2004-2006 gegevens beschikbaar. In de volgende Twente Index zullen we de gegevens tot 2008 publiceren.

Hieronder presenteren we gegevens over de innovatiekracht van bedrijven. Gegevens over R&D zeggen alleen iets over de input van het innovatieproces en niet over de output van nieuwe producten en diensten. R&D in een regio kan immers leiden tot productinnovaties in andere regio's. De gegevens over innovatiekracht worden verzameld in een landelijke CBS-enquête met een grote respons. Tot nu toe was het moeilijk de uitkomsten te regionaliseren, omdat een bedrijf met meerdere vestigingen maar één enquête krijgt. In 2010 heeft het CBS de gegevens hiervoor gecorrigeerd en kunnen we de Nederlandse regio's wel met elkaar vergelijken. We hebben ervoor gekozen om Twente met Nederland en een beperkt aantal andere regio's vergelijken voor de jaren 2004 en 2006.

Hoe staat Twente ervoor?

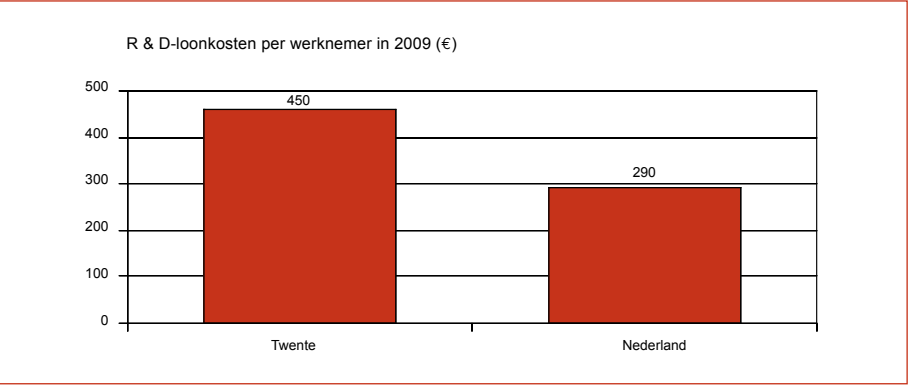
Twente kent over de periode 2004-2006 gemiddeld zo'n 27% aan innovatieve bedrijven. Dit percentage ligt iets boven het Nederlandse gemiddelde, maar ruim onder het percentage van de regio Zuidoost Noord-Brabant (met ruim 32% aan innovatieve bedrijven). Opvallend is dat het percentage voor zowel Twente als Zuidoost Noord-Brabant over de genoemde periode afneemt. De daling is sterker dan in de rest van Nederland. Bijna een kwart tot de helft van de bedrijven werkt bij innovatie samen met andere bedrijven of instellingen. Waar in Twente in de periode 2004 minder werd samengewerkt dan het Nederlandse gemiddelde, zien we dat dit in de periode 2006 juist meer gebeurde. De verschillen tussen de regio's zijn niet erg groot.

Veel bedrijven geven aan dat ze behoefte hebben aan innoveren. Zoals gezegd leidt innovatie tot nieuwe of vernieuwde producten. Als gevolg daarvan verbeteren bedrijven hun concurrentiepositie. Voor procesinnovatie geldt over het algemeen dat daardoor de productiekosten gereduceerd worden, hetgeen leidt tot een verbetering van de concurrentiepositie. Voor de regio's zijn er geen noemenswaardige verschillen. Ook hier valt op dat er een algemene daling te zien is over de periode 2004-2006. Bijna alle bedrijven die willen innoveren, ondervinden daarbij knelpunten. We zouden kunnen concluderen dat bedrijven willen innoveren, maar daarin slechts beperkt slagen vanwege het grote aantal knelpunten. Voor de periode 2004 zijn er geen noemenswaardige verschillen tussen de regio's en het Nederlands gemiddelde. Hoewel de knelpunten nog aanzienlijk blijven, nemen ze voor 2006 wel enigszins af. Ook de verschillen per regio groeien. Twente ondervindt, net als de regio Arnhem/Nijmegen en Groot Amsterdam, relatief veel knelpunten vergeleken met de andere regio's en Nederland.

Het ontwikkelen en op de markt brengen van nieuwe producten versterkt de concurrentiepositie van zowel het bedrijf als de regio. Het omzetaandeel van vernieuwende producten is een indicator hoe succesvol een bedrijf hierin is. De regio Zuidoost Noord-Brabant scoort wat dat betreft het best. Alle andere regio's presteren aanzienlijk lager. Terwijl Twente in de periode 2004 nog beter scoort dan de andere vergeleken regio's en het Nederlandse gemiddelde, is dit in 2006 niet meer het geval. In deze periode daalt het omzetaandeel in vernieuwende producten van Twente, het Nederlandse gemiddelde stijgt juist. Dat laatste geldt voor alle andere vergeleken regio's, behalve Arnhem/Nijmegen (waar ook het omzetaandeel daalt). Dit is een slechte ontwikkeling voor de concurrentiepositie van Twente en het bedrijfsleven in de regio. Hier vinden we bewijs voor de zogenoemde Twentse 'kennisparadox'. Hoewel Twente hoog scoort in kenniscreatie, leidt de ontwikkelde kennis in vergelijking met andere regio's niet voldoende tot nieuwe producten, diensten en markten voor het brede Twentse bedrijfsleven.

II Innovatie in Twente

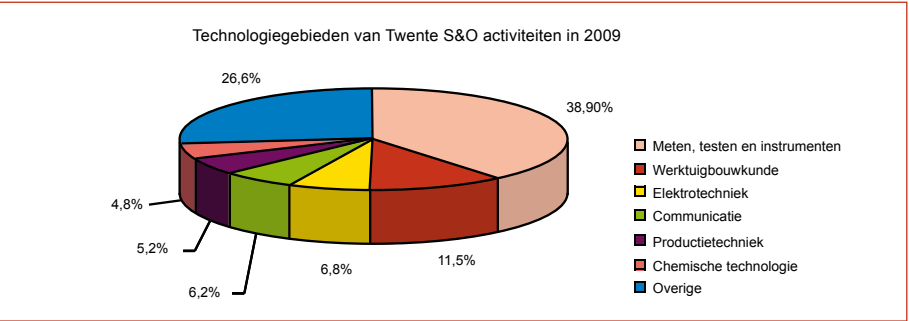
Onderzoek & Ontwikkeling

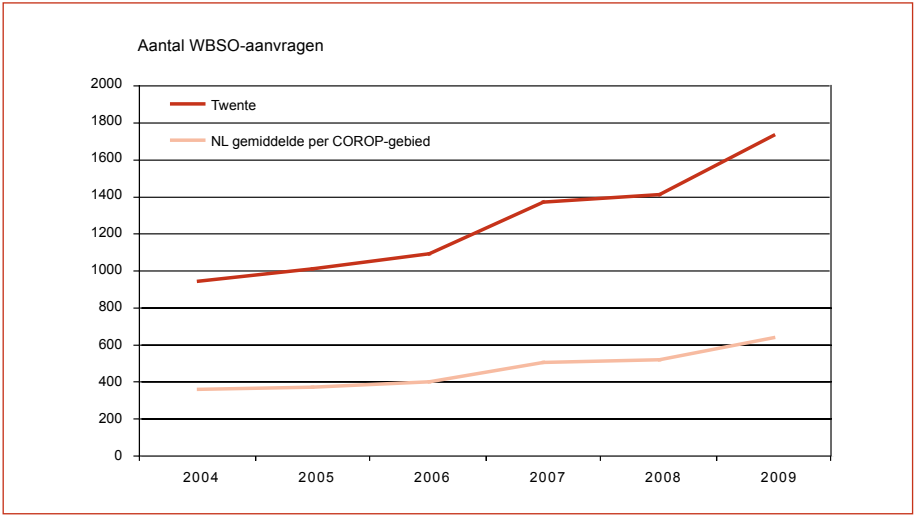
Bron: Agentschap NL

Zes belangrijkste sectoren in Twente waarin de R&D-activiteiten werden verricht			
Technologiegebied	Aandeel 2007 (%)	Aandeel 2008 (%)	Aandeel 2009 (%)
Meten, testen en instrumenten	41	37,8	38,9
Werktuigbouwkunde	11,2	11,7	11,5
Elektrotechniek	7,4	7,8	6,8
Communicatie	4,5	6,1	6,2
Productietechniek	4,6	4,7	5,2
Chemische technologie	4,5	4,5	4,8

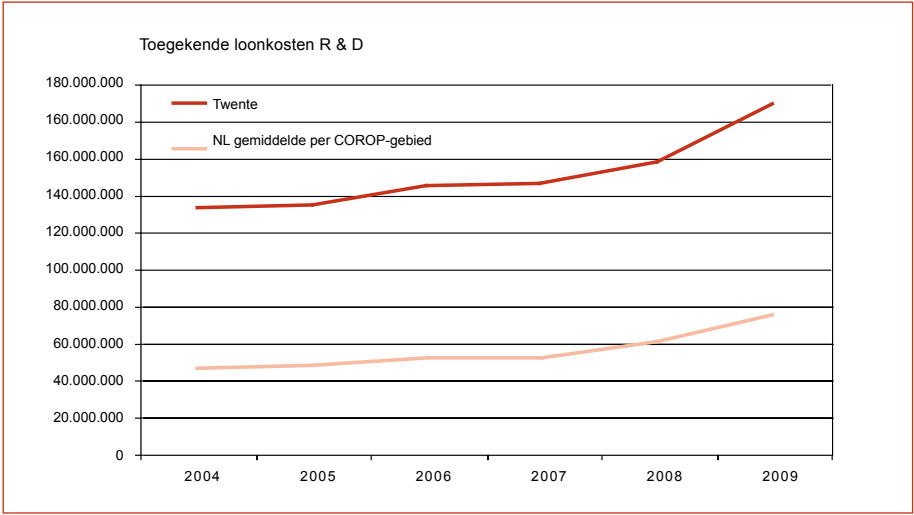
Bron: Agentschap NL

Bron: Agentschap NL

Bron: Agentschap NL

Bron: Agentschap NL

WBSO is Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk.

COROP-gebied is regionaal gebied in Nederland volgens COROP-indeling.

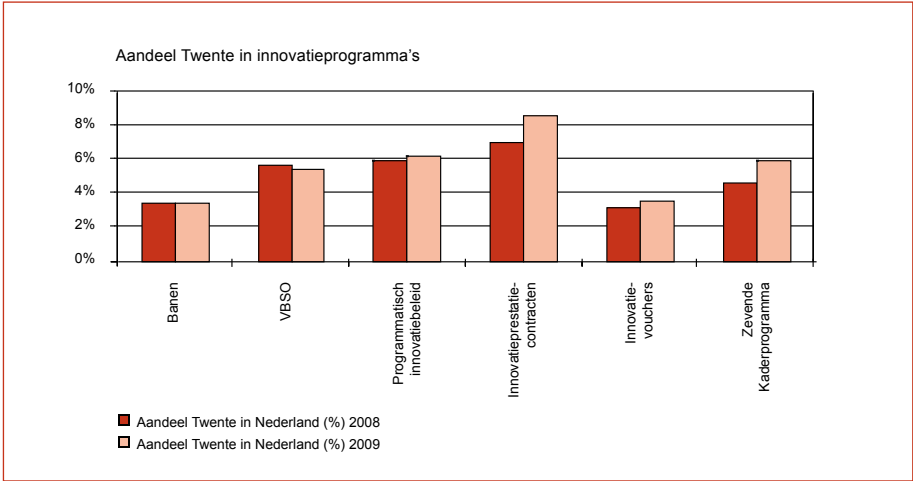
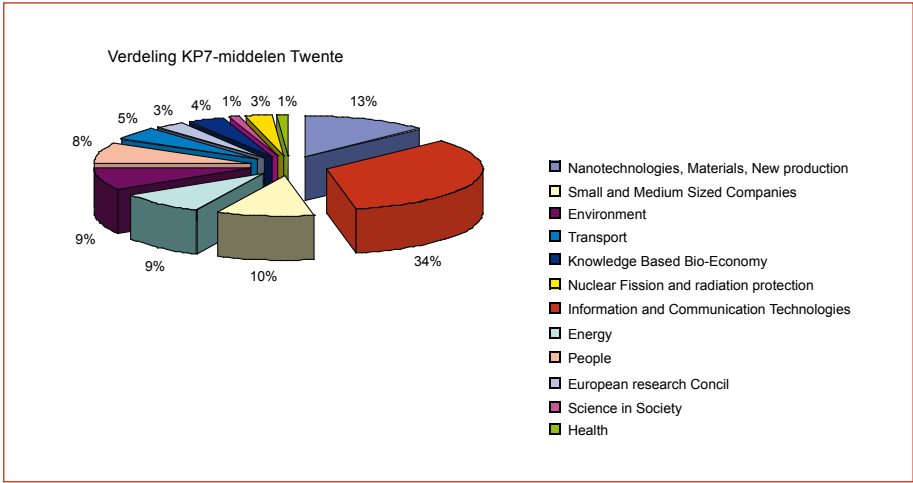
Subsidies tender innovatieprogramma's (programmatisch innovatiebeleid)	
	€ miljoen
Totaal Nederland	129
Totaal Twente	8
Twentse bedrijven en organisaties nemen deel aan vier van de tien programma's:	
Point-One (Nano-elektronica en Embedded Systems	11 projecten
Food & Nutrition Delta	2 projecten
Watertechnologie	3 projecten
Chemie	3 projecten

Bron: Agentschap NL

Aandeel regio Twente in BMKB (2004-2009)						
Jaar	Nederland Aantal	Twente Aantal	Twente %	Nederland Borgstelling	Twente Borgstelling	Twente %
2004	2.388	87	3,64%	362 mln.	10 mln.	2,80%
2005	2.851	76	2,67%	472 mln.	11 mln.	2,43%
2006	3.275	102	3,11%	572 mln.	18 mln.	3,12%
2007	3.376	74	2,19%	614. mln.	15 mln.	2,39%
2008	2.902	90	3,10%	599 mln.	14 mln.	2,41%
2009	2.442	80	3,28%	555 mln.	17 mln.	3,16%

Bron: Agentschap NL

BBMKB = Besluit Borgstelling MKB Kredieten.

MKB Innovatie top 100			
Positie	Naam	Plaats	Innovatie
19	Olde Hanter Bouwconstructies	Oldenzaal	IVO anker
22	Asbest Denaturering Zwolle	Hengelo	Asbest denaturering
27	I-Real	Hengelo	RealM2M
31	Steray	Enschede	I-Sniff detectietechnologie
46	Blue Mind IT	Hengelo	De Digitale Pen
50	Vipsnet	Hengelo	Vipsnet
71	HydroSystems,	Oldenzaal	HSH-FiwiHex® ALPHA 24 Delta 16, Delta 32

Bron: www.syntens.nl 2010.

Waarom is dit belangrijk?

Research & Development en onderwijs zorgen voor investering in kennis. Research & Development (R&D) omvat creatief werk dat op systematische basis wordt verricht ter vergroting van de hoeveelheid kennis (van mens, cultuur en samenleving). Deze kennis wordt gebruikt voor het ontwerpen van nieuwe toepassingen. Een gangbare vertaling van R&D is *Speur- en Ontwikkelwerk (S&O)*. Bedrijven innoveren om hun prestaties te verbeteren en om meer omzet en of winst te maken. Daarbij is onderscheid te maken tussen procesinnovatie en productinnovatie. Zowel bij het ontwikkelen van ideeën als bij de uiteindelijke implementatie speelt R&D een grote rol. Belangrijk is dat R&D met behulp van bestaande kennis als het ware nieuwe kennis ‘produceert’.

Als het kennisniveau omhoog gaat, stijgt meestal ook de arbeidsproductiviteit. Vaak kunnen meerdere bedrijven gebruik maken van de resultaten van R&D en innovatie. Grotere uitgaven aan R&D leiden niet automatisch tot meer innovaties en kennis. Ze zijn een zogenoemde inputindicator voor innovatie. Ze geven inspanning weer, maar nog niet het resultaat. Wel bestaat een positief verband tussen investeren in R&D en innovatie. De R&D-uitgaven in Twente worden berekend op basis van cijfers van de WBSO. Dit is een fiscale stimuleringsregeling waarmee de Nederlandse overheid *speur- en ontwikkelwerk* aantrekkelijk maakt door middel van een fiscale vermindering op de loonbelasting. De WBSO dekt het overgrote deel van de R&D-activiteiten die in Nederland worden verricht.

Hoe staat Twente ervoor?

Ten tijde van het schrijven van deze Twente Index had het CBS nog geen cijfers gepubliceerd over de R&D cijfers in 2009 in Overijssel. Deze tabel kon dit jaar niet worden opgenomen. In 2009 is in Twente 167 miljoen euro aan loonkosten voor R&D-activiteiten toegekend. Dat is 5,5% van het Nederlandse totaal. Dit aandeel is ten opzichte van het Nederlandse totaal vrij stabiel. De omvang is ten opzichte van 2004 in vergelijking met de gemiddelde omvang van andere regio's iets minder toegenomen, namelijk met 41% versus 45% gemiddeld. Het aantal aanvragen voor R&D-projecten is in de periode 2004-2009 sterk toegenomen, namelijk met ruim 80% tot ruim 1.700 aanvragen in 2009. De regio Twente telt ruim het dubbele aantal aanvragen vergeleken met de gemiddelde regio. In Twente zijn relatief minder arbeidsplaatsen, namelijk 3,5% van heel Nederland. De R&D-intensiteit (gemeten in R&D-loonkosten per werknemer) ligt in 2007 in Twente met 450 euro per werknemer aanzienlijk hoger dan het nationaal gemiddelde van 290 euro per werknemer. In de tweede grafiek van de vorige pagina is het R&D-aandeel van de belangrijkste technologiegebieden voor de periode 2007-2009 weergegeven. Voor de belangrijkste technologiegebieden waarbinnen R&D werd uitgevoerd, blijken in 2009 kleine veranderingen te hebben plaatsgevonden ten opzichte van 2008. Zo is de dominantie van het aandeel *Meten, testen en instrumenten* licht toegenomen, ten koste van het aandeel *Elektrotechniek*.

Op kansrijke gebieden in Nederland, waarop topprestaties verwacht mogen worden, geeft het ministerie van Economische Zaken een extra impuls in de vorm van het zogenoemde programmatisch innovatiebeleid. Op dit moment zijn tien programma's gestart. Twentse organisaties namen in 2009 aan projecten uit vier van de tien programma's deel: *Point-One* (Nano-elektronica & Embedded Systems), *Food & Nutrition Delta*, *Watertechnologie* en *Chemie*. Binnen de tenders van deze innovatieprogramma's participeerden in 2009 achttien Twentse organisaties in negentien projecten (11% van het totaal). De meeste projecten met Twentse betrokkenheid vallen binnen het programma *Point-One* (elf projecten), gevolgd door deelnames aan de programma's *Watertechnologie* en *Chemie* (beide drie projecten) en *Food & Nutrition Delta* (twee projecten). De Universiteit Twente neemt aan de meeste projecten deel, namelijk aan vijf projecten. Twentse organisaties ontvingen in 2009 in totaal ruim 8 miljoen euro aan subsidie. Dit komt neer op 6,2% van de totale subsidie. In vergelijking met 2008 betekent dit een lichte stijging van 0,2%.

Het MKB-pakket ter bevordering van innovatie geeft een impuls op de dimensies *samenwerking* (Innovatieprestatiecontracten, afgekort als IPC) en *kennis inkopen* (Innovatievouchers). Twente ontving in 2009 bijna 3 miljoen euro uit de IPC-regeling. Dit komt neer op 8,7% van het totale subsidiebudget voor dat jaar.

Vergeleken met het aandeel van de regio in de periode 2008 (5 miljoen euro; 6% van het totale budget), is het aandeel van de Twente dus toegenomen. Het aantal deelnemende bedrijven aan de regeling nam echter af van 92 in 2008 tot 59 in 2009. In 2009 ontving de regio ruim 1 miljoen euro uit de Innovatievoucher-regeling. Het aandeel voor Twente kwam hiermee op 3,6% van het totale budget, wat een lichte stijging betekent ten opzichte van 2008 (3,2%). In totaal werden in 2009 274 innovatievouchers aan Twentse organisaties toegekend (3,4% van het totaal aantal toegekende vouchers).

Een van de instrumenten gericht op het bevorderen van de toegang tot de kapitaalmarkt voor het MKB is het Besluit Borgstelling MKB Kredieten (BMKB). Deze regeling richt zich specifiek op het stimuleren van de kredietverlening aan het MKB door middel van borgstelling door de overheid. Het aantal borgstellingen in de periode 2004-2009 schommelt van jaar tot jaar tussen de 74 en 102 aanvragen. In 2009 werden 80 borgstellingen toegekend aan organisaties uit Twente. Hun aandeel schommelt en kwam in 2009 uit op 3,28% van het totaal. Tegenover de fluctuatie in het aantal verstrekte borgstellingen staat een toename van de hoogte van het verstrekte borgstellingskrediet in de periode 2004-2009. Het door de banken verstrekte krediet, waarvoor de EZ-borg stond, steeg van ruim 10 miljoen euro in 2004 naar ruim 17,5 miljoen euro in 2009. Het aandeel van de regio steeg voor het tweede opeenvolgende jaar tot 3,16%.

Het Zevende Kaderprogramma, kortweg KP7, is het belangrijkste instrument waarmee de Europese Unie haar wetenschappelijke en technologische basis versterkt en structureert. Bedrijven, universiteiten, onderzoeksinstituten, (lokale) overheden en onderzoekers kunnen ondersteuning krijgen op financieel vlak en op het gebied van internationale samenwerking. Het aantal participaties in het Zevende Kaderprogramma (2007-2013) kwam voor Twente in de verschillende onderdelen van KP7 tot en met 25 maart 2010 uit op 129. Twente nam met dit aantal 5.7% van het totale aantal Nederlandse participaties (2.276) voor zijn rekening. Uit KP7 ontvingen Twentse organisaties ruim 50 miljoen euro. Dit komt neer op de 6% van het Nederlandse aandeel (dat in totaal 840 miljoen euro bedroeg). In de eerste grafiek van de vorige pagina is de verdeling weergegeven van de Twentse activiteiten binnen het KP7. Het grootste deel van de door Twentse organisaties ontvangen subsidiegelden heeft betrekking op het thema *ICT* (34%), gevolgd door *NMP* (13%) en *energie* (9%).

'Ja, ze vinden mij zeer outspoken.' Er zijn lieden op de universiteit die met argusogen de statements van André Oosterlinck volgen, oud-rector-voorzitter van en hoogleraar elektronica aan de Katholieke Universiteit Leuven. Hij denkt dat de Universiteit Twente alleen tot grote doorbraken kan komen door samenwerking met de Universiteit Nijmegen en de Wageningen University.

Prof. dr. ir. André Oosterlinck

‘Universiteit Twente moet samengaan met Nijmegen en Wageningen’

Professor Oosterlinck: 'Men kan de drie technische universiteiten samenvoegen, maar beter is het om ze elk afzonderlijk te combineren met een algemene universiteit. Dat geeft een totaalpakket van wetenschapsbeoefening. Dat is beter omdat er juist op de grensgebieden de meeste innovaties ontstaan. Hoe meer multidisciplinair je werkt, hoe meer mogelijkheden in de industriële wereld je hebt.'

Samen koffie drinken

'De grenzen tussen de wetenschappen bestaan niet meer: er zijn directe samenwerkingsverbanden met medische afdelingen van ziekenhuizen. Uit grondige analyse in San Francisco is gebleken dat er niet meer dan 300 meter fysieke afstand mag zijn voor een vlotte samenwerking. Samen koffie of thee drinken is heel belangrijk. Face-to-face, een nieuw gebouw waar je elkaar tegen het lijf loopt. Samen dezelfde bibliotheek gebruiken en dergelijke.

Badges en een aparte bezoekersingang zijn niet goed voor samenwerking. Serendipity bij ontmoetingen, multidisciplinair contact is cruciaal. Neem het mobiliteitsvraagstuk. Dat heeft zoveel aspecten: elektronica, wegenbouw, psychologie, sociologie, enz. Samen daarover denken en oplossingen verzinnen kan het beste onder één dak.'

Grotere conglomeraten

'Twente is niet groot genoeg voor internationale innovatie. De Universiteit Twente zou beter samen kunnen gaan met Nijmegen en Wageningen. Ik heb daar een grondige analyse van gemaakt. De drie kenniscentra Nijmegen, Twente en Wageningen hebben samen hetzelfde pakket opleidingen als het geheel van de K. U. Leuven, hoewel wij iets kleiner zouden zijn.

Een landbouwfaculteit, een ingenieursfaculteit, een medisch centrum en alle andere wetenschappen, samen zo'n 35.000 studenten. Er is ook een fusie nodig tussen Eindhoven, Tilburg en Maastricht. Er zijn veel grotere conglomeraten nodig; ontschotting is noodzakelijk. Je moet een super-huiscultuur creëren waarin men complementair met elkaar is. Eindhoven heeft geen competitie met Maastricht.

Dus kun je samenvoegen, er ontstaat dan een win-win-situatie. Kijk naar de Delta Driehoek. Dat is een samenwerkingsverband tussen Delft, Leiden, Amsterdam en Rotterdam; ze proberen samen grote Europese projecten binnen te halen. Ze gaan rond de tafel zitten, maken een sterkte-zwakte-analyse en bekijken wie waar het beste in is. Zo halen ze samen projecten binnen.'

De markt veroveren

'ELAT ['Eindhoven - Leuven - Aachen Triangle'] is een cluster universiteiten en bedrijven onder voorzitterschap van mijzelf. Waar zijn we sterk, waar kunnen we het verschil maken? Daar kijken we naar: complementariteit. Elke universiteit heeft vijf tot tien domeinen waar zij top in is. Het voordeel van ELAT is dat het internationaal is: België, Duitsland, Nederland. Voordeel van de Delta Driehoek is dat er allemaal sterke universiteiten lid van zijn. Complementariteit op wereldniveau is nodig om internationale bedrijven aan te trekken. Het verschil kan niet meer worden gemaakt door lagere arbeidskosten. Het verschil is onze topkennis. Die moeten we hebben in aanvullende domeinen. Nogmaals: multidisciplinariteit is cruciaal. Neem als voorbeeld Philips. Het bedrijf is ook geïnteresseerd in lifestyle en wellness. die raakvlakken hebben met geneeskunde, psychologie, sociologie, enz. Bij geneeskunde zitten we met de betaalbaarheid. Maken is één, maar verkopen is twee... In Nederland en België zijn we goed in fantastische technische uitvindingen, maar het vermarkten laat te wensen over. Je moet de markt ook nog kunnen veroveren. In één slag het juiste product op de markt brengen - daar slagen de meesten niet in. Meestal is het ook de tweede die de grote slag slaat, niet diegene

die het product als eerste op de markt brengt. Alleen Apple is er tot nu toe in geslaagd de juiste producten te maken en deze als eerste te vermarkten en dat ook nog in opeenvolgende reeksen. Dat is ook heel belangrijk. Philips dacht in het verleden te technisch. Nu kijkt het eerst en vooral naar de wensen van de markt.

Belabberd tot zeer belabberd

'Als het gaat om wetenschappelijke resultaten, behoort Nederland tot de top van Europa. Als we kijken naar valorisatie, loopt Nederland achterop. Dat komt door onhandig omgaan met intellectual property rights. De patentenportefeuille van de K.U. Leuven behoort tot de beste van Europa en tot de top 10 in de wereld: vorig jaar bedroeg de opbrengst 60 miljoen dollar. Inkomsten uit royalty's zijn een duidelijk meetpunt voor kwaliteit van het onderzoek. Wanneer men de kennisinstellingen van de OESO-landen vergelijkt en kijkt hoeveel procent van een universiteitsbegroting binnenkomt uit contract-onderzoek, dan krijgt men de volgende rangschikking: in Vlaanderen 15,3%, in Nederland 6,8% en in de USA 4%.

In totaal hebben we in Europa zo'n 2.000 universiteiten; 30 daarvan zijn topuniversiteiten. In Finland, Zweden en Denemarken ontvangen de universiteiten gemiddeld meer onderzoeksmiddelen, aangezien daar 3 tot 4% van het Bruto Nationaal Product gespendeerd wordt aan Research & Development. Alhoewel de Lissabonnorm bepaalt dat 1% gefinancierd dient te worden door de overheid en 2% door de industrie (samen dus 3%), doen de andere landen het belabberd tot zeer belabberd. Inzake totale onderzoeks-

en ontwikkelingintensiteit scoort Vlaanderen 2,03% (1,4% bedrijfsleven en 0,63% publiek) en Nederland 1,67% (0,96% bedrijfsleven en 0,71% publiek). Grote bedrijven besteden hun onderzoekslaboratoria meer en meer uit aan lagelonenlanden die daarenboven ook wetenschappelijk goed bezig zijn - China bijvoorbeeld.'

Japanse ziekte

'Vlaanderen en Nederland zouden bij de top moeten kunnen behoren. Wij hebben social costs vergelijkbaar met de Scandinavische landen. De Nederlandse overheid en ook de Belgische overheid zou in de eerste plaats moeten besparen zoals Duitsland, maar tegelijkertijd toch meer uitgeven voor onderzoek en onderwijs. De vraag is of de Nederlandse overheid bij machte is om dit te doen. Jaren geleden dachten we dat Japan de wereld zou veroveren dankzij al zijn investeringen. Nu is het gecumuleerd overheidstekort daar wel 200% van het BNP... Wij moeten oppassen voor de Japanse ziekte! We moeten doortastend durven handelen en het ene beleidsdomein meer geld durven geven dan het andere.

Ten tweede zou de Nederlandse overheid het moeten aandurven om de universiteiten te betoelagen op basis van geleverde resultaten. Voor de eerste geldstroom is goed te meten wat de output en kwaliteit is aan wetenschappelijke publicaties. Voor fundamenteel én voor toegepast onderzoek, die beide ondersteund worden door gemeenschapsgeld, kan men de terechte vraag stellen hoeveel de gemeenschap en het bedrijfsleven daarvan profiteren... De vierde geldstroom kun je betoelagen op basis van het aantal patenten, het aantal spin-offs en de mate waarin er toegepast

onderzoek plaatsvindt. Concurrentie tussen de kennisinstellingen bevordert de kwaliteit! Je moet professoren en onderzoekers afrekenen op hun resultaten. Nogal wat collega's uit de humane wetenschappen spreken over de besmettings- of bevuilingshypothese. Die verwijst naar de negatieve invloed die toegepast onderzoek en contact met de industrie zou uitoefenen op fundamenteel onderzoek. Na diepgaande analyse is echter juist het tegenovergestelde gebleken, namelijk dat goede toegepaste onderzoekers meestal ook heel goed zijn in fundamenteel onderzoek.

Voor de noodzakelijke extra middelen voor onderwijs en onderzoek moet men een maatschappelijk draagvlak creëren en dient men zich daarenboven goed te organiseren. De belastingbetaler betaalt. Als je subsidies ontvangt, heb je ook een verantwoordelijkheid: bij autonomie hoort accountability. Wij krijgen nu eenmaal geld om voor de maatschappij te zorgen!'

Doctor = entrepreneur

'Het bedrijfsleven en de universiteit horen symbiotisch bij elkaar. Een gedreven professor is altijd op zoek naar meer geld voor onderzoek. Dat kan ook, wanneer de universiteit gedeeltelijk een werkplaats is voor de samenleving en de industrie. De internationale bedrijven volgen heel goed wat er in de universitaire laboratoria gebeurt. De industrie investeert ook in de universiteit. Neem nu IMEC in Leuven. Zeven internationale topbedrijven in de micro-elektronica investeren er jaarlijks zo'n 200 miljoen euro. IMEC doet daarmee vooral basisonderzoek dat tien tot vijftien jaar voorop loopt op de industriële noden.' 'Ik vraag aan de overheid

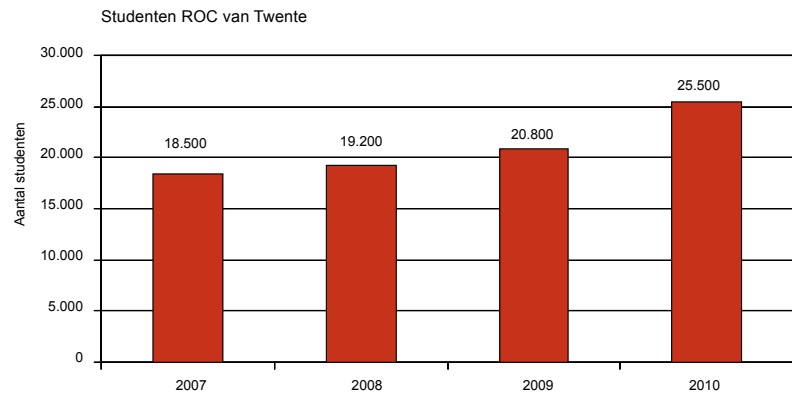
echter ook voldoende middelen voor fundamenteel onderzoek. In Vlaanderen hebben wij geen TNO, die interface kennen we niet. Dat is alleen maar gunstig gebleken. Je moet de professoren niet afschermen van de industrie. De onderzoekers moeten rechtstreeks met de bedrijven kunnen spreken. Daarenboven is het oprichten van spin-offs gebaseerd op universitaire kennis zeer belangrijk. Met deze ideeën heb ik een politieke generatie helpen vormen. Zelf ben ik oprichter van vier bedrijven. Ik ben dus tegelijk wetenschapper en ondernemer. Ik vind trouwens dat alle doctors gediplomeerde entrepreneurs zijn.'

'Ondertussen zijn er in Vlaanderen 20 tot 30 professoren die miljoenen verdiend hebben. Maar daar wordt niet openlijk over gesproken. Dit is waarschijnlijk te wijten aan de katholieke mentaliteit. Dat professoren extra verdienen als hun wetenschappelijke resultaten gevaloriseerd worden, is toch logisch. Ondertussen zijn daartoe aan de Vlaamse universiteiten de nodige structuren uitgewerkt.'

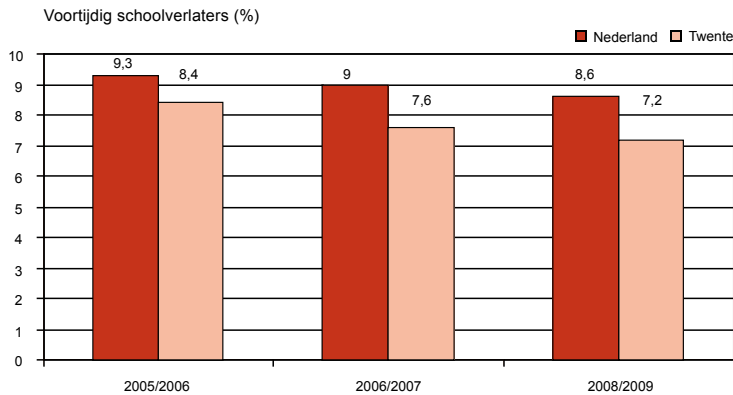
'Excellentiebeleid in de universiteit veronderstelt concentratie van middelen. Als rector heb ik op een bepaald moment tien procent van de algemene middelen van de universiteit (die we konden sparen door een defiscalisatiemaatregel van de overheid) afgeroomd en die in een speciaal fonds voor excellerende wetenschappers gestopt. De minister is mij daarin gevolgd en stopt nu jaarlijks ook vijf miljoen euro in dat fonds.' 'Zolang Nederland vasthoudt aan het misbegrepen gelijkheidsideaal walst het alles meteen ook plat. Dat is dat calvinistische van Nederland. De universiteit moet een plek zijn waar geëxcelleerd wordt.'

III Innovatie in Twente

Onderwijs

Bron: Ministerie OCW.

Voortijdig schoolverlaters in Beroepsonderwijs en Volwasseneneducatie (BVE).

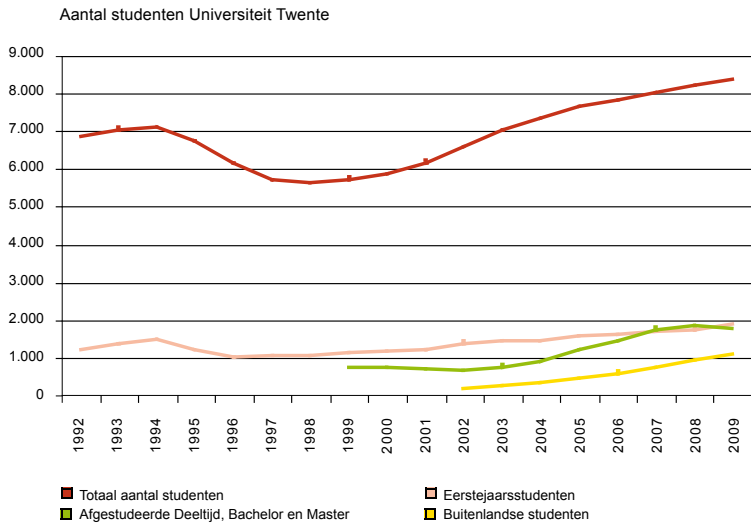
Bron: Ministerie OCW.

Waarom is dit belangrijk?

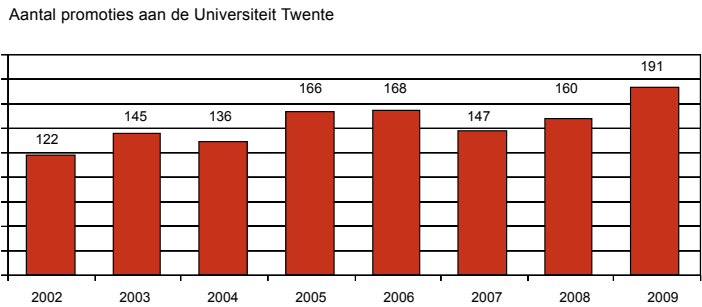
Voortijdig schoolverlaters zonder startkwalificatie hebben een kleinere kans op een baan. Het risico op structurele werkloosheid, sociale uitsluiting en uitzichtloze economische vooruitzichten is bij hen substantieel hoger. Ook met het oog op de recessie en groeiende vraag naar goedgeschoolde arbeid kan Nederland zich niet langer grote groepen zonder startkwalificatie veroorloven. Het kabinet heeft zich daarom ten doel gesteld het aantal voortijdig schoolverlaters drastisch te verminderen.

Hoe staat Twente ervoor?

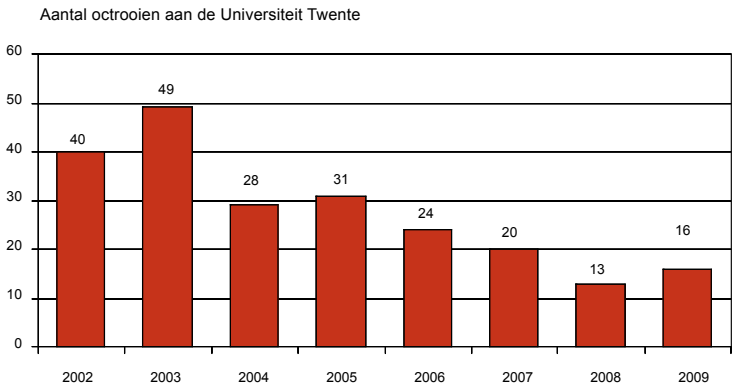
Het percentage voortijdig schoolverlaters is de afgelopen jaren gedaald. Het ROC van Twente volgt deze trend en kent bovendien beduidend minder voortijdig schoolverlaters dan het landelijk gemiddelde. In deze regio begeven zich dus relatief minder jongvolwassenen zonder startkwalificatie op de arbeidsmarkt.

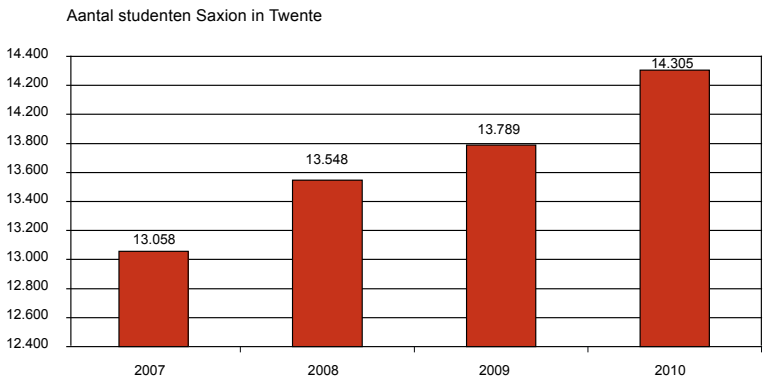
Bron: Universiteit Twente.

Bron: Universiteit Twente/Metis.

Bron: Universiteit Twente/Metis.

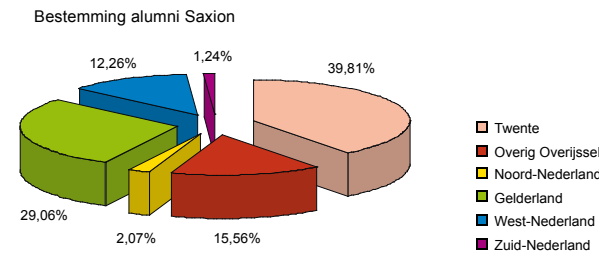
Bron: Saxion.

Waarom is dit belangrijk?

Naast innovatie en R&D speelt ook het onderwijs een belangrijke rol bij de kennisontwikkeling. Universiteiten dragen in sterke mate bij aan kennisontwikkeling, terwijl hogescholen vooral actief zijn bij het toepassen van bestaande kennis. Allebei zijn ze van belang in de kenniseconomie. Bij kenniscreatie denken we vaak aan onderzoek op universiteiten. Het bijzondere van technische universiteiten in dit kader is dat deze een bijdrage leveren aan zowel R&D en innovatie als het algemene kennisniveau. Hun onderzoeken resulteren vaak in promoties, maar ook in bijvoorbeeld octrooien. Het zal duidelijk zijn dat onderwijs een belangrijke peiler is onder de kenniseconomie, net als de opleiding van de beroepsbevolking.

Hoe staat Twente ervoor?

Vanaf 1999 tot nu zien we een voortdurende stijging van het aantal eerstejaars en dus ook van het totale aantal studenten. Vanaf 2002/2003 laat dientengevolge ook het aantal afgestudeerden een toename zien. De daling van het aantal aangevraagde octrooien vanaf 2003 is omgezet in een stijging. Wij hebben hiervoor geen verklaring. Het aantal promoties is vooral het laatste jaar sterk gestegen. Er is al jaren een sterke groei van het aantal buitenlandse promovendi aan de Universiteit Twente. Dit verklaart in belangrijke mate de totale groei. Een groot deel bestaat uit Duitse studenten uit het Euregio-gebied. Het effect van de fusie met het ITC is nog niet in de cijfers zichtbaar.

Bron: Kenniscentrum Leefomgeving Saxion.

Afgestudeerden naar herkomst- en bestemmingsprovincie in procenten			
		Woonprovincie op zestienjarige leeftijd	Werkprovincie na afstuderen
Landsdeel Noord			
	Groningen	2	2
	Friesland	3	1
	Drenthe	2	1
Landsdeel Oost			
	Overijssel	5	3
	Gelderland	10	6
Landsdeel West			
	Utrecht	9	15
	Flevoland	1	1
	Noord-Holland	15	24
	Zuid-Holland	21	25
Landsdeel Zuid			
	Zeeland	2	1
	Noord-Brabant	17	12
	Limburg	8	5
Buitenland		5	5
Totaal		100	100

Bron: Economische Statistische Berichten, 95 (4589).

Waarom is dit belangrijk?

Migratie jong talent

Op macro-economisch niveau resulteert een toename van mobiliteit van werknemers tot een grotere flexibiliteit op de arbeidsmarkt en tot een meer efficiënte benutting van individueel talent. Hogeropgeleiden zijn in het algemeen mobieler dan lager en middelbaar opgeleide werknemers. Op lokaal en regionaal niveau zijn er echter winnaars en verliezers bij het aantrekken en behoud van talent. Er zijn twee ontwikkelingen waardoor de zorg en over het aantrekken en behoud van hoger opgeleiden enorm is toegenomen. Ten eerste worden door de mondialisering en nieuwe opkomende wereldmarkten Nederlandse regio’s gedwongen zich verder te ontwikkelen tot innovatieve kennisregio’s. Daarvoor is onder andere een relatieve toename nodig van het aantal kenniswerkers. Ten tweede daalt in veel regio’s door demografische verandering het relatieve aandeel van jonge mensen in de bevolkingsopbouw. Het wegtrekken van jong talent kan dit proces versterken. Er is een risico dat met name de

meest getalenteerde mensen de regio verlaten. De arbeidsvraag naar middelbaar en hoger opgeleiden blijft naar verwachting stijgen door de blijvende toename van arbeidsproductiviteit en welvaartsniveau. Afhankelijk van de conjunctuur zal vroeg of laat de vraag naar arbeid het aanbod overtreffen. Maar al ruim daarvóór zal de spanning op de arbeidsmarkt flink toenemen, met name voor hogeropgeleiden. Het risico is dan dat bedrijven verhuizen of deelactiviteiten gaan verplaatsen naar buiten de regio. De tabellen zijn samengesteld op basis van het onderzoek van Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) aan de Universiteit Maastricht . Het ROA meet de binding tussen afgestudeerde academici en de afstudeerprovincie op basis van hun geografische mobiliteit voor en na afstuderen. De regionale eenheid zijn de provincies. Helaas zijn er geen specifieke cijfers voor Twente.

Hoe staat Twente ervoor?

Bij de Universiteit Twente (kolom A, A, A en kolom A, A, B) komt 29% van de studenten uit Overijssel. Een derde daarvan vertrekt na het afstuderen uit de provincie. Van de UT-studenten van buiten de regio (71% van het totaal) blijft 31% na het afstuderen in Overijssel. Uit de tabel blijkt dat ongeveer 40% van de academici die op hun 16de levensjaar in Overijssel woonden, buiten de regio gaat werken. Het algemene Nederlandse patroon is dat alle noordelijke (behalve Groningen), oostelijke en zuidelijke provincies per saldo afgestudeerden leveren aan de Randstad. Ook veel HBO-studenten verlaten de studieregio, maar zij blijven over het algemeen dichterbij in de buurt. Veel Saxion-studenten verlaten Twente of de Stedendriehoek (Saxion-vestigingen Deventer of Apeldoorn), maar 85% van de alumni van Saxion blijft wel in Overijssel of Gelderland.

Mobiliteit van afgestudeerde academici tussen provincies, naar universiteit (percentage) *							
Afstudeeruniversiteit	Afstudeerprovincie	Kennisbehoud	Kennisonttrekking	Kenniswinst	Kenniscirculatie	Kennisterugkeer	Totaal
	(A)	A A A	A A B	B A A	B A €	B A B	
Groningen	Groningen	9	10	19	46	16	100
Twente	Overijssel	20	9	22	43	7	100
Wageningen	Gelderland	6	8	19	51	16	100
Utrecht	Utrecht	10	11	28	32	19	100
Amsterdam (UvA)	Noord-Holland	33	12	30	17	8	100
Amsterdam (VU)	Noord-Holland	30	11	24	21	14	100
Leiden	Zuid-Holland	43	13	24	13	6	100
Delft	Zuid-Holland	21	13	31	24	11	100
Rotterdam	Zuid-Holland	42	15	18	15	10	100
Tilburg	Noord-Brabant	37	21	12	17	14	100
Eindhoven	Noord-Brabant	29	16	22	22	12	100
Maastricht	Limburg	22	13	10	41	14	100
Totaal		25	13	22	27	13	100

* De afstudeerprovincie wordt weergegeven door A, een herkomstprovincie anders dan de afstudeerprovincie door B, een werkprovincie anders dan de herkomst- en de afstudeerprovincie.

Bron: Economische Statistische Berichten, 95 (4589).

In 2009 werd ze cultureel ondernemer van het jaar, in 2010 neemt ze afscheid als directeur van Concordia Kunst & Cultuur in Enschede. Lucie Musterd is een manager pur sang: 'Ook een kunstbedrijf als Concordia moet je als een bedrijf leiden. Innovatie hoort daar onlosmakelijk bij.'

Lucie Musterd, directeur Concordia Enschede

‘Cultureel ondernemerschap is meer dan geld uit de markt halen’

Er komt een hels kabaal van buiten. De dienst gemeente-werken ruimt de straat op: er was weer een massa-evenement. Lucie Musterd: 'Ja, dat is mooi, al die mensen en optredens hier op de Oude Markt. Daar scoort de stad goed mee, maar onze bedrijfsactiviteiten moeten natuurlijk ook zonder probleem door kunnen gaan.'

Iets vernieuwends

In 2009 won Musterd de prijs van een vakblad voor haar cultureel ondernemerschap. Vijftig bobo's uit de landelijke kunstwereld nomineerden mensen die ze beschouwden als opmerkelijke en succesvolle cultureel ondernemers. Lucie Musterd bleek uiteindelijk 'de beste'. Ze is de eerste om de prijs te relativiseren en pas na enig aandringen vertelt ze erover: 'De criteria waren visie, een gezonde organisatie, creatief financieel management en het vermogen om mensen te inspireren. Het ging er niet om wie het meeste geld voor zijn club binnengehaald had. Dan had ik het zeker afgelegd tegen Joop van den Ende en André Rieu, want die waren ook genomineerd. Het doel was cultuur te maken, in dialoog met het publiek. Dat kan klein en groot. Het eerste criterium was of je iets vernieuwends kon maken in de context waarin je zat. Zoiets is niet in cijfers te vatten.

Dat is wel eens lastig bij de dialoog met de financiers. Ons budget komt voor 70 procent van de gemeente Enschede; de rest verdienen we zelf. We maken natuurlijk prestatieafspraken met de gemeente en tot nu toe hebben we vaak beter gepresteerd dan we beloofden. Publieksbereik is daarbij een heel belangrijke maatstaf. Dat is wat anders dan de absolute hoeveelheid publiek. Je kunt het kwantitatief en kwalitatief definiëren.'

Artistieke braindrain

'Wat doen we allemaal hier? Kunstverhuur bijvoorbeeld. Maar anders dan de commerciële kunstuitlenen die er de laatste tijd bij komen. De gemeente vindt het belangrijk om te zorgen dat AKI-kunstenaars niet onmiddellijk na hun afstuderen vertrekken om in de Randstad hun toekomst op te bouwen. Artistieke braindrain tegenhouden zou je kunnen zeggen. We bouwen doelbewust een verhuurcollectie op die niet direct makkelijk te verkopen hoeft te zijn: we hebben een dynamische collectie met werk dat we een jaar lang in de verhuur doen zonder kosten voor de kunstenaar. Het ene werk blijkt goed verkoopbaar, het andere is beter in de verhuur en soms is er geen belangstelling voor. Het is aan ons om jonge, startende men-

sen uit de regio een expositie aan te bieden. Je kunt niet zeggen dat de markt het allemaal zelf wel regelt. De kunstenaar is weliswaar een zelfstandig ondernemer maar wij hebben een taak om te helpen het werk 'in de markt te zetten'. Dat lukt natuurlijk niet altijd. Uiteindelijk is het niet voor iedere kunstenaar weggelegd om met zijn kunst geheel of gedeeltelijk in zijn levensonderhoud te voorzien. Dan moeten ze na enkele jaren van ondersteuning iets anders gaan doen. Daar zijn ze het zelf niet altijd mee eens.'

Kunstmenu

'Kunstbedrijf Concordia heeft als onderdelen film, theater, beeldende kunst en onderwijs. Concordia bestaat eigenlijk uit vijf speciaalzaakjes die apart nooit zouden kunnen bestaan. Dat lukt wel dankzij de gezamenlijke back office. Per speciaalzaak hebben we één inkoper die zorgt voor de inhoudelijke ontwikkeling en voor de dialoog met de gebruiker – wij zijn namelijk klantgericht... Dankzij ons educatief programma Kunstmenu komt elk Enschedees basisschoolkind minimaal één keer per jaar in aanraking met een kunstvorm naar keuze, via de school. Daarover hebben we een convenant met de schoolbesturen: er kan niet op bezuinigd worden. Concordia verzorgt jaarlijks 350 projecten met kunstenaars in de klas en ruim 70 voorstellingen die samen 14.000 kinderen bereiken. De financier wil dat we op 70% van onze onderwijsprojecten een 7 of hoger scoren. Dat doen we op 87%. Het is gemiddeld zelfs bijna een 8. Dat is een grote prestatie, waar je nooit iets over in de krant leest. Wat goed gaat en al jaren goed gaat, is geen nieuws...'

Enschede is geen Amsterdam

'Mensen willen tegenwoordig beleving. De inhoud van wat er te doen is, is niet genoeg. Daarom heb ik een groot deel van het cursus-aanbod gestopt. Wat wij moeten doen, is wat een individuele kunstenaar in zijn eentje niet kan doen. Een theatervoorstelling maken met kinderen bijvoorbeeld. De trotse ouders komen kijken, sommigen stappen voor het eerst over de drempel van een echt theater. Met die verschillende achtergronden van je publiek moet je rekening houden. Een goed kunst- en cultuurklimaat vraagt om voorzieningen van uiteenlopende niveaus en karakter. Als die er zijn, heeft dat een goed effect op de city-marketing en aantrekkingskracht voor nieuwe inwoners.

Amsterdam heeft meer keuze in sferen, plekken en evenementen waar je kunt blijven hangen, cafés waar je de artiesten heel goed kunt zien. Het grootste risico zou zijn dat we alles onder één regie zouden brengen. Een stad heeft namelijk die diversiteit nodig. Onze publieks-functies doen het goed in Enschede, maar wat in Amsterdam kan, kan niet in Enschede. Het publiek is anders. Deze stad heeft een scheve bevolkingsopbouw; veel mensen hier hebben een andere belangstelling voor cultuur.'

Maatschappelijke kosten

'De gemeente heeft heel veel geïnvesteerd in gebouwen. Denk aan Roombeek en het Muziekkwartier en in Hengelo natuurlijk het Hart van Zuid. Maar ik vind: er moet wel iets gebeuren in al die gebouwen. Ze moeten exploitabel blijven voor cultuur.

Laatst las ik een boekje over museumarchitectuur. Het museumgebouw is de spiegel van de samenleving, zei de auteur. Maar mensen willen wat beleven. Dat moet dus kunnen in zo'n gebouw. Het staat er niet alleen als visitekaartje van een architect of van een ambitieuze gemeente.

In Roombeek hebben we nu cultuurcluster Het Rozendaal. We zijn daar met TwentseWelle en kunstenaars als burens '21rozendaal, ruimte voor actuele kunst' gestart. Een fantastisch gebouw. Maar als gesubsidieerde instelling kun je niet zeggen: we doen alles er wel even bij voor hetzelfde of minder geld. Als kunstbedrijf moet je verstandig met budgetten omgaan en zakelijk stellen wat wel en wat niet kan met zo'n budget. Vijf procent van onze omzet naar Research & Development bijvoorbeeld: dat is onmogelijk voor ons. We hebben een exploitatie van twee miljoen euro, 25 fte's en 70 vrijwilligers.

Daarmee bereiken we 70.000 mensen. Dat betekent een bedrag aan 'maatschappelijke kosten' van 20 euro per kaartje. Is dat veel? De PVV vindt van wel, geloof ik, maar de Reisopera staat op 195 euro per kaartje.'

Opportunistische fusies

'Zo'n ruimte als '21rozendaal', ons theater en filmhuis kunnen draaien dankzij veel vrijwilligers. Bij Concordia zijn we enorm kostenbewust en er is veel passie bij de vrijwilligers en medewerkers. Een onderneming, dus ook Concordia, is succesvol als zij passie verbindt met rationaliteit. Soms is het natuurlijk moeilijk. Ik investeer in goede relaties met ambtenaren.

Zij voeden en beïnvloeden de wethouders. Hoe Concordia het aanpakt vergeleken met de rest van Twente en Nederland? Dat kun je bijna niet zeggen. Zulke bedrijven als Concordia zijn er bijna niet. Wij zijn de resultante van een reeks opportunistische fusies in 25 jaar. Toen ik hier kwam, bepaalde het cursusbedrijf het beeld. Dat kwam onder druk door veranderingen in de markt. De gemeente koos beeldende kunst als een speerpunt. Ik zag nieuwe kansen met Concordia beeldende kunst in de binnenstad en '21rozendaal' als resultaat....'

Meer dan geld uit de markt

'Ik ben een voorbeeld van geslaagde braindrain richting Twente en blijf na mijn afscheid van Concordia zeker hier wonen. Iedere fase vraagt om een eigen type directeur. Het wordt wel harder om ons heen. Geld en publieksbereik zullen een nog grotere rol gaan spelen.

Toen ik hier kwam, zeiden de kunstenaars aanvankelijk: je hebt geen verstand van kunst. Dat klopte: ik ben van huis uit socioloog en interim-manager in de zorg. Ik heb meer oog gekregen voor de enorm verschillende laagdheden in kunst. Vroeger keek ik alleen wat ik mooi vond. Nu kijk ik verder, ik kijk of het me raakt, of het verrassend perspectief biedt.

Maar ik ben vooral peoplemanager: cultureel ondernemerschap is een attitude, het is meer dan geld uit de markt halen.'

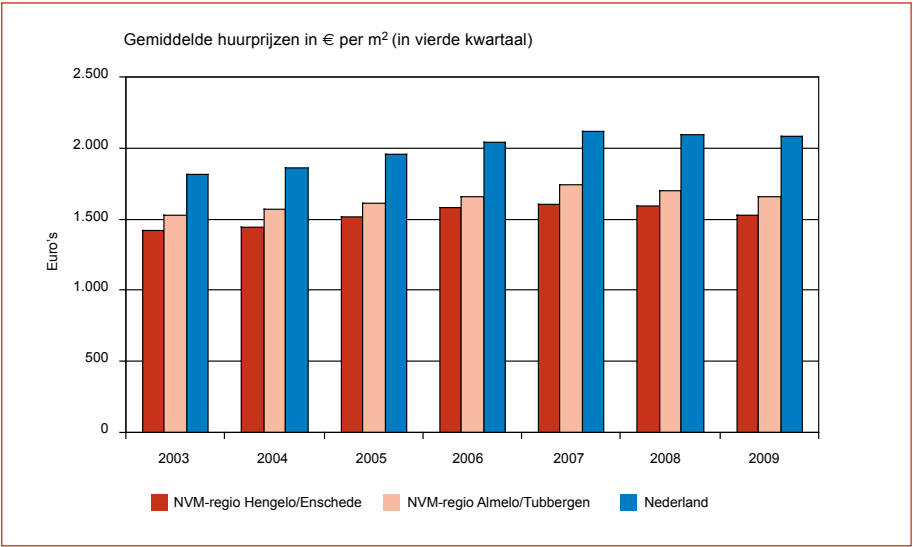
III Leefomgeving en leefbaarheid in Twente

In de vorige twee delen van de Twente Index hebben we stilgestaan bij de invloed van de bevolking en de bedrijven op de vitaliteit en economische ontwikkeling van Twente. De beslissing van huishoudens en werkgevers om zich in een regio te vestigen wordt in sterke mate bepaald door de aantrekkelijkheid van de woon- en werklocaties en de bereikbaarheid ervan. Daarnaast is de leefbaarheid een factor van belang. Ze bepaalt mede of gezinnen en bedrijven zich ergens willen vestigen of juist in een bepaalde regio willen blijven. De leefbaarheid wordt door vele factoren bepaald. We behandelen er in deze Twente Index een aantal.

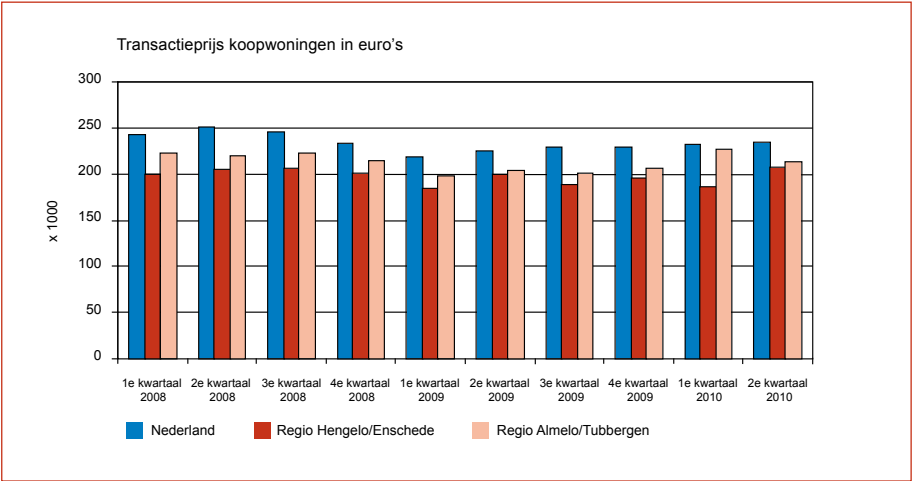
De beschikbaarheid van betaalbare woningen en kantoor- en bedrijfsruimten is een van de factoren die de leefbaarheid van een regio beïnvloedt. Het comfort en de kosten van wonen en werken zijn belangrijk. De aanwezigheid van recreatieve en culturele activiteiten bepaalt in toenemende mate de leefbaarheid. Doordat we meer vrije tijd krijgen, maken we ook steeds meer gebruik van recreatieve en culturele voorzieningen. De bestedingen in de recreatieve en toeristische sector en de werkgelegenheid nemen toe. Economisch gezien worden deze sectoren belangrijker. De afgelopen jaren is nog een andere leefbaarheidsfactor belangrijk geworden: het gevoel van (on)veiligheid. We komen er uitgebreid op terug. Verder hebben we in dit deel van de Twente Index ook het thema gezondheid opgenomen. Er is namelijk een aantoonbare relatie tussen gezondheid en de sociaal-economische ontwikkeling van een regio.

III Leefomgeving en leefbaarheid in Twente

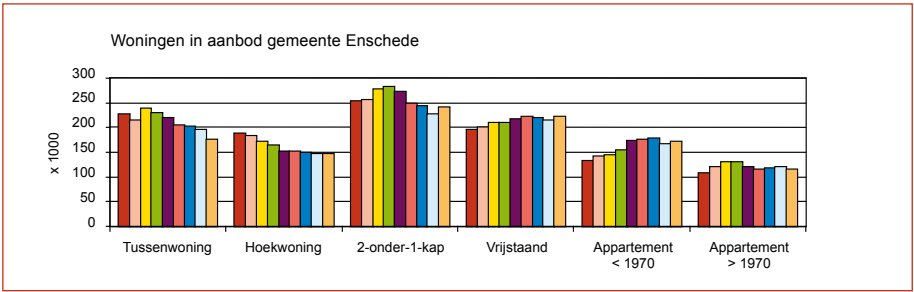
Woningmarkt

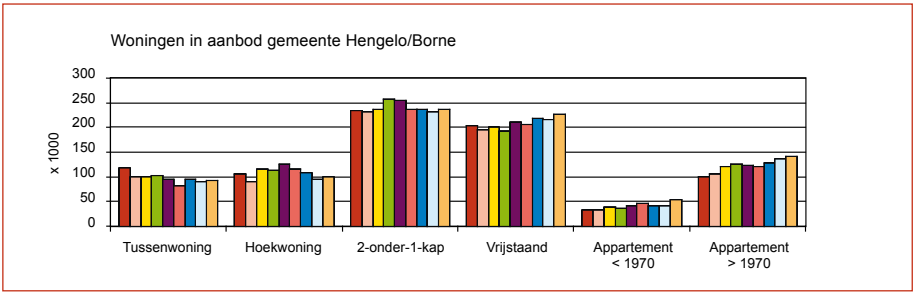
Bron: NVM, Databank Overijssel Huur/Koopvoorraad 2010.

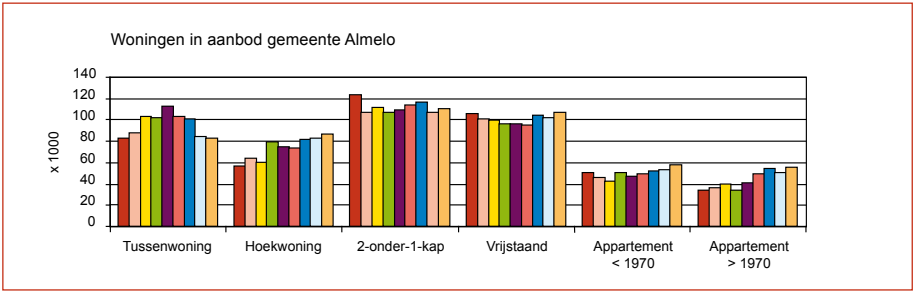
Bron: NVM 2010.

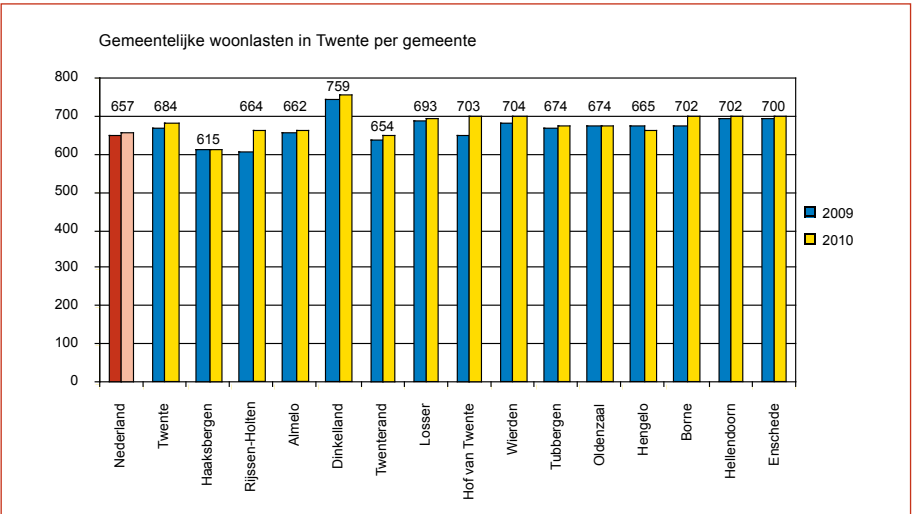
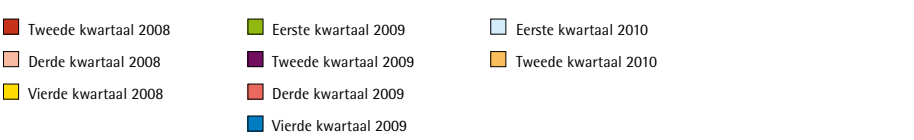
Bron: Woningmarktrapportage Ten Hag/NVM.

Bron: Woningmarktrapportage Ten Hag/NVM.

Bron: Woningmarktrapportage Ten Hag/NVM.

Bron: Coelo, 2010.

Waarom is dit belangrijk?

Het faciliteren van goede betaalbare woonruimte heeft in de Nederlandse politiek altijd een prominente rol gespeeld. Denk aan de discussies over hypotheekrenteaftrek, huursubsidie en andere regelingen met betrekking tot huur- en koopwoningen. Betaalbare woonruimte wordt gezien als een elementaire en noodzakelijke voorwaarde voor de leefbaarheid. De woningmarkt (zowel koop- als huurwoningen) is een gereguleerde markt, waardoor vaak geen goede afstemming plaatsvindt tussen vraag en aanbod. De beschikbaarheid van goede betaalbare woonruimte is essentieel voor de leefbaarheid van de regio.

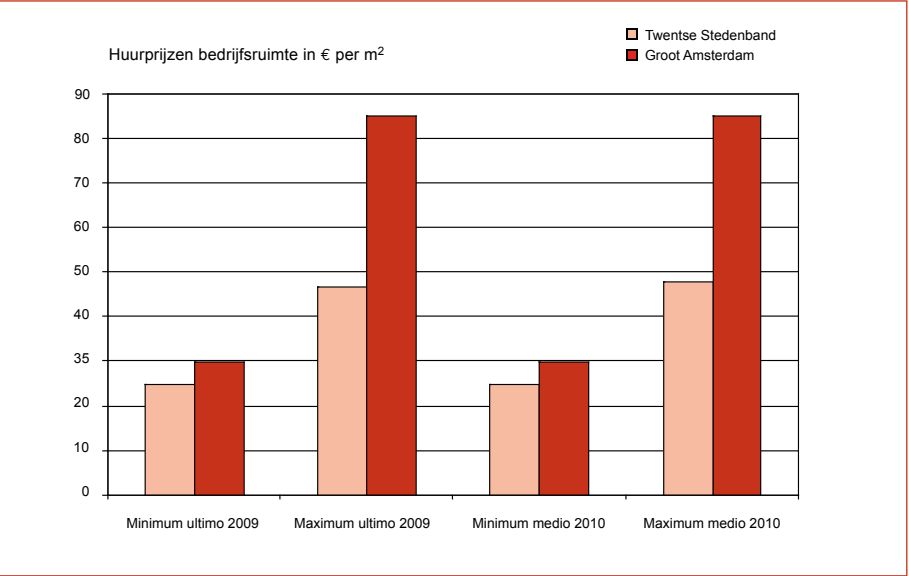
Hoe staat Twente ervoor?

De prijzen van koopwoningen liggen in Twente ruim onder het landelijk gemiddelde. Dit zou voor een deel kunnen verklaren waarom deze regio relatief meer koopwoningen heeft dan de rest van Nederland. Ook de gemiddelde huren liggen in deze regio onder het landelijk gemiddelde. Binnen Twente liggen de huren in de NVM-regio Enschede/Hengelo traditioneel lager dan in de regio Almelo/Tubbergen, hoewel in het tweede kwartaal 2010 de prijzen bijna identiek zijn. Prijzen en aanbod kennen in Twente een grillig verloop en kunnen sterk verschillen per gemeente. Terwijl het aanbod van hoekwoningen in Enschede daalt, stijgt het aanbod in Almelo. In elke gemeente is het aanbod van 2-onder-1-kapwoningen het hoogst.

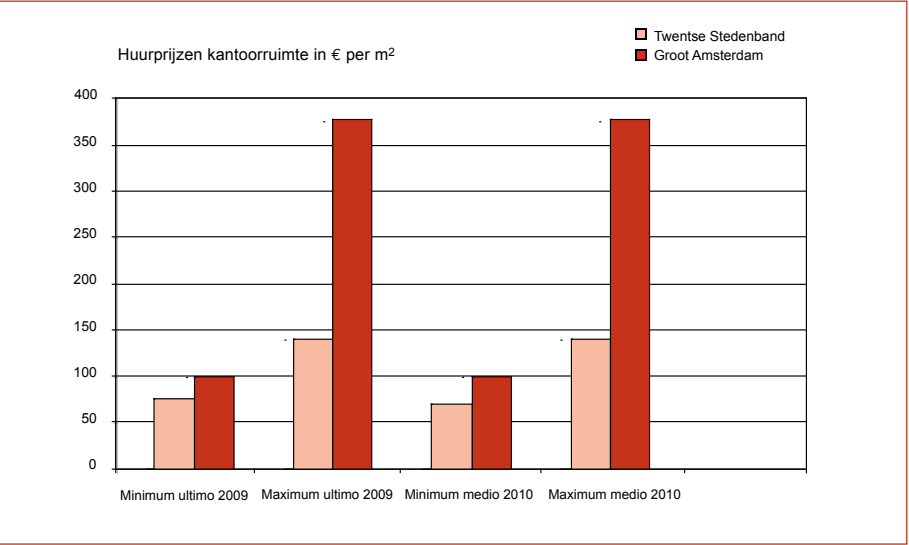
De gemiddelde woonlasten zijn in 2010 gestegen met 1,3%. In Twente zijn de gemeentelijke woonlasten hoog in vergelijking met het Nederlandse gemiddelde. Slechts twee Twentse gemeenten komen uit onder het landelijk gemiddelde. Vorig jaar waren dat er nog drie. In alle andere Twentse gemeenten liggen de lasten beduidend hoger. Dinkelland vormt met € 759 een uitschieter naar boven en is daarmee de duurste gemeente in Twente. Haaksbergen kent de laagste woonlasten in de regio, namelijk € 615. Hengelo is de enige gemeente waar de woonlasten zijn gedaald. Ondanks de lage huizenprijzen en lage huren liggen in Twente de woonlasten ruim boven het gemiddelde van Nederland.

III Leefomgeving en leefbaarheid in Twente

Kantoren en bedrijventerreinen

Bron: DTZ Zadelhoff 2010.

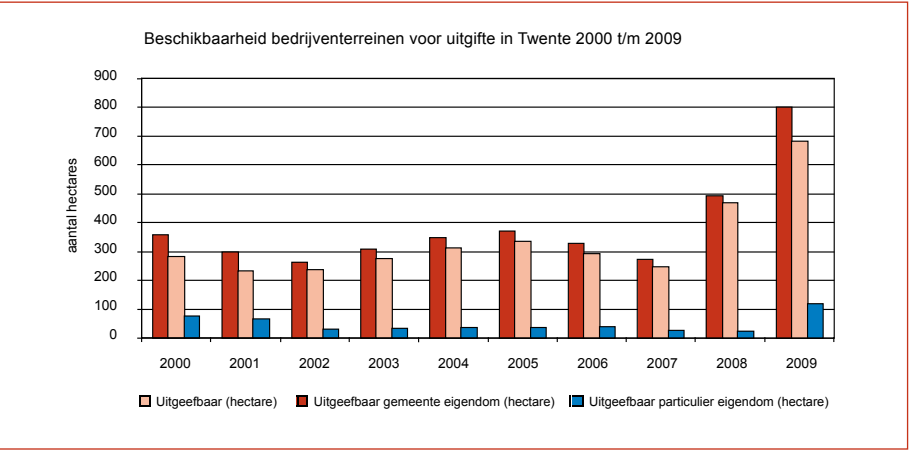
Bron: DTZ Zadelhoff 2010.

Waarom is dit belangrijk?

Als een bedrijf zich ergens wil vestigen, spelen de huisvestingskosten een belangrijke rol. Deze worden bepaald door de beschikbaarheid van bedrijventerreinen en de prijzen van bouw kavels, maar ook door het al beschikbare aanbod bedrijfsgebouwen en kantoren en de huurprijzen ervan. Onder kantoren verstaan we ruimtes bestemd voor administratieve werkzaamheden of dienstverlening. In bedrijfsruimtes worden goederen geproduceerd, opgeslagen of gedistribueerd. Relatief goedkope huisvesting maakt een regio als vestigingsplaats aantrekkelijker voor bedrijven. Huurprijzen reflecteren echter ook de situatie op de markt voor kantoor- en bedrijfsruimtes, gestuurd door vraag en aanbod. Over het algemeen liggen de prijzen in de meer centrale, sterkere economische gebieden hoger dan in de perifere gebieden.

Hoe staat Twente ervoor?

In Twente zijn kantoor- en bedrijfsruimten over het algemeen goedkoper dan in de Randstad. Terwijl de minimumprijzen niet veel afwijken, geldt dat wel voor de maximumprijzen. Het verschil in maximumprijzen wordt vooral veroorzaakt door een veel grotere vraag in de Randstedelijke gebieden. De minimumprijzen ontkopen elkaar niet veel, omdat het beneden een bepaalde prijs niet meer interessant is om locaties te verhuren. Verder is het grotere aandeel van dienstverlening in de Randstad ook een mogelijke oorzaak voor de hogere prijzen van kantoorruimtes.

Bron: VROM / DG Ruimte – IBIS Registratie bedrijventerreinen Databank Overijssel.

Verwachte vraag en aanbod kantoren in Twente 2010-2020						
	Almelo	Borne	Enschede	Hengelo	Oldenzaal	Totaal Netwerkstad
Verwachte vraag 2010/2020						
Regional Communities	71.100	1.700	41.300	18.800	10.700	89.600
Global Economy	21.800	4.100	46.900	26.500	18.000	117.300
Vervanging 1% van de voorraad*	20.500	1.400	45.900	31.200	7.300	106.000
Totaal	37.600 -	3.100 -	86.900 -	50.000 -	18.000 -	195.600 -
	42.300	5.500	92.500	57.700	25.300	223.300
Verwacht aanbod 2010 - 2020						
Goedgekeurde bouwvergunning	3.400		11.000	16.500	1.000	31.900
Goedgekeurd bestemmingsplan	17.000		78.500	76.500		172.000
Idee- of planfase	55.000	18.000	91.000	79.000	14.000	257.000
Totaal	75.400	18.000	180.500	172.000	15.000	460.900

* Het eerder genoemde aantal van 51.500 m² bvo als vervangingsvraag is buiten beschouwing gelaten, omdat dit niet naar gemeenten verdeeld kan worden. Bron: STOGO onderzoek + advies, eigen berekeningen.

Waarom is het belangrijk?

Aanbod en vraag bedrijventerreinen

Bedrijventerreinen nemen binnen het economische krachtenveld een bijzondere positie in. Voldoende en kwalitatief hoogwaardige bedrijventerreinen zijn een belangrijke voorwaarde voor een goed functionerend bedrijfsleven. Ongeveer 40% van de bedrijven is op bedrijven-terreinen gevestigd. Ook vindt een derde deel van de nationale werkgelegenheid zijn weerslag op bedrijventerreinen. Hierdoor zijn bedrijventerreinen in economisch opzicht belangrijk. De uitgifte van bedrijventerreinen kent een grillig verloop en is moeilijk te voorspellen. Het plannen en ontginnen van een bedrijventerrein duurt echter vele jaren. Het afstemmen van vraag en aanbod is dus een moeilijk proces. Aan de ene kant wil de overheid niet het risico lopen om nee te moeten verkopen aan zich vestigende bedrijven. Aan de andere kant zijn leegstaande bedrijventerreinen een kostenpost door onderhoud en renteverliezen.

Aanbod en vraag kantoorlocaties

Door de groei van de hoogwaardige dienstensector worden kantoren in Twente steeds be-langrijker als bedrijvenlocaties. Het aantal kantoorbanen in Netwerkstad Twente is gegroeid van 29.217 in 2000 naar 35.013 in 2008 (een toename van 5.796 banen, of 19,8%). Daarmee groeit de kantoorwerkgelegenheid sneller dan de totale werkgelegenheid. Kanto-renlocaties zijn meestal huurlocaties, die ontwikkeld worden door private investeerders. In Twente bevinden ze zich meestal in een binnenstedelijke omgeving of aan stadsrandlocaties in de Netwerkstad Twente. De gemiddelde huurprijzen van kantoren in Twente verschillen nauwelijks van elkaar, ze liggen tussen € 101 en € 150 per m2 per jaar. De kantorenmarkt kent grote fluctuaties in de vraag afhankelijk van de economische conjunctuur. Zelfs in peri-odes met grote leegstand op de kantorenmarkt zal de huurprijs niet dramatisch gaan dalen. Immers, de geldstroom uit de opbrengst van de verhuur is bepalend voor de verkoopwaarde en taxatiewaarde van een pand. Daarom zijn veel beleggers eerder geneigd om hun panden leeg te laten staan dan om met een lagere huurprijs te gaan stunten, zeker nu de huurinkom-sten steeds belangrijker worden om nog rendement op de belegging in kantoorpanden te maken.

Hoe staat Twente ervoor?

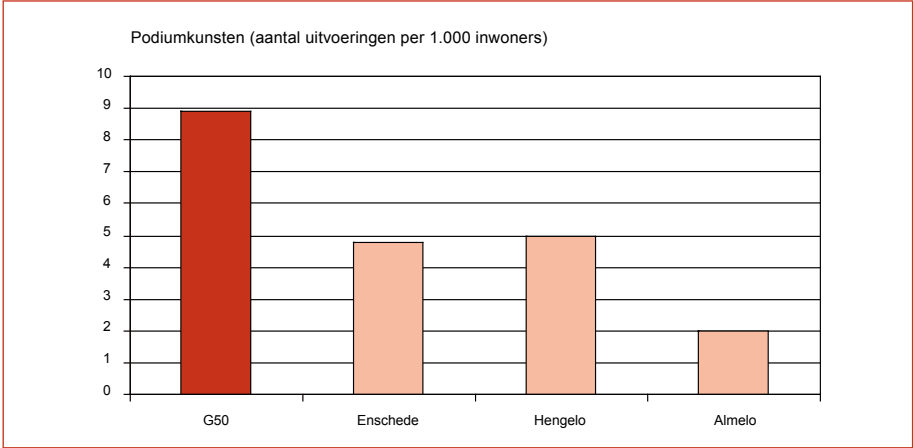
De oppervlakte bedrijventerreinen in Overijssel groeit harder dan de landelijke trend. Dit is te verklaren door de oververtegenwoordiging van de industriële sector in de provincie. Bedrijven in deze sector bevinden zich over het algemeen op bedrijventerreinen. In 2009 werden in Overijssel minder hectares bedrijventerreinen uitgegeven dan in 2008. Het aantal uitgegeven hectares bedrijventerreinen wisselt per jaar sterk en kent een sterke samenhang met de ontwikkeling van de werkgelegenheid. De gemiddelde uitgifte in Overijssel in de periode 2000-2009 bedraagt 95 hectare per jaar. De voorraad bedrijventerreinen in de provincie laat vanaf 2006 een forse stijging zien. Op 1 januari 2009 beschikte Overijssel over een voorraad van 1.382 hectare bedrijventerrein.

In de periode 2004-2009 is 298.621 m2 (VVO) aan kantooroppervlakte in Twente door de markt opgenomen. Dat is ongeveer 50.000 m2 per jaar. De jaarcijfers hebben betrekking op transacties gedurende het hele jaar. Ruim 80% van de opname bestaat uit reeds bestaande bouw. Het betekent dat in die periode 60.000 m2 nieuwbouw door de markt is opgenomen, een gemiddelde van 12.000 m2 per jaar. Het grootste deel van het transactievolume betreft huurtransacties (83%). Was de verhouding tussen nieuw en bestaand aanbod in 2002 nog 50/50, thans bestaat meer dan viervijfde (85%) van het aanbod uit bestaande panden en minder dan een vijfde (15%) uit nieuw gebouwde panden.

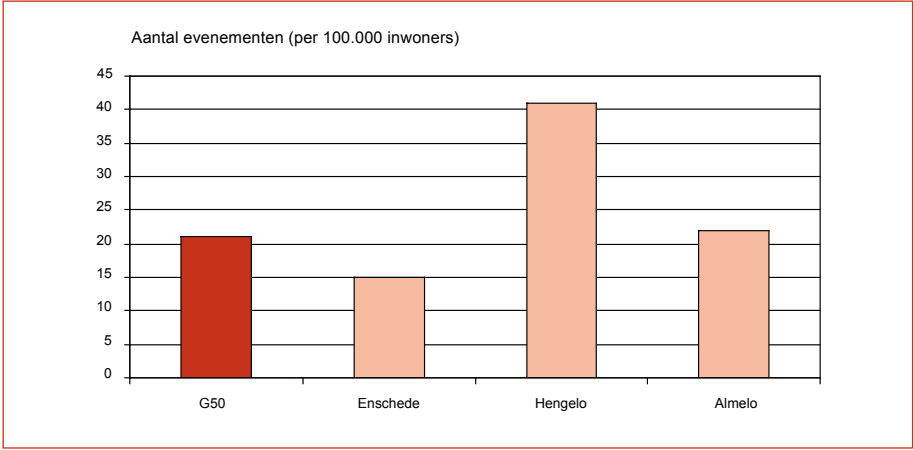
Binnen de Netwerkstad Twente zal op basis van verschillende scenario's van het Centraal Planbureau tot 2020 nog additioneel ruimte zijn voor 89.600 tot 117.300 vierkante meter aan kantoorruimte. Dat is een jaarlijkse additionele toename van 8.960 tot 11.730 vierkante meter. In de afgelopen tien jaar is in de Netwerkstad Twente 51.500 m2 aan de voorraad onttrokken (5.150 m2 per jaar). Als richtpercentage geldt dat jaarlijks 1% aan de voorraad zal worden onttrokken. Voor de Netwerkstad Twente zou dat een jaarlijkse onttrekking van ruim 10.600 m2 betekenen. Dat zou betekenen dat hier in de periode 2010- 2020 ook nog een vervangingsvraag van 51.500 tot 106.000 m2 kan bestaan. In de Netwerkstad Twente zit een planvoorraad van 460.900 m2. De ontwikkeling van het totale volume en de kwaliteit van de kantorenvorraad vragen om regie. De som van het totale aanbod aan kantoorruimte, plus de capaciteit in goedkeurde bouwvergunningen en goedgekeurde bestemmingsplannen afgezet tegen de verwachte vraagontwikkeling, kan resulteren in een (nog groter) overschot aan kantoorruimte.

Leefomgeving en leefbaarheid in Twente

Cultuur en recreatie

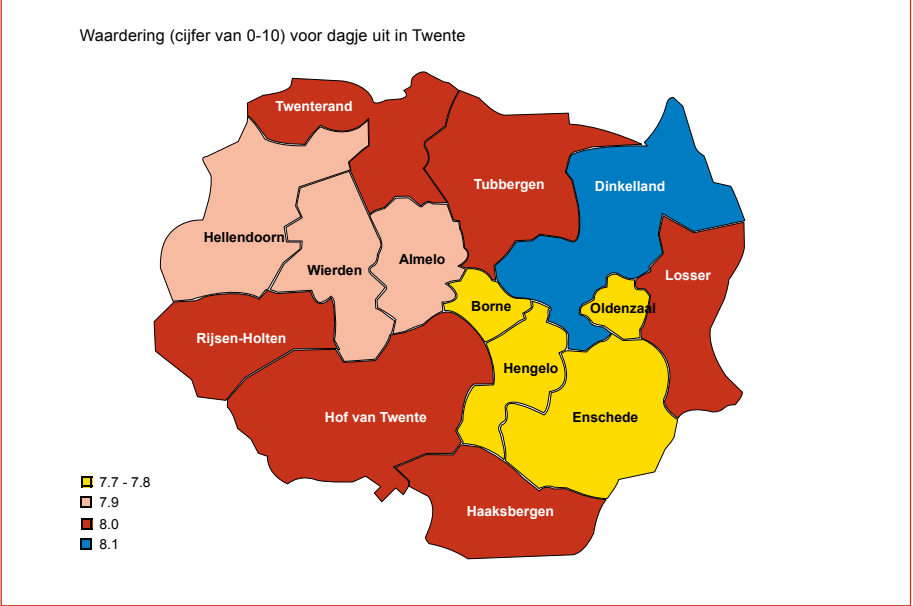

Bron: Atlas voor Gemeenten 2010.

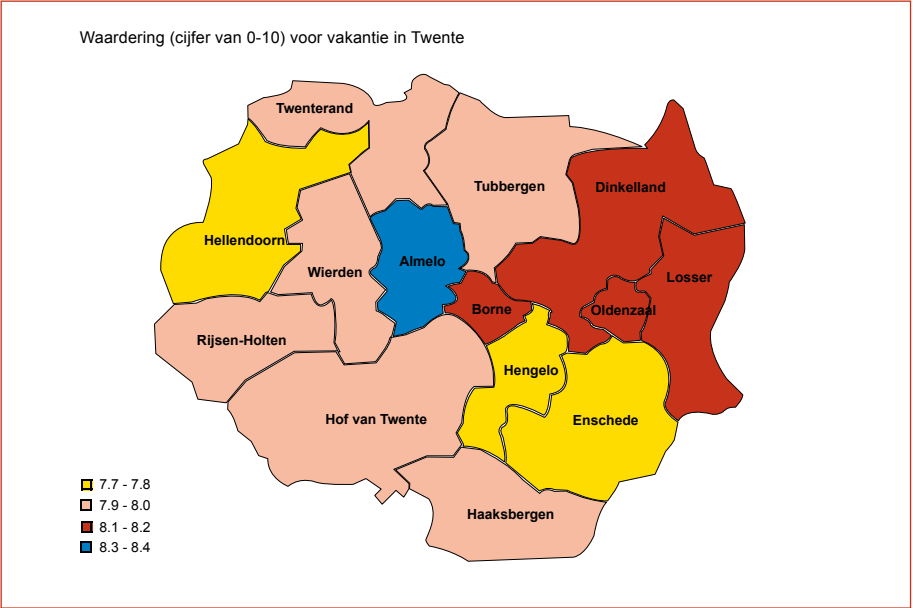

Bron: Atlas voor Gemeenten 2010.

G50 = gemiddelde in de 50 grootste Nederlandse gemeenten.

Bron: Twente Toerisme Monitor 2009.

Bron: Twente Toerisme Monitor 2009.

Gemeentelijke bestedingen aan cultuur per categorie in 2008 (in €)						
	Totaal gemeentelijke bestedingen	Cultuur & Gemeenschap	Cultuur & Erfgoed	Letteren & Educatie	Openbare Kunstuitingen	Cultuur & Economie
Almelo	4.625.948	241.658	75.706	2.834.321	1.474.263	0
Borne	953.752	244.945	94.954	576.654	37.199	0
Dinkelland	1.015.970	62.023	96.928	775.230	81.789	0
Enschede	15.878.926	365.572	1.921.502	7.217.773	5.874.079	500.000
Haaksbergen	2.650.866	1.454.321	146.719	684.577	365.249	0
Hellendoorn	2.602.262	208.755	2.500	1.615.076	765.931	10.000
Hengelo	8.985.184	635.249	544.317	4.541.871	3.263.747	0
Hof van Twente	2.064.859	182.448	21.258	1.244.515	616.638	0
Losser	889.554	46.313	44.315	778.126	20.800	0
Oldenzaal	1.989.291	138.388	164.517	1.180.644	505.742	0
Rijssen-Holten	1.732.000	83.300	214.000	1.048.000	386.700	0
Tubbergen	933.792	128.650	83.682	637.630	66.330	17.500
Twenterand	1.067.690	17.584	111.219	586.218	352.669	0
Wierden	967.615	58.400	16.295	785.780	29.955	77.185
Totaal	46.357.709	3.867.606	3.537.912	24.506.415	13.841.091	604.685

Bron: Culturele Atlas/Databank Overijssel.

Belangrijke recreatieve, culturele attracties en voorzieningen en evenementen in Twente op basis van bezoekersaantallen						
Naam	Plaats	Jaar en bezoekers-aantallen				
		2004	2005	2006	2007	2008
Evenementen						
Internationale culturele markt	Enschede	150.000	GG	200.000	190.000	GG
Enschede Marathon	Enschede	100.000	GG	100.000	100.000	115.000
Breugheliaans Festijn	Losser	72.000	90.000	80.000	65.000	100.000
Almelo on Ice	Almelo	GG	GG	27.000	60.000	80.000
Straattheater Festival	Hengelo	75.000	70.000	70.000	75.000	70.000
Almelo Havendagen	Almelo	30.000	30.000	30.000	30.000	60.000
Military Boekelo	Boekelo	45.000	GG	50.000	65.000	55.000
CSI Twente	Geesteren	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000
Proef Eet	Enschede	49.000	49.000	GG	GG	GG
International Jazz Festival	Enschede	15.000	70.000	48.000	GG	GG
Modespektakel Hengelo	Hengelo	40.000	40.000	40.000	40.000	40.000
Nacht van Hengelo	Hengelo	40.000	40.000	40.000	40.000	40.000
Kunst in Ootmarsum	Ootmarsum	GG	GG	GG	GG	25.000
FBK Games	Hengelo	20.000	20.000	20.000	20.000	20.000
Attracties						
Arboretum	De Lutte	100.000	100.000	90.000	100.000	90.000
Museum Buurtspoorweg	Haaksbergen	50.000	53.000	50.000	50.000	45.000
Zoo Labyrinth Boekelo	Boekelo	GG	35.000	50.000	45.000	45.000
Twentse Welle	Enschede	GG	GG	GG	GG	42.500
Rijksmuseum Twenthe	Enschede	38.324	41.970	42.925	41.115	40.789
Openluchtmuseum Ootmarsum	Ootmarsum	38.275	40.558	44.726	46.637	34.772

Bron: Twentse Toeristen Monitor 2009.

GG = geen gegevens beschikbaar.

Waarom is dit belangrijk?

Steeds meer Nederlanders vinden het belangrijk dat hun woon- en werkgebied ook voldoende mogelijkheden biedt voor vrijetijdsbesteding. Dit geldt in sterke mate voor mensen met een hoge opleiding. In het bijzonder hechten ze waarde aan het aanbod van culturele en andere voorzieningen in een gemeente, de kwaliteit van de woonomgeving en de nabijheid van natuur. Het aanbod van culturele activiteiten wordt hoofdzakelijk verzorgd door de grotere steden. Zij hebben wat dat betreft een belangrijke regionale functie.

Hoe staat Twente ervoor?

Op het gebied van podiumkunsten scoren de drie grote steden in Twente ruim onder het landelijk gemiddelde. Voor veel culturele activiteiten moet de Twentenaar buiten de eigen regio zijn, waar in de grotere steden een groter aanbod toneelvoorstellingen, cabaret, muziek-uitvoeringen en dergelijke te vinden is. Opvallend is dat Hengelo met zijn hoeveelheid evenementen ver boven het landelijk gemiddelde ligt en Enschede en Almelo ver achter zich laat. Opvallend is verder de grote verscheidenheid aan bestedingen per categorie cultuur. Waar bijvoorbeeld de gemeente Haaksbergen bijna 1,5 miljoen euro besteedt aan cultuur en gemeenschap, bedraagt dat voor de gemeente Enschede slechts een geringe 400.000 euro. Voor cultuur en erfgoed geldt het omgekeerde. Enschede besteedt aan deze categorie bijna 2 miljoen euro, terwijl dit voor Haaksbergen amper 150.000 euro bedraagt.

Als we kijken hoe de mensen de recreatie in Twente ervaren, zien we dat de waardering ligt tussen 7,4 en 8,1 voor de dagrecreatie. Voor vakanties ligt de score tussen 7,7 en 8,4. Dat zijn behoorlijke prestaties van de recreatieve sector. Voor dagrecreatie springt Dinkelland er positief uit, bij vakanties geldt dat voor Almelo. Ook wat de evenementen betreft blaast Twente zijn partij mee. Er zijn maar liefst zeven evenementen die meer dan 50.000 bezoekers trekken. Al met al een behoorlijke prestatie voor de regio. Misschien kan dit aantal in de toekomst zelfs nog uitgebreid worden.

‘Twente is voor Siemens wat Eindhoven is voor Philips’

Ab van der Touw is voorzitter van de Raad van Bestuur van Siemens Nederland. In zijn Haagse kantoor met ruim uitzicht over de residentie spreken we over innovatie. Siemens bouwt en investeert flink in het Hengelose Hart van Zuid. De samenwerking met de Universiteit Twente en met de Twentse bestuurders is ‘super’, zegt Van der Touw. Fraaie voorbeelden van innovatieve samenwerking tussen bedrijven en universiteiten zijn volgens hem het Medical Imaging Center en de studie Medische Technologie aan de UT.

CEO Ab van der Touw studeerde klassieke letteren en geschiedenis in Leiden. Niet direct de vooropleiding die je zou verwachten bij zo’n technisch bedrijf als Siemens. In 1985 begon hij als opleidingsadviseur bij Siemens. Na zeven verschillende functies bij Siemens is hij nu voorzitter van de Raad van Bestuur. Van der Touw stamt uit een familie van ingenieurs en is zelf ook zeer geïnteresseerd in techniek. Dat wordt snel duidelijk tijdens het gesprek. Hij verwijst geregeld naar de innovatielezing die hij eind april hield voor de Universiteit Twente. De titel zegt alles: ‘Innovatie, wij kunnen niet zonder’.

Nieuw hoofdkantoor

In Hengelo assembleert Siemens turbines en compressoren voor de olie- en gasindustrie. Het bedrijf is gevestigd naast het oude gebouw van Delaval Stork, aan de zuidkant van het NS-station. In 2012 verrijst op die plek een vernieuwd kantoorgebouw vanwege uitbreiding van de activiteiten. Siemens heeft veel vertrouwen in de toekomst van de vestiging Hengelo. Nu werken daar al 420 mensen. We leggen de baas van Siemens Nederland eerst maar eens een krantenartikel voor uit 2003. ‘Siemens verplaatst Hengelose activiteiten naar Duisburg’, kopt

het stuk. ‘Allemaal flauwekul, een journalistieke misser van jewelste’, zegt Van der Touw. Maar kan Siemens dan wel genoeg hooggekwalificeerde medewerkers vinden in Twente? Geen twijfel mogelijk: ‘Vergeet niet dat gedegen vakkenis in mechanica en elektrotechniek al 150 jaar in Hengelo aanwezig is vanwege Stork. Het systeem van gezelschap en leermeester zorgde generaties lang voor overdracht van vader op zoon. En er zit weer groei in de markt voor gasturbines en compressoren, dus we moeten uitbreiden!’

Innovatie in Twente

Van der Touw: ‘Wij zijn gewend dat 50% van het personeel continu bezig is met opleidingen. Sommigen zijn 40 dagen per jaar in opleiding. Bij zo’n discipline als nucleaire geneeskunde moet je als bedrijf ook enorm up to date blijven met je kennis. Veel bedrijven hebben standaard-producten. Siemens niet, wij zijn eigenlijk een engineeringbedrijf. We hebben 3000 medewerkers in Nederland en daarvan zijn er 350 engineer: wij ontwikkelen voor bedrijven en overheid. Research & Development is ongelooflijk belangrijk. Siemens besteedt wereldwijd jaarlijks vier miljard aan research. Dat is vijf procent van onze jaaromzet. Het levert 35 uitvindingen per dag op –

waarvan 40% ‘groen’. 30.000 ingenieurs zijn actief in R & D. Philips investeert eveneens 5% in R & D en zit net als wij ook in de medische technologie. Die bedrijfstak vraagt om zeer complexe apparatuur. Het grootste deel van de kostprijs van dit type hightech-producten bestaat uit R & D-kosten. We hebben dus een geweldige hoeveelheid wetenschappers nodig, ook in Twente.’ ‘Waarom is Twente nu interessant? Siemens is afgestapt van de gedachte dat R & D centraal gehuisvest moet zijn. We doen onderzoek en ontwikkeling op de plek waar de kennis zit: in Oslo de offshore, in Slochteren de gasproductie en gastransport, in Denemarken de windenergie. Wij haken aan bij kennisuitwisseling. Dat levert veel aanbod van toeleveranciers op. De ontwikkelingen in de medische technologie zijn adembenemend. Siemens werkt samen met de Universiteit Twente en de Rijksuniversiteit Groningen aan het Centrum voor Medical Imaging: medische beeldvorming via scantechnologie. De wereld vergrijsst, de vraag naar gezondheid stijgt exponentieel en tegelijkertijd moeten we bezuinigen. Dankzij robotica kunnen we meer en betere preventieve gezondheidszorg aanbieden. Prevent and prepare is better than repent and repair... Twente is het eerst op de gedachte gekomen

om de studie medische technologie aan te gaan bieden. De vraag naar medisch technologie zal ongetwijfeld toenemen. Twente heeft dus die unieke medische technologieopleiding. Binnenkort studeren de eerste 40 studenten af. Wij willen onze apparatuur in samenwerking met prototypische klanten ontwikkelen. Dat geeft veel meer bedrijvigheid en spin-off. Wij kunnen immers niet in een ivoren toren bedenken wat de markt wil.’

Sustainability eerst

‘23% van onze omzet bestaat uit ‘groene’ producten en diensten: waterfilters, windturbines. 60% van die producten heeft uitstraling op concurrenten. Ons bedrijf heeft vijf kernpunten: schoon water, energie, gezondheid, veiligheid en mobiliteit. Wist je dat er een Green City Index door Siemens in samenwerking met The Economist is ontwikkeld, die in kaart brengt hoe hoog de CO2-uitstoot per stad is?

Dat juichen wij zeer toe. Siemens heeft een biomassacentrale gebouwd: alle R & D is van ons afkomstig – een eco-havenkraan, schoon gas, ‘groen’ gas. De centrale levert 570 Megawatt met 700.000 ton minder CO2-uitstoot per jaar. Dat zijn getallen hoor! Maar ook in de klassieke energie zijn wij gericht op groen

en duurzaam. In samenwerking met waterschap Zeewolde doen we aan slibreductie in afvalwater. We kweken cannibal bacteriën; die vreten slibbacteriën op. Dat levert, afhankelijk van de omstandigheden, tussen de 50% en 100% slibreductie op, ter plekke opgelost. Dat is uniek. Siemens is echt een heel groen bedrijf... We hadden veel kunnen verdienen met auto-elektronica maar we hebben ingezet op waterfiltertechniek. Sustainability is de kern van het bedrijf. 23% van onze producten is bedoeld om de aarde groener en gezonder te maken en te houden.’

Hengelo

‘Er werken nu ruim 400 mensen in Hengelo bij een omzet van 200 miljoen. De omzet wordt 500 miljoen. Het zou me niet verbazen als we in Hengelo straks 800 mensen aan het werk hebben. Ons nieuwe gebouw daar wordt ook ‘supergroen’. De verlichting hoeft geen 220 volt te zijn. Met LED-verlichting van 12 of 24 volt kan het ook heel goed. We gaan een eco-compressor op de markt brengen. De plaatselijke omstandigheden zijn heel goed: de UT heeft een uitstekende naam. En zo’n museum als het HEIM laat zien wat voor rijk techniekverleden Twente heeft. Twente is voor Siemens heel geschikt als vestigingsplaats. Wat Eindhoven voor Philips is, is Twente voor Siemens.

De combinatie van de UT en al die bedrijfjes eromheen: het is goud waard voor ons.’ ‘De nationale overheid schiet tekort in steun aan de wetenschap. Alle Europese landen hebben geld gestopt in de ontwikkeling van de kennis-economie; alleen Spanje en Nederland hebben gekort op onderzoek. Dat moet gevolgen hebben,

dat kan niet anders. Verder ben ik heel positief over ons onderwijssysteem, maar men moet keuzes durven maken. In Nederland hebben we last van het gelijkheidssyndroom. Mensen die excelleren, moet je beter behandelen. Dat is een investering in de toekomst. Maak het onderscheid!’

Siemens bouwt in Hart van Zuid

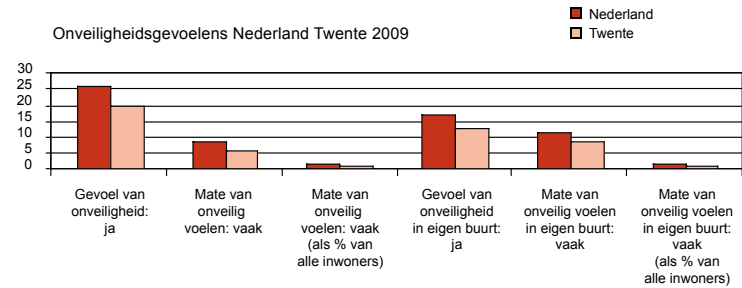
In 2003 presenteerde de gemeente Hengelo het Master-plan Hart van Zuid. Waar vroeger het industriële hart van Hengelo klopte, bouwt men nu een dynamisch stadsdeel met ROC Twente, techniekmuseum HEIM, poppodium Metropool en woningen. Het treinstation krijgt een upgrade tot Centraal Station Twente. De bouw van het nieuwe hoofdkantoor van Siemens betekent de fysieke start van het WTC Twente Businessdistrict. Siemens liet een ecologisch state-of-the-art kantoorpand ontwerpen van 9000 m2. In 2012 wordt het pand opgeleverd.

Herman Hekkert, directeur van Siemens Industrial Turbo-machinery in Hengelo: ‘Het doet me wel wat, een nieuw kantoor te bouwen op een plek met zo’n rijke geschiedenis. Uiteraard ben ik blij met de nieuwbouw. Tegelijkertijd vind ik het gepast om stil te staan bij de historie van deze omgeving. Het is goed dat onze nieuwbouw gerealiseerd wordt naast onze fabriek en op de bron van Stork, terwijl Stork zelf verder gaat in zijn ontwikkeling op andere locaties, waaronder de Kanaalzone.’

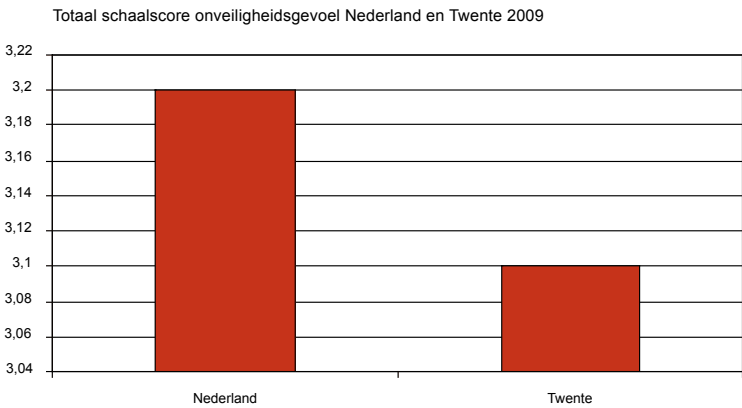

Leefomgeving en leefbaarheid in Twente

Onveiligheidsgevoel

Bron: Integrale veiligheidsmonitor/Databank Overijssel.

Bron: Integrale veiligheidsmonitor/Databank Overijssel.

Waarom is dit belangrijk?

Een belangrijk onderdeel van de leefomgeving is veiligheid. Voor veel mensen is veiligheid in de leefomgeving een prioriteit. Bij de keuze om zich ergens te vestigen spelen veiligheid en (on)veiligheidsgevoel steeds vaker een rol. Jonge gezinnen en ouderen verhuizen soms juist om die reden vanuit de Randstad naar veiligere delen van ons land. Ook de door mensen ervaren overlast is van invloed op de kwaliteit van de leefomgeving.

Hoe staat Twente ervoor?

De bevolking van Twentse voelt zich op alle fronten veiliger dan de gemiddelde bewoner van Nederland. Daarmee is veiligheid een belangrijke troef voor een goede Twentse leefomgeving, een omgeving waar de mensen zich op hun gemak kunnen voelen.

Leefomgeving en leefbaarheid in Twente

Gezondheid

Waarom is dit belangrijk?

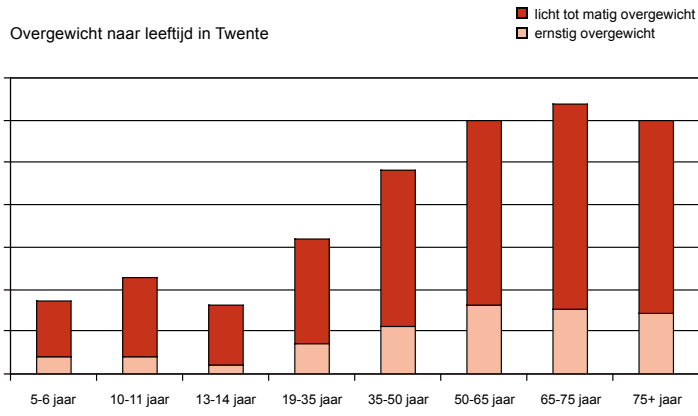
Er bestaan in Nederland aanzienlijke verschillen in gezondheid naar sociaal-economische status (SES). Zo leven lageropgeleide mannen en vrouwen gemiddeld respectievelijk zeven en zes jaar korter dan hoogopgeleiden. Hoogopgeleide mannen en vrouwen brengen gemiddeld meer jaren in goed ervaren gezondheid door dan laagopgeleide mannen en vrouwen. Gezondheidsachterstanden worden niet alleen gevonden bij lageropgeleiden, maar ook bij andere lage sociaal-economische groepen, zoals werklozen, arbeidsongeschikten en mensen in de bijstand. De minder goede gezondheid van mensen met een lage SES is deels verklaarbaar door het feit dat deze groep een verhoogd gezondheidsrisico heeft. Personen met een lage SES hebben vaak een minder gezonde leefstijl: ze roken en drinken meer en bewegen minder. Ook zijn materiële omstandigheden, zoals woon- en werkomstandigheden, vaak minder gunstig voor de gezondheid.

Overgewicht

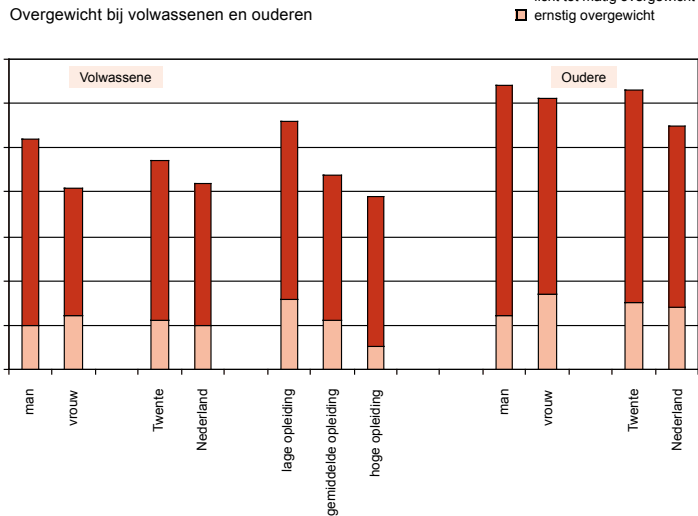
Overgewicht heeft een negatief effect op de gezondheid. Mensen met overgewicht hebben bijvoorbeeld meer kans op diabetes, hart- en vaatziekten, rug- en gewrichtsklachten en bepaalde soorten kanker. Naast gevolgen voor de gezondheid heeft overgewicht ook economische gevolgen. Overgewicht gaat gepaard met ziektekosten, arbeidsongeschiktheid en ziekteverzuim (Visscher et al., 2010). De directe ziektekosten van overgewicht worden geschat op 500 miljoen euro (Takken et al., 2002). Daarbij komt nog zo'n 2 miljard euro aan indirecte kosten, bijvoorbeeld door ziekteverzuim. Daarnaast lijkt er een verband te zijn tussen overgewicht en sociaal-economische status. Overgewicht komt vaker voor onder mensen met een lage opleiding dan onder mensen met een hoge opleiding (Uiters & Verweij, 2010).

Hoe staat Twente ervoor?

Uit de registraties van de Jeugdgezondheidszorg van de GGD blijkt dat in Twente 17% van de 5-6 jarigen overgewicht heeft. Het percentage loopt op tot 23% bij 10- en 11-jarigen, daarna neemt het overgewicht weer af tot 16% bij 13- en 14-jarigen. Boven de achttien jaar neemt het overgewicht weer toe. Volwassenen hebben in Twente vaker overgewicht dan gemiddeld in Nederland: 47% versus 42% (Haitsma & Visser, 2008). Van de ouderen heeft 63% overgewicht, hetgeen eveneens negatief afwijkt van het landelijke cijfer: 53% (Haitsma & Visser, 2005). Zowel bij de volwassenen als ouderen hebben meer mannen dan vrouwen overgewicht. Vrouwen hebben echter weer vaker ernstig overgewicht. Bij volwassenen geldt: hoe lager het opleidingsniveau, hoe vaker er sprake is van overgewicht.

Bron: VTV-2010. Bilthoven, RIVM, 2010,bewerking GGD Regio Twente.

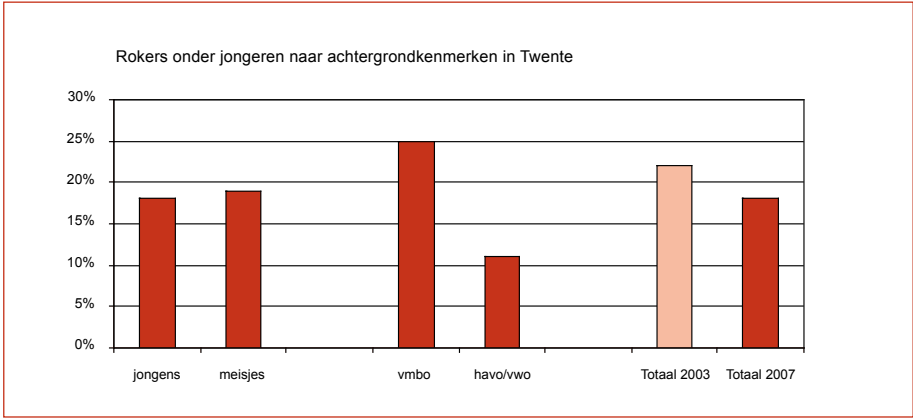
Bron: VTV-2010. Bilthoven, RIVM, 2010,bewerking GGD Regio Twente.

Roken

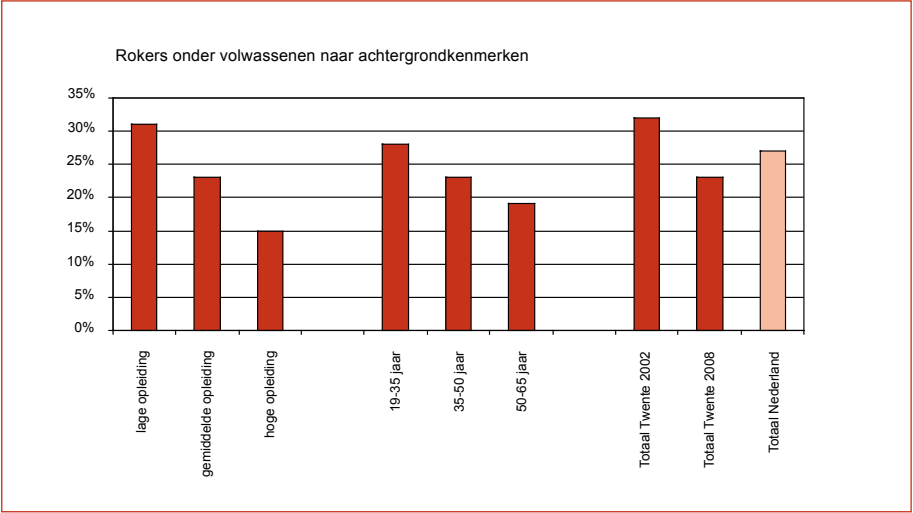
Roken is een van de belangrijkste doodsoorzaken van de Nederlandse bevolking. De levensverwachting van een roker ligt acht tot twaalf jaar lager dan die van een niet-roker. Roken kan leiden tot verschillende vormen van kanker, hart- en vaatziekten en luchtweg-aandoeningen. Ook gaat roken gepaard met een verlies aan kwaliteit van leven, een hoger ziekteverzuim en meer zorggebruik. Daarnaast lijkt er een verband te zijn tussen roken en sociaal-economische status. Bij mensen met een lage opleiding (lager onderwijs, lbo of mavo) is het percentage rokers duidelijk hoger dan bij mensen met een hoge opleiding (hbo of universiteit).

Hoe staat Twente ervoor?

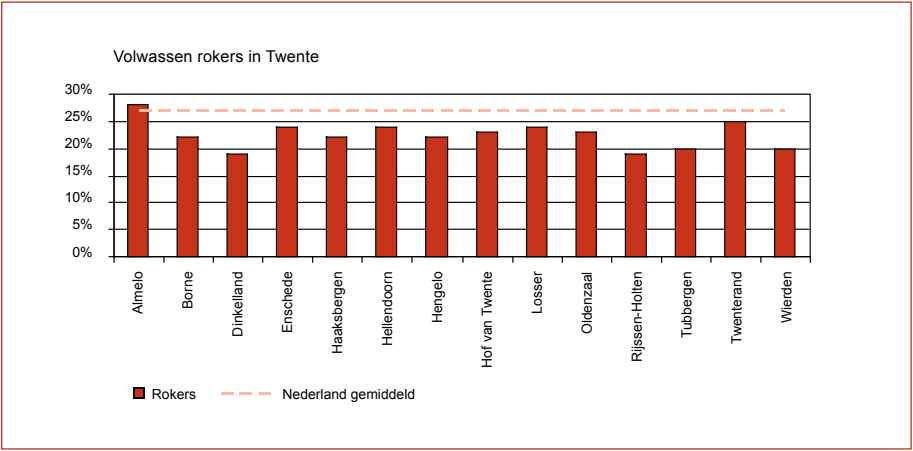
Het aantal rokers daalt in Nederland. Ook in Twente lijkt dit het geval te zijn. Eén op de vijf jongeren (14-16 jaar) rookt, van hen doet ongeveer de helft dit dagelijks. Ten opzichte van 2003 is het percentage rokende jongeren afgenomen. Op het vmbo wordt beduidend meer gerookt (25%) dan op havo/vwo (11%). Op dit moment rookt 23% van de volwassenen in Twente. Er is een klein verschil tussen het percentage rokers onder mannen (25%) en vrouwen (21%). Onder laagopgeleiden wordt meer gerookt dan onder hoogopgeleiden. Naarmate men ouder wordt, neemt het aantal rokers verder af. Ook onder volwassenen is het percentage rokers in Twente de laatste jaren afgenomen. In 2002 gaf 32% van de volwassenen aan te roken, in 2008 was dit 23%. In Twente wordt gemiddeld minder gerookt dan in Nederland.

Bron: VTV-2010. Bilthoven, RIVM, 2010,bewerking GGD Regio Twente.

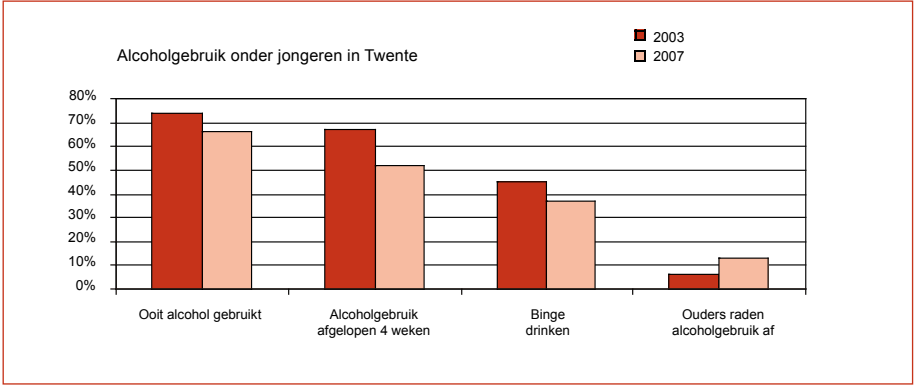
Bron: GGD Regio Twente.

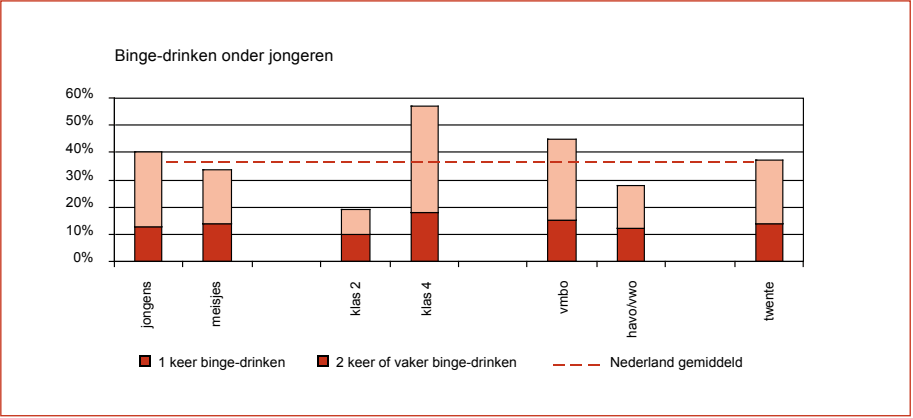
Bron: VTV-2010. Bilthoven, RIVM, 2010, bewerking GGD Regio Twente.

(Overmatig) alcoholgebruik

Overmatig alcoholgebruik is een belangrijke determinant voor verlies aan kwaliteit van leven. Daarnaast heeft overmatig alcoholgebruik allerlei schadelijke gezondheidsgevolgen. Bij jongeren kan regelmatig alcoholgebruik de ontwikkeling van de hersenen verstoren. Bij volwassenen kan overmatig alcoholgebruik leiden tot allerlei chronische aandoeningen. Ook heeft alcoholgebruik economische gevolgen. Alcoholmisbruik kost de maatschappij 2,6 miljard euro per jaar (berekend voor 2001). De kosten bestaan voor een gedeelte uit kosten voor de zorg (verslavingszorg 68 miljoen euro en kosten voor ziekenhuisopname en huis-artsenhulp 115 miljoen euro), kosten voor misdrijven en overtredingen (vernielschade, verkeersongevallen en justitiële kosten 841 miljoen euro) en een groot gedeelte uit kosten voor werk (verzuim, ziekte, werkloosheid, uitkeringen 1554 miljoen euro). Zo heeft 13% van werknemers in de ziektewet alcoholproblemen en produceren werknemers met alcohol-problemen minimaal 10% minder dan hun collega's (KPMG, 2001). Zwaar alcoholgebruik (minstens één dag per week zes glazen of meer) komt meer voor bij mensen met een lage opleiding dan bij mensen met een hoge opleiding. Van de mensen uit de laagste opleidings-categorie (lagere school) is 13,5% een zware drinker en van de hoogopgeleiden (hbo of universitair) is dat 9,6%.

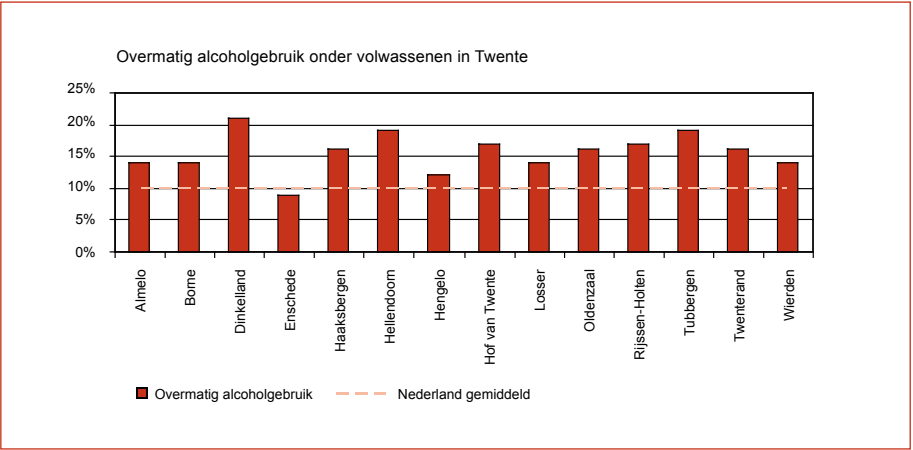
Bron: VTV-2010. Bilthoven, RIVM, 2010, bewerking GGD Regio Twente.

Binge-drinken is het achter elkaar nuttigen van vijf of meer drankjes bij één gelegenheid.

Bron: VTV-2010. Bilthoven, RIVM, 2010, bewerking GGD Regio Twente.

* De Twentse cijfers hebben betrekking op jongeren van 14-16 jaar, het landelijk cijfer heeft betrekking op jongeren van 12-18 jaar.

Bron: VTV-2010. Bilthoven, RIVM, 2010, bewerking GGD Regio Twente.

Hoe staat Twente ervoor?

Onder jongeren in Twente wordt veel gedronken, vooral in de dorpen. Tweederde van de jongeren (14-16 jaar) heeft ooit alcohol gedronken en 52% heeft in de afgelopen vier weken alcohol gehad (landelijk 69%). In de afgelopen vier weken heeft 37% van de jongeren binge gedronken. Binge drinken is het achter elkaar nuttigen van vijf of meer drankjes bij één gelegenheid. Binge drinken komt meer voor onder leerlingen van het vmbo dan onder leerlingen van het havo/vwo. Landelijk zijn bijna net zoveel jongeren een binge-drinker als in Twente. (VTV, 2010).

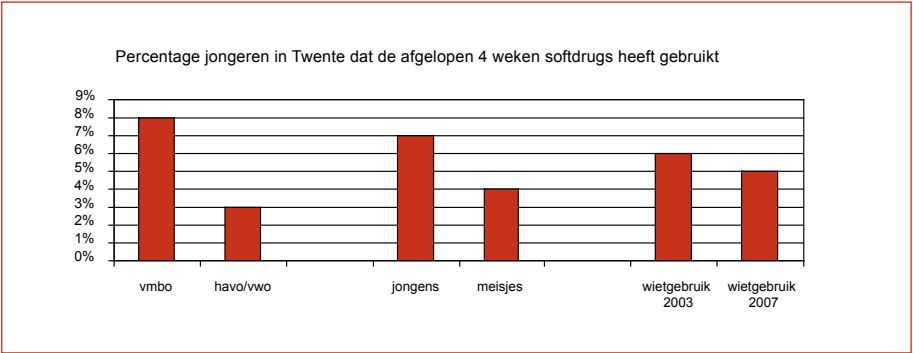
Er lijkt onder jongeren in Twente een kentering op te treden. Sinds 2003 is bij hen zowel het alcoholgebruik als het binge-drinken significant gedaald. Tevens adviseren twee keer zoveel ouders hun kinderen geen alcohol te drinken. In nagenoeg alle Twentse gemeenten ligt het overmatig drankgebruik (bij mannen 21 glazen of meer en bij vrouwen 14 glazen of meer per week) onder volwassenen hoger dan het landelijk gemiddelde. Oudere volwassenen (50-65 jaar) drinken meer dagen per week dan jongvolwassenen, die juist weer meer glazen per keer drinken.

Drugsgebruik

Het is bewezen dat cannabisgebruik het reactie- en concentratievermogen en het korte-termijngeheugen vermindert. Daardoor worden school- en werkprestaties en het verkeersgedrag negatief beïnvloed. Een belangrijk effect van de meeste harddrugs is verslaving (geestelijke en/of lichamelijke afhankelijkheid). Dit vergroot de kans op lichamelijke en geestelijke schade.

Hoe staat Twente ervoor?

Van de Twentse jongeren (14-16 jaar) heeft 6% in de afgelopen vier weken wiet gebruikt, landelijk (12-18 jaar) geldt dat voor 8%. In vmbo-klassen is het gebruik twee keer zo hoog (8%) als in havo/vwo-klassen (3%). Jongens gebruiken vaker (7%) dan meisjes (4%). Een veel kleinere groep jongeren komt in aanraking met harddrugs. Twee procent heeft recent harddrugs gebruikt. Het gebruik van hard- en softdrugs onder volwassenen is nagenoeg nihil.

Bron: VTV-2010. Bilthoven, RIVM, 2010, bewerking GGD Regio Twente.

IV Krimp: een scenario voor Twente

In februari 2006 verscheen het alarmerende rapport ‘Structurele bevolkingsdaling’ van Wim Derks en twee van zijn collega’s van de Universiteit van Maastricht. Uit het rapport werd duidelijk dat de grondslagen van ons economisch beleid en bevolkingsbeleid niet meer aansluiten bij de ontwikkelingen in de 21ste eeuw. De boodschap van de onderzoekers was op z’n minst bijzonder te noemen: voor het eerst in de geschiedenis van de mensheid zal de bevolkingsomvang in de hele wereld structureel gaan dalen. Deze ontwikkeling schept grote onzekerheden voor landen en regio’s – dus ook voor Twente.

Wij presenteren in dit themahoofdstuk de langetermijnbevolkingsontwikkeling in Twente (aan te duiden met krimp) en welke kansen en bedreigingen die met zich meebrengt voor de Twentse economie. Hierbij is vooral interessant te bekijken welke opties de Twentse bestuurders hebben om nu reeds optimale beslissingen te nemen. Hiermee zijn de lange-termijninvesteringsbeslissingen verbonden die hierboven zijn genoemd. Aan de hand van een doorrekening van scenario’s kijken we in hoeverre het mogelijk is om verantwoorde beslissingen te nemen over de verre toekomst van Twente.

In de volgende paragrafen gaan we achtereenvolgens in op het karakter van bevolkingskrimp als mondiaal, nationaal en regionaal verschijnsel. Vervolgens analyseren we de krimpontwikkeling voor Twente en de te verwachten effecten. Het scenario Strong Europe blijkt voor de bepaling van de economische effecten het beste toepasbaar voor de Twentse situatie. Ten slotte trekken we een aantal conclusies en kijken we welke oplossingsrichtingen voor het beleid nu reeds voorhanden zijn.

IV Krimp: een scenario voor Twente

Karakter van de krimp

Wat veroorzaakt bevolkingskrimp?

De bevolkingsontwikkeling is een resultante van geboorten, sterftes en migratiebewegingen. Om de omvang van de bevolking constant te houden moeten vrouwen gemiddeld 2,1 kind baren. De vruchtbaarheid (het gemiddelde aantal kinderen per vrouw) is op wereldniveau gezakt van ongeveer 5 (in 1970) tot rond de 2,5 op dit moment (2010). De komende decennia zal het aantal kinderen per vrouw door maatschappelijke veranderingen tot beneden de 2,1 zakken (Derks et al., 2006). Daardoor zal vanaf 2075 de wereldbevolking gaan afnemen. In Europa liggen echter de geboortecijfers al enige tijd beneden de 1,5, waardoor de Europese bevolking nu al daalt. In Nederland bevindt het geboortecijfer zich al sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw rond de 1,7. Door een positief immigratiesaldo is de krimp een tijdje uitgebleven, maar naar verwachting zal de Nederlandse bevolking uiteindelijk gaan krimpen.

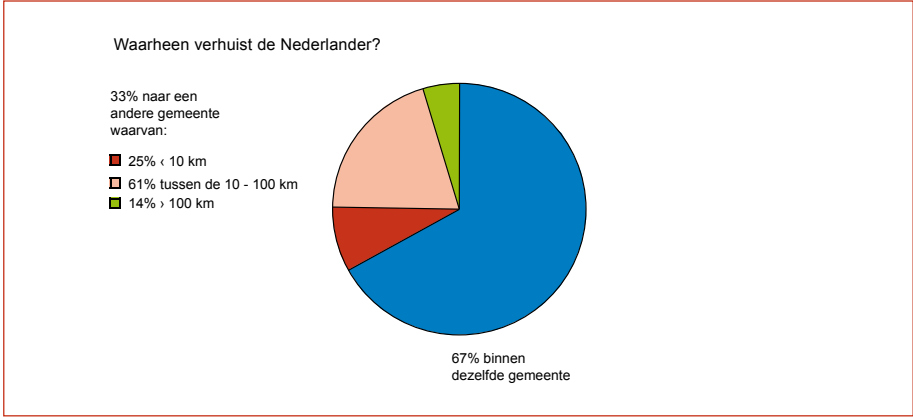
Hoe bedreigend is krimp?

De Nederlandse bevolking neemt nog steeds toe en zal rond 2038 stabiliseren op een inwoneraantal van 17,5 miljoen (Van Dam et al., 2009) en daarna geleidelijk afnemen. De krimp in Overijssel begint in 2035, voor Twente zal dat naar verwachting vanaf 2025 gebeuren. Er zal geen sprake zijn van een sterke leegloop, zoals op het Franse platteland en in diverse voormalige Oostbloklanden. Ook zullen steden niet leeglopen, zoals we in Leipzig en Liverpool hebben kunnen zien. Waarom maken we ons dan eigenlijk druk? Zoals hierboven gesteld is ons uitgangspunt voor ruimtelijke ordening en economische ontwikkeling tot op heden uitsluitend gebaseerd op groei. Voor veel beleidsmakers en bestuurders is het fenomeen krimp een rampscenario. Minder inwoners betekent: minder belastinginkomsten voor gemeenten, een achteruitgang in voorzieningenniveau, tekorten op de arbeidsmarkten, minder leerlingen en dus minder scholen. Deze neergaande spiraal dreigt te worden versterkt door imago-verlies voor de gemeenten in kwestie, waardoor de kans op nieuwe bewoners en bedrijven verder afneemt.

Biedt city- en regiomarketing een oplossing?

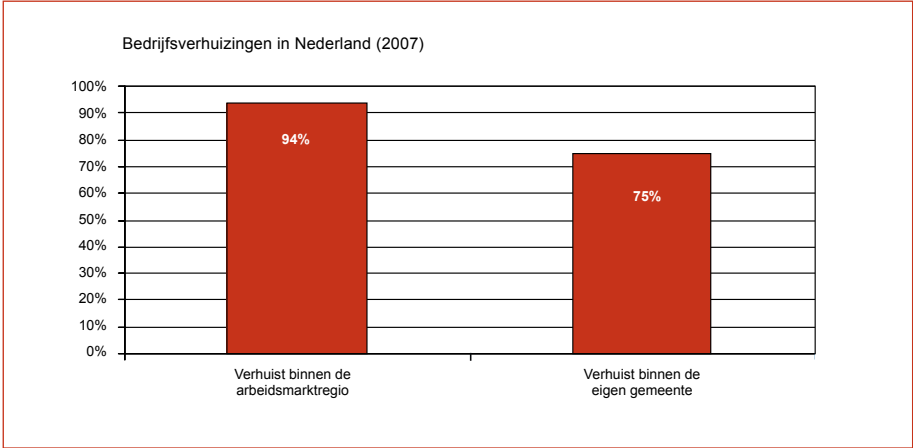
Een natuurlijke reactie van bestuurders is om te proberen krimp tegen te gaan door middel van city- en regiomarketing: Kom naar onze stad of regio! Als elke gemeente dergelijk beleid ontwikkelt, ontstaat een sterke concurrentie die nergens toe leidt. De te verdelen koek wordt immers niet groter: iedere nieuwe bewoner in de ene stad is er eentje minder in de andere.

En hierbij gaan we nog voorbij aan het feit dat bewoners en bedrijven nauwelijks zijn te bewegen om van woon- respectievelijk vestigingsplaats te wisselen (zie figuur 1 en 2). 67% van de Nederlanders verhuist bijvoorbeeld binnen de gemeente, en voor Twente wordt het percentage zelfs op 80 tot 90% geschat (Feijten en Visser, 2005; Ruesink, 2010). Vanuit de hoek van de ‘koude’ city- en regiomarketing, die nieuwkomers probeert te trekken, is op dit punt dan ook geen oplossing te verwachten.

Bron: Feijten en Visser (2005), bewerkt door ECORYS.

Figuur 1.

Bron: Feijten en Visser (2005), bewerkt door ECORYS.

Figuur 2.

Waarom dan nu al krimpbeleid?

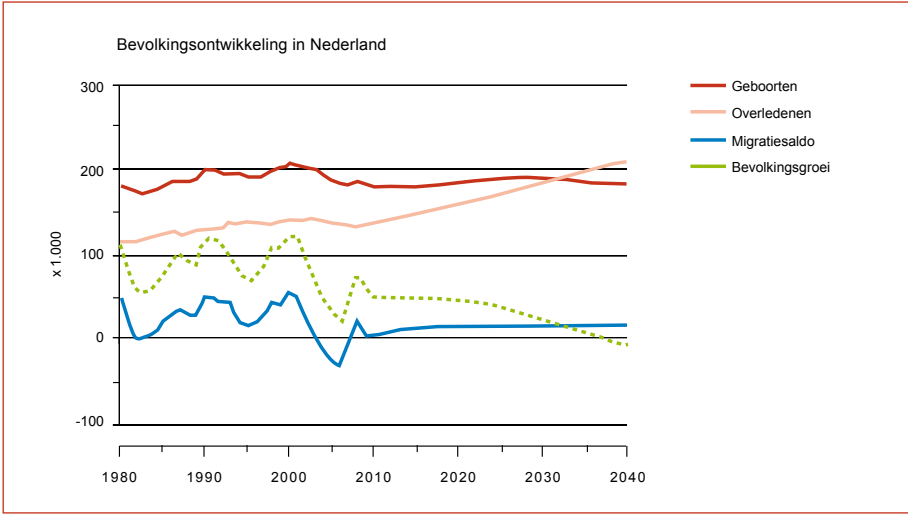
Maar waarom nu al iets doen terwijl in Twente de krimp pas in 2025 begint? Het punt is dat de effecten van bevolkingskrimp vooral worden veroorzaakt door relatieve krimp: de verandering van de samenstelling van de bevolking. De oorzaken daarvan zijn vergrijzing (meer ouderen), ontgroening (minder jongeren) en braindrain (het vertrek van hogeropgeleiden). Hierdoor kan het beroep op de plaatselijke voorzieningen (denk aan onderwijs, zorg en detailhandel) snel veranderen. Het is mogelijk dat lokaal en regionaal al vóór een absolute bevolkingsdaling een mismatch ontstaat tussen de vraag naar voorzieningen en het aanbod daarvan. Denk hierbij aan een tekort aan zorgvoorzieningen en het niet meer aansluiten van de woningmarkt op de bevolkingssamenstelling als gevolg van vergrijzing. Door ontgroening kan bij ongewijzigd beleid snel een overschot aan onderwijsvoorzieningen ontstaan. Op haar beurt bedreigt de toenemende braindrain van de regio het lokale bedrijfsleven en de aansluiting op de kenniseconomie. In regio's waar deze effecten zich al gedurende een langere periode voordoen, wordt de regio steeds minder aantrekkelijk voor de jonge bewoners. De krimp wordt daar versterkt door een extra migratie naar meer aantrekkelijke streken. Dit leidt tot het bekende Mattheüs-effect: “Want wie heeft zal nog meer krijgen, en wel in overvloed, maar wie niets heeft, hem zal zelfs wat hij heeft nog worden ontnomen.” (Mattheüs 25:29). Kortom: de rijken worden rijker en de armen worden armer. Krimp kan zo tot een polarisering binnen Nederland leiden tussen centrum (de Randstad) en periferie (de randen van het land).

IV Krimp: een scenario voor Twente

Krimp in Twente

Alles is relatief...

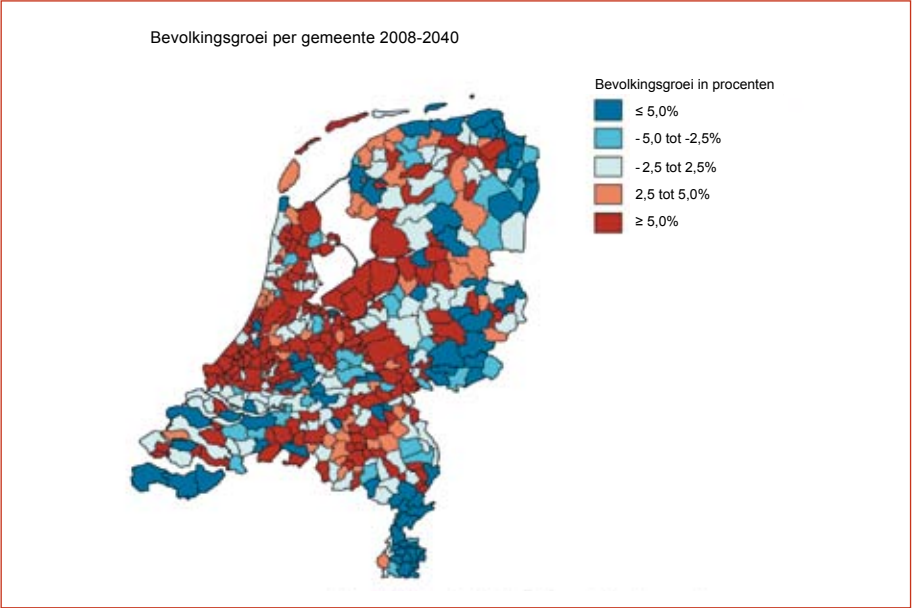
De komende decennia zal de Nederlandse bevolking in hoog tempo vergrijzen, het aandeel jongeren (0-19 jaar) zal dalen en de (potentiële) beroepsbevolking zal slinken. Het aantal sterfgevallen groeit als gevolg van de vergrijzing. Door een nagenoeg constant blijvend aantal geboorten en een stabiel buitenlands vestigingsoverschot zal de bevolkingsgroei geleidelijk afnemen (zie figuur 3).

Bron: PBL 2010.

Figuur 3.

Zoals al eerder aangeduid zijn veranderingen op nationaal niveau relatief geleidelijk. Op regionale en lokale schaal zien we echter aanmerkelijke verschillen. In figuur 4 staan de verschillen in bevolkingsontwikkeling in Nederland per gemeente aangegeven.

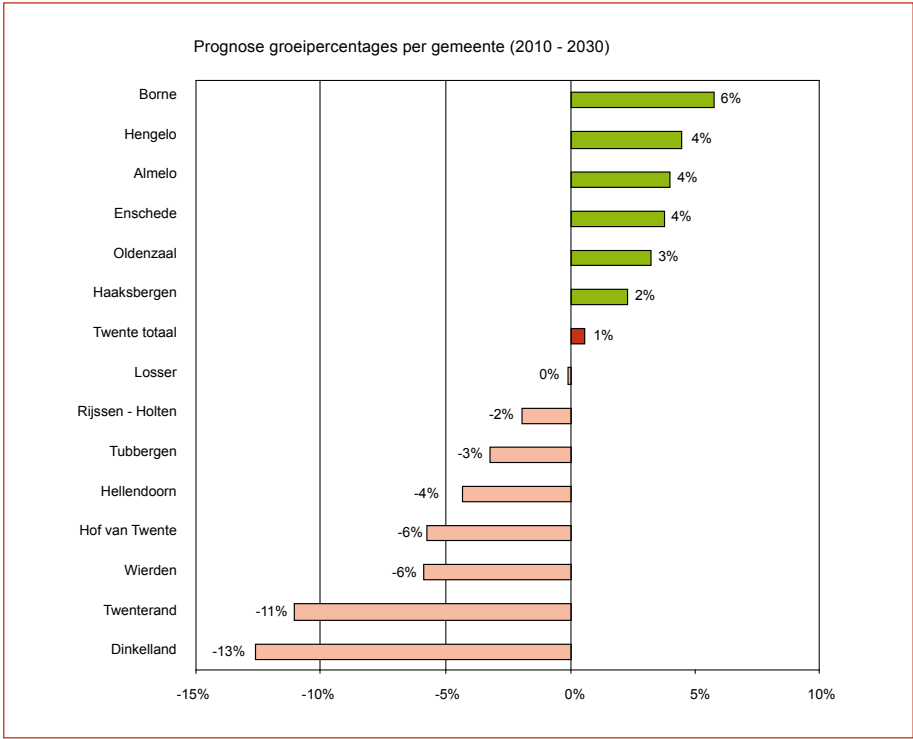
Bron: PBL/CBS regionale bevolkings- en huishoudensprognose 2009-2040.

Figuur 4.

De verschillen zijn aanmerkelijk en bewegen zich tussen sterke krimp en sterke groei, waarbij door de bank genomen de perifere regio's eerder en sterker met krimp worden geconfronteerd dan de stedelijke agglomeraties in de Randstad. Binnen Twente zijn het vooral de landelijke gemeenten die bevolkingskrimp vertonen. De stedelijke bevolking groeit nog of blijft relatief stabiel (Enschede).

Wat betekent dit nu voor Twente?

In Twente als regio zal de omslag van groei naar krimp na 2025 plaatsvinden. In figuur 5 staat weergegeven hoe dit per Twentse gemeente uitpakt.

Bron: PRIMOS 2009, bewerkt door ECORYS 2010 ¹.

Figuur 5.

Wat in figuur 5 meteen naar voren komt, is dat de grote steden tot minimaal 2030 blijven groeien. De kleinere kernen echter vallen al vóór dat jaar ten prooi aan de krimp. De gelukkige uitzonderingen zijn Borne en Haaksbergen, die in de schaduw van de grote steden een extra graantje van de stedelijke groei meepikken.

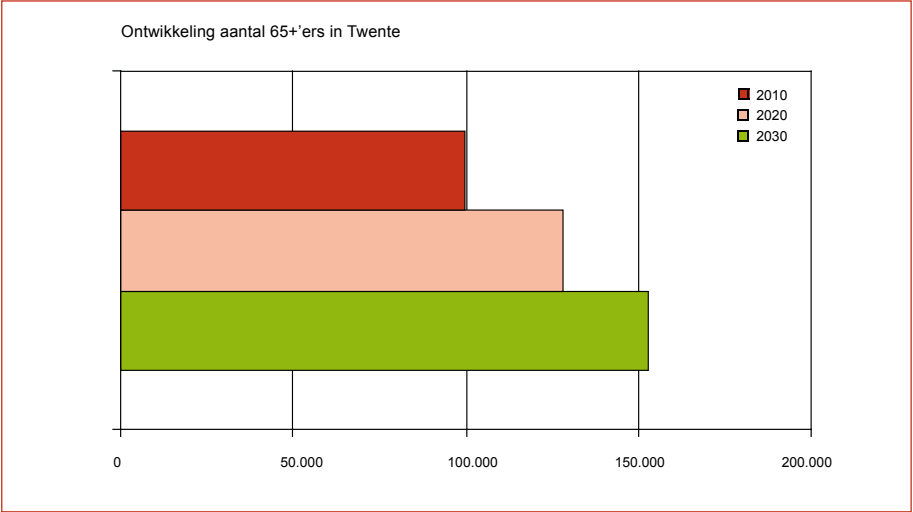
Deze verdeling van de absolute krimp is opvallend. Nóg interessanter is de verdeling van de relatieve krimpfenomenen vergrijzing, ontgroening en ontwikkeling van de beroepsbevolking. Deze aspecten zijn bepalend voor de pijn die de krimp kan opleveren in de ruimtelijke, sociale en economische ontwikkeling.

¹ PRIMOS is dé demografische prognose voor gemeenten, opgesteld ten behoeve van het Ministerie van VROM en andere gebruikers van bevolkingsprognoses. Voor de bevolkingsontwikkeling, de ontwikkeling van de potentiële beroepsbevolking (aanbod op arbeidsmarkt) en de opbouw van de woningvoorraad maken we gebruik van de meest recente PRIMOS-prognose van de gemeenten in de regio Twente (PRIMOS 2009, december 2009). ECORYS beschikt met deze prognose over vier elementen voor de periode tot 2030:

- bevolking naar leeftijd;
- loop van de bevolking;
- huishoudens, ook qua samenstelling;
- woningvoorraad, naar type.

IV Krimp: een scenario voor Twente

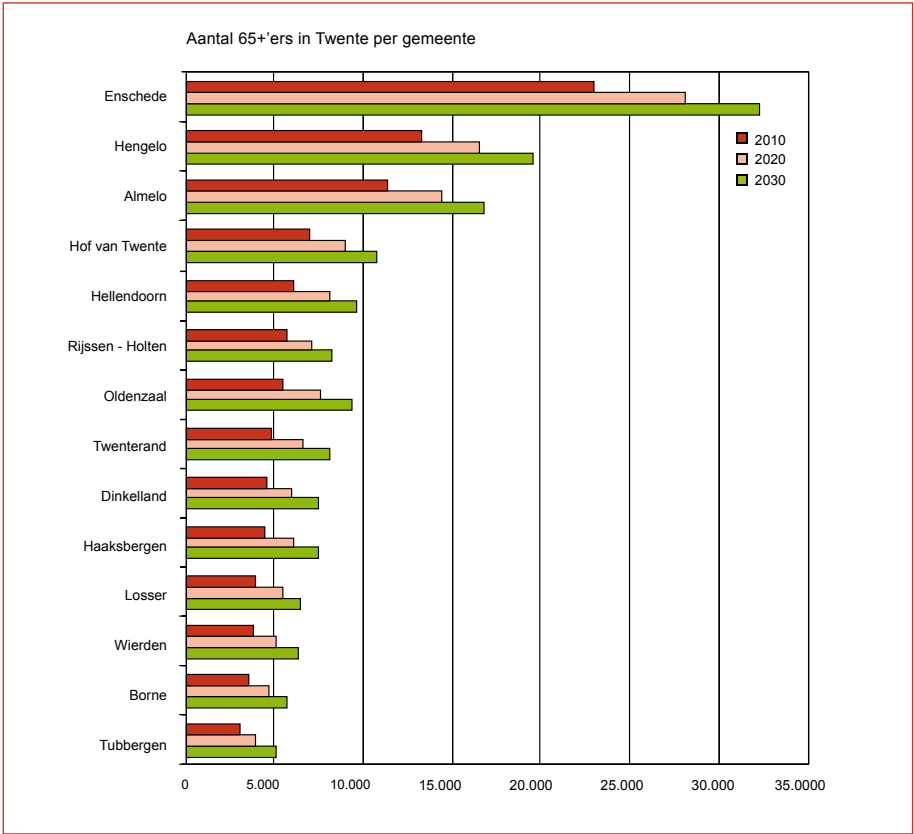
Vergrijzing

Bron: PRIMOS 2009, bewerkt door ECORYS in 2010.

Figuur 6.

De vergrijzing in Twente is een gestaag voortschrijdend proces, zowel in de steden als in de kleinere gemeenten. In totaal neemt het aantal 65+’ers in Twente toe van bijna 100.000 in 2010 tot bijna 153.000 in 2030 (figuur 6). Ook de verdeling van de vergrijzing over de gemeenten geschiedt tamelijk evenredig, zoals uit figuur 7 kan worden afgeleid. In absolute zin doet de vergrijzing zich het sterkst voor in Enschede.

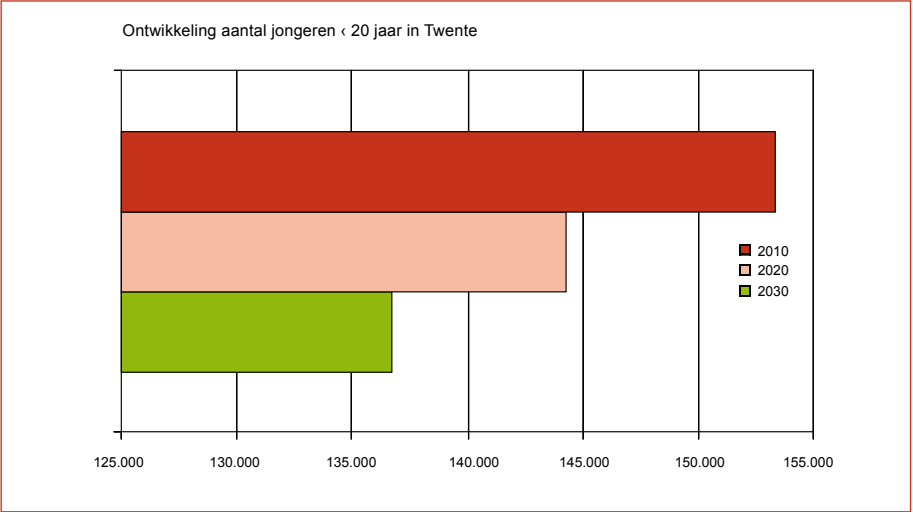

Bron: PRIMOS 2009, bewerkt door ECORYS in 2010.

Figuur 7.

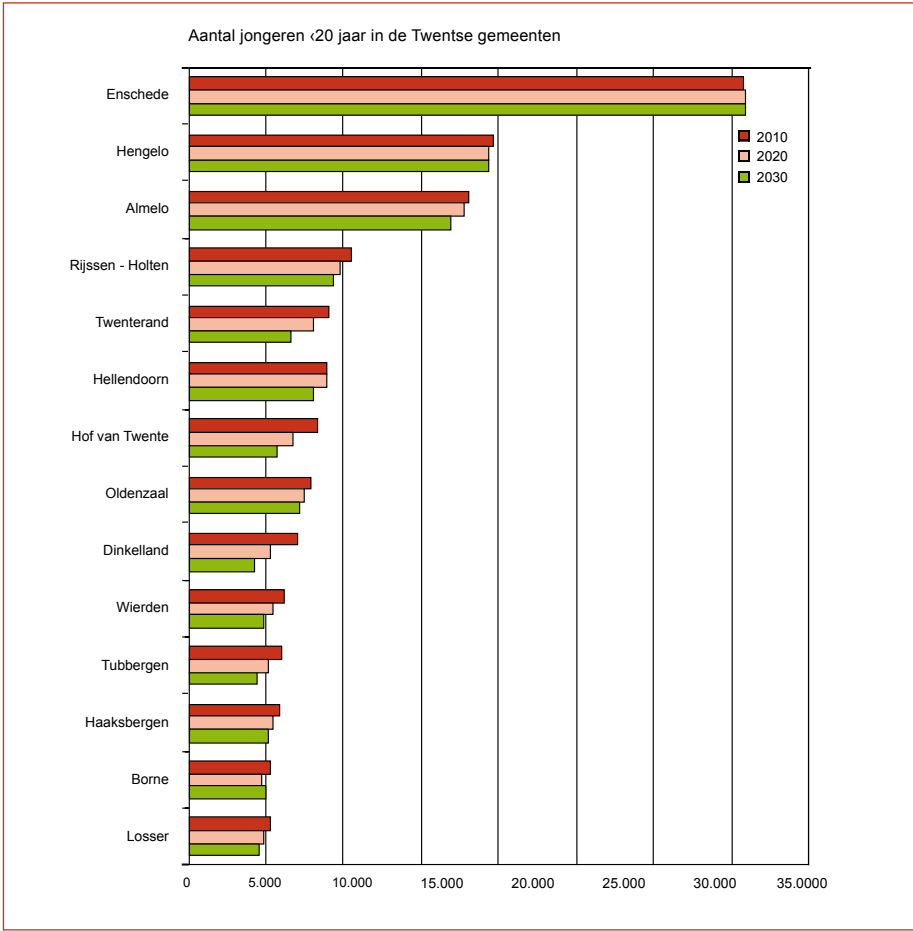
IV Krimp: een scenario voor Twente

Ontgroening

Bron: PRIMOS 2009, bewerkt door ECORYS in 2010.

Figuur 8.

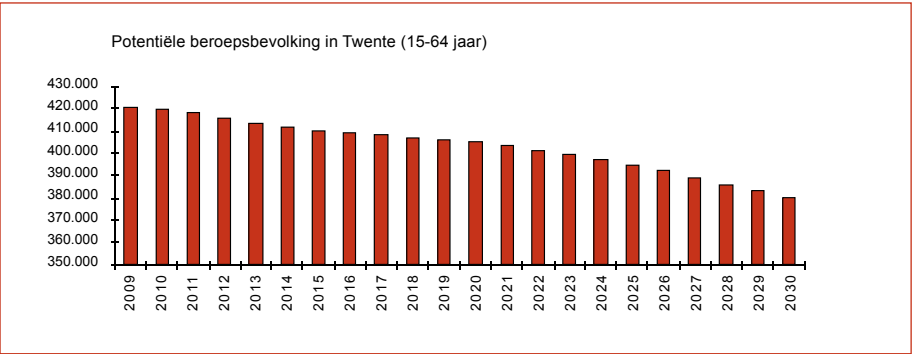
Bron: PRIMOS 2009, bewerkt door ECORYS in 2010.

Figuur 9.

De ontgroening geeft een gespiegeld beeld weer ten opzichte van de vergrijzing. De groep inwoners tot 20 jaar daalt in Twente van ruim 153.000 in 2010 tot ruim 136.000 in 2030. Enschede is de enige gemeente in Twente waar het aantal jongeren gedurende de hele periode tot 2030 blijft stijgen. Wat dat betreft is de positie van de grootste plaats van Twente als studentenstad duidelijk zichtbaar!

IV Krimp: een scenario voor Twente

Ontwikkeling beroepsbevolking

Bron: PRIMOS 2009, bewerkt door ECORYS in 2010.

Figuur 10.

De potentiële beroepsbevolking (leeftijdsgroep 15-64 jaar) van Twente zal aanmerkelijk dalen (van 420.000 in 2009 tot 380.000 in 2030). Dit is een landelijk verschijnsel, vooral veroorzaakt door de snelle vergrijzing van de naoorlogse generatie. In heel Nederland daalt de potentiële beroepsbevolking tot 2040 met circa 1 miljoen. Dit heeft natuurlijk gevolgen voor de arbeidsparticipatie en daarmee de regionaal-economische groei en de ontwikkeling van de werkgelegenheid in Twente. De traditionele reserve in de arbeidsparticipatie zal in de vergrijzings-/ontgroeningsperiode nadrukkelijk aangesproken moeten worden. Hier moeten banen en economische activiteiten tegenover staan die aansluiten bij de omvang en kwaliteit van de (potentiële) beroepsbevolking. Met een toenemende kenniseconomie betekent dit de noodzaak van veel hoogopgeleiden. Het is dan ook van groot belang dat de huidige studenten van het Twentse hoger onderwijs straks in de regio moeten kunnen blijven wonen en werken.

Ruimtelijke consequenties

De weergegeven ontwikkelingen zullen hun weerslag vinden in de ruimtelijke, economische en sociale toekomst van Twente. Hieronder volgt een vergelijking tussen de te verwachten ontwikkelingen op deze terreinen en het beleid tot op dit moment. Demografische krimp is direct van invloed op de woningmarkt. Hierbij is niet de ontwikkeling van het aantal inwoners, maar vooral de ontwikkeling van het aantal huishoudens bepalend. Huishoudens vormen immers de vraagkant van de woningmarkt. Op Nederlandse schaal zal

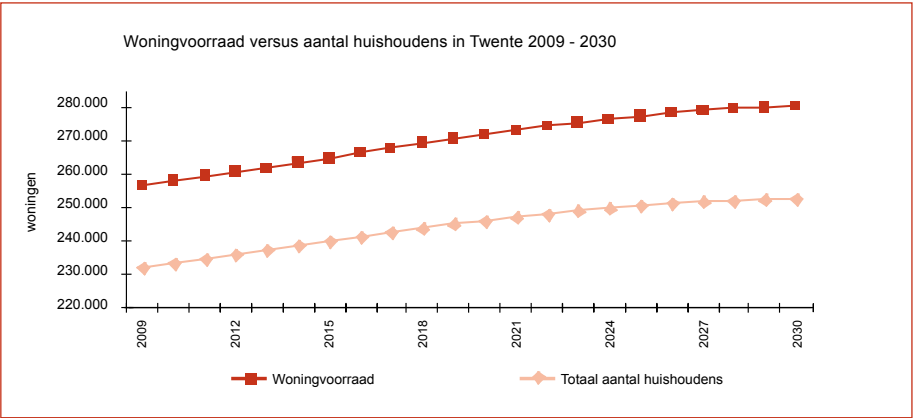
de komende 25 jaar het aantal huishoudens nog stijgen van 7,1 miljoen in 2006 naar 8,2 miljoen in 2030 (Van Dam et al., 2009). In figuur 11 staat de verwachte ontwikkeling van de groei van de woningvoorraad in Twente tot het jaar 2030 weergegeven. In figuur 12 wordt de woningvoorraad in Twente afgezet tegen de stijging van het aantal huishoudens in dezelfde periode.

Bron: PRIMOS 2009, bewerking ECORYS.

Figuur 11.

Op de middellange en lange termijn neemt de groei van de woningvoorraad gestaag af tot nagenoeg nihil. Nieuwbouw en sloop houden elkaar in evenwicht, kwaliteit gaat in deze fase duidelijk boven kwantiteit. Die stabilisatie van de Twentse woningvoorraad wordt in figuur 12 vergeleken met de ontwikkeling van het aantal huishoudens in Twente gedurende diezelfde periode.

Bron: PRIMOS 2009, bewerkt door ECORYS.

Figuur 12.

Het woningoverschot ten opzichte van het aantal huishoudens handhaaft zich in deze periode op een hoog niveau (bijna 10%, tegenover een normaal frictieoverschot van 5%). Met andere woorden: er is nog steeds sprake van te veel woningen, zelfs bij een toenemend aantal huishoudens. En daarbij is nog niets gezegd over een mogelijke kwalitatieve mismatch tussen de vraag en het aanbod door veranderingen in de bevolkingssamenstelling vanwege vergrijzing en ontgroening. Vooral de groei van het aantal alleenstaanden is van belang; deze verklaart grotendeels de groei van het totale aantal huishoudens in Twente. Hierdoor kunnen in de toekomst onevenwichtigheden ontstaan tussen vraag en aanbod. Woningen zullen aan andere eisen moeten voldoen dan in het verleden. Woonconcepten zullen flexibeler of levensloopbestendiger moeten worden, zodat huishoudens langer zelfstandig kunnen blijven wonen.

Economische consequenties

De economische ontwikkeling van Twente in de periode 2010-2040 hangt voor een groot deel af van de totale ontwikkeling van de economie. Daarbij gaat het niet alleen om de Nederlandse economie; ook de Europese en de mondiale economie zijn van belang. Het is dan ook aantrekkelijk om de ontwikkelingen in Twente te bekijken aan de hand van zogenaamde scenario's, waarin de verschillende ontwikkelingsrichtingen per beleidsterrein naast elkaar worden gezet. De scenario's zijn gebaseerd op een bundeling van historische ontwikkelingen, actuele feiten en zich aftekenende trends en verpakt in consistente verhalen voor de toekomst. Zo vormen ze een beperkt aantal toekomstvisies die omschrijven hoe de ontwikkelingen in de toekomst kunnen uitpakken.

Frank van Oort is hoogleraar Stedelijke Economie aan de Universiteit Utrecht. Hij zet er op een rijtje hoe je innovatie kunt meten, wat de bepalende factoren zijn en welke vraagtekens je bij de cijfers moet zetten. Van Oort zegt dat de kenniseconomie tekort schiet: 'Er is geen ruimte om te excelleren in Nederland. Is Twente groot genoeg voor echte innovatie? Dat is een heel goede vraag...'

Frank van Oort, hoogleraar stedelijke economie

‘Twente is goede broedkamer voor kinderen, maar minder voor pubers’

Innovatieve clusters, legt Van Oort uit, kunnen ontstaan wanneer bedrijven, universiteiten en kennisinstellingen dicht bij elkaar zitten. En wanneer ze op een goede manier samenwerken, kan er valorisatie (waardevermeerdering) ontstaan. Soms lijken de belangen echter tegengesteld: in de wetenschap is het van groot belang je ontdekkingen wereldkundig te maken, terwijl men in het bedrijfsleven de innovaties juist wil beschermen. Het blijkt dat de relatie bedrijf-bedrijf en de relatie universiteit-universiteit makkelijker zijn dan de relatie bedrijf-universiteit. En juist die gemengde relatie geeft de spin-off die we zo hard nodig hebben. Als de gemengde relatie niet tot stand wil komen, blijkt een verre vriend vaak beter dan een goede buur...

De markt regelt het

Frank van Oort: 'Hoe kun je de innovativiteit van een regio meten? Je kijkt eerst naar de input: de hoeveelheid Research & Development, het opleidingsniveau en de creativiteit. Dat laatste criterium is in kaart gebracht door Richard Florida. Hij heeft onder andere aangetoond dat tolerantie – gemeten naar de hoeveelheid beeldend kunstenaars en homoseksuelen – een gunstig effect heeft op de creativiteit in een regio. Die drie factoren zijn

dus de input. De output is dan de hoeveelheid vernieuwingen – vaak gemeten naar het aantal patenten – die zo'n regio realiseert. Daarbij gaat het vooral om technische zaken. Natuurlijk zit innovatiekracht ook in diensten die ondernemers verzinnen, maar die kunnen niet gepatenteerd worden. En het is de vraag of patenten voldoende bescherming bieden. Je moet altijd afwachten wat het dominante model wordt. Denk aan de VHS- en Betamax-videobanden: de markt regelt het allemaal. Er is ook verschil tussen inventie en innovatie. 95% van alle inventies wordt niet gebruikt. Een uitvinding is pas een echte innovatie als hij ook gebruikt wordt. Grote bedrijven hebben vijf tot tien procent echte innovaties en dat zijn dan ook echte cash cows.'

Geen rechtstreeks verband

'MKB en startende ondernemingen kunnen voor echte innovaties simpelweg het kapitaal niet vrijmaken. Grote bedrijven hebben meer macht en zijn gediversificeerder. En dan heb je natuurlijk de vraag: leveren meer patenten ook meer economische groei op? Dat is niet altijd zo. Soms stijgt de productiviteit maar daalt de werkgelegenheid door innovatie. Kijk maar naar de Rotterdamse haven. Er is geen rechtstreeks lineair verband tussen

de input en de output in de economische cyclus. Wel kunnen we zeggen dat een regio die hard groeit, ook meer R & D aantrekt. Het gaat er altijd om wie er aan zet is in de zogeheten innovatiedriehoek: universiteiten, bedrijven of kennisinstellingen. Innovatie betekent dat er een link tussen die drie ontstaat, samenwerking. Dan krijg je valorisatie, een mooi Vlaams woord voor waardevermeerdering en acceptatie. De belangen lijken soms tegengesteld: universiteiten moeten publiceren over iets nieuws, daar worden ze op afgerekend.

Bedrijven patenteren juist hun innovaties om ze te beschermen. In elk geval hebben innovatieve clusters er dan baat bij als bedrijven, universiteiten en kennisinstellingen dicht bij elkaar zitten en zodoende vertrouwen kunnen opbouwen. Dat is nodig. In Twente hebben we vooral hightech en food. Er moeten functionele relaties tussen die bedrijven zijn: de makers en toeleveranciers profiteren van elkaar en zoiets als transport is natuurlijk ook nodig. Het blijkt dat face-to-face contact nodig is om de samenwerking op gang te krijgen, om je gezamenlijk te profileren in de markt.'

Onderzoek

'Wij hebben 30.000 bedrijven aangeschre-

ven in 2007. Daarvan reageerden er 3.000. We vroegen ze: met wie doet u het meest zaken als het gaat om inkoop, verkoop en het delen van kennis? De vraag was, kortom, wat voor netwerken er zijn. Het blijkt dat de relatie bedrijf-bedrijf makkelijk is en de relatie universiteit-universiteit ook. Tussen bedrijf en universiteit is moeilijker. En juist dat soort hybride relaties moeten we stimuleren. Dat geeft spin-off. Maar er zijn grote bedrijven nodig om deze processen te managen. Zo'n bedrijf als Ericsson had gekund, maar is inmiddels weg uit Twente. Je moet het nu hebben van kleinere bedrijven, zoals die in het BTC zitten.

Probleem is dat die kleinere bedrijven vaak verhuizen naar de Randstad als ze boven de vijftien personeelsleden groeien. Zelfs als de directeurs een band met Twente hebben of daar gestudeerd hebben. Maar Enschede en Twente voeren een redelijk actief beleid om de spin-offs te behouden: goedkope huisvesting, fiscaal aantrekkelijke regelingen, goede opleidingen, ontmoetingsplekken voor ondernemers en investeringen in kunst en cultuur. Het netwerk is heel belangrijk, maar is in Twente vrij gefragmenteerd. We hebben Oost NV, het Innovatieplatform Twente, de gemeenten, de universiteit, het BTC en het Kennispark.

De vraag is wat het beste werkt. Bestuurders kunnen wel faciliteren, het zijn echter de bedrijven en universiteiten die de allianties maken. Gemeenten ambiëren een soort brokersrol, ze willen bemiddelen. Het is de vraag of ze dat kunnen.'

Groei geeft groei

'Als je zo graag wilt innoveren, zou je ook kunnen denken aan samenwerking met Palo Alto in Californië. Het omgekeerde van het bekende spreekwoord krijg je dan: beter een verre vriend dan een goede buur. Als de clusters groot genoeg zijn, loopt het vanzelf. Maar je moet niet zomaar bedenken dat je een ICT-terrein in een weide ergens in Heerenveen gaat zetten. Een succescluster is niet zomaar maakbaar. Dat is moeilijk. Hewlett en Packard kregen decennia geleden een subsidietje van 100 dollar in Silicon Valley. Dat heeft goed uitgekapt. Silicon Valley zit nu in de Champions League voor halfgeleiders en Cambridge in de bio- en nanotechnologie. Hoe 'pad-afhankelijk' is het? Dat is de vraag. In elk geval genereert groei succes en succes genereert weer meer groei. Krimp geeft nog meer krimp. Een belangrijke vraag is of Twente groot genoeg is om heel succesvol te worden. Daarvoor heb je grote bedrijven nodig als Boeing en Siemens. Misschien kan het ook lukken met kleinere nichemarkten. Misschien ligt Twente te perifer en heeft het een te kleine regionale thuismarkt. Het is dan zaak dat de regio in internationale netwerken denkt, zoals met Palo Alto.'

R & D notoir laag

'Twente investeert nu in die spin-offs en heeft daar vrij veel succes mee. Die cultuur is heel

waardevol. De regio Twente is een goede broedkamer voor kinderen, maar minder goed voor pubers. Die puberbedrijven zouden moeten blijven en dat lijkt nu nog te weinig te gebeuren. Dan krijg je meteen de vraag over het vliegveld: is Twente groot genoeg voor een eigen luchthaven?

Een functie voor vrachtverkeer zou veel afgeleide werkgelegenheid geven. De omvang van de regio en de regionale markt bepalen veel, maar het gaat toch vooral om die grote markt eromheen. Eindhoven staat er relatief beter voor. Philips is heel belangrijk, misschien wel

zo belangrijk dat er een lock-in-situatie ontstaat: dat bedrijven opgesloten raken in hun eigen routine, dat ze niet meer naar nieuwe en onverwachte mogelijkheden kijken. Beter is open innovatie: dat het overal vandaan kan komen.

Een echt Unique Selling Point van de Universiteit Twente is bijvoorbeeld de zogenaamde Clean Room, waar ze grensverleggend onderzoek doen naar nieuwe materialen. Een stevig innovatiebudget is er meestal pas bij bedrijven boven de duizend medewerkers. Daar kunnen

ze sturen op R & D en op marketing. Maar de R & D-budgetten zijn in Nederland notoir laag vergeleken met Engeland en Scandinavië. En vergeleken met de VS en Japan scoort Europa al helemaal laag. Er is geen ruimte om te excelleren in Nederland. Ongelijkheid is niet erg – een Oxford in Nederland zou prachtig zijn. Onlangs konden ze in Oxford de 50e Nobelprijswinnaar viëren. West-Europa zou de meest competitieve kenniseconomie van de wereld worden, spraken de Europese ministers-presidenten in 1992 af. Daar is niets van terecht gekomen.'

IV Krimp: een scenario voor Twente

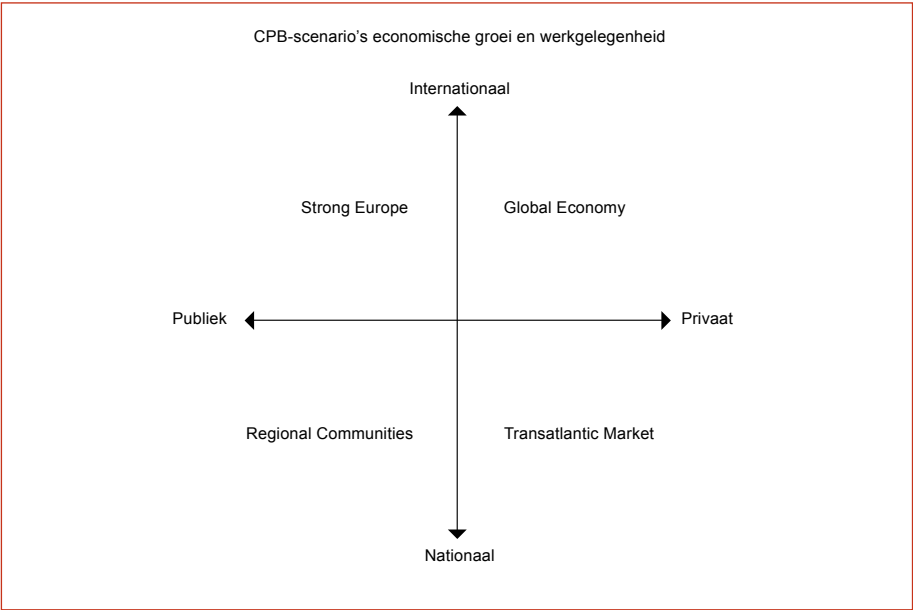
De scenario's ²

Voor de ontwikkeling van de economische groei en werkgelegenheidsontwikkeling in Twente maken we gebruik van de standaardscenario's van het Centraal Planbureau (CPB). Scenario's zijn geen voorspellingen: ze geven geen antwoord op de vraag wat de meest waarschijnlijke ontwikkelingen zijn. De onzekerheid naar de toekomst is te groot om voorspellingen te kunnen doen. De scenario's verkennen de toekomst door verschillende uitkomsten van zogeheten sleutelonzekerheden consistent uit te werken. Het CPB heeft in 2004 vier scenario's voor de lange termijn tot 2040 ontwikkeld.

Deze CPB-scenario's zijn geordend rond twee sleutelonzekerheden. De eerste betreft de mate waarin landen bereid en in staat zijn om internationaal samen te werken. Op Europees niveau is de uitdaging om slagvaardig te blijven opereren en tegelijkertijd de legitimiteit te behouden. Een belangrijke vraag is of Europa kiest voor een gezamenlijke aanpak van grensoverschrijdende problemen, of dat lidstaten meer belang hechten aan hun eigen soevereiniteit en identiteit. Ook op mondiaal niveau spelen belangrijke vraagstukken van internationale samenwerking, waaronder milieu en handelsliberalisatie. De tweede sleutelonzekerheid voor Europa is de hervorming van de collectieve sector. Alle Europese landen krijgen in de komende decennia te maken met een vergrijzende bevolking, verdergaande individualisering en een naar verwachting toenemende loonongelijkheid tussen hoog- en laagopgeleiden. Deze trends verhogen de druk op de collectieve sector. De vraag is voor welk niveau van publieke voorzieningen de lidstaten zullen kiezen. Welke taken worden verricht door de collectieve sector en welke worden afgestoten en overgelaten aan de markt?

De twee sleutelonzekerheden vormen de basis van de vier scenario's. De onzekerheden en de daaruit volgende scenario's zijn weergegeven in figuur 13. Elk kwadrant van deze figuur geeft een scenario weer. In 'Regional Communities' hechten landen veel waarde aan hun soevereiniteit en identiteit; hervormingen in de collectieve sector komen nauwelijks tot stand. In 'Strong Europe' blijft het niveau van de collectieve voorzieningen op het huidige peil; er is veel internationale samenwerking. In 'Transatlantic Market' wordt de collectieve sector wel hervormd, maar zijn de Europese landen niet bereid om een deel van hun soevereiniteit in te leveren. In 'Global Economy' wordt internationale samenwerking gecombineerd met een grondige herziening van de collectieve sector.

² De tekst van deze subparagraaf is gebaseerd op Vier Vergezichten op Nederland (2004)

Bron: Centraal Planbureau (2004)
Figuur 13.

In figuur 14 staan voor de belangrijkste indicatoren de veranderingen op nationale schaal in de vier scenario's ³.

Nationale veranderingen op basis van de vier CPB-scenario's					
indicator	eenheid	Global Economy	Strong Europe	Transatlantic Market	Regional Communities
Bevolking	In miljoenen. 2040	19,7	18,9	17,1	15,8
Economische groei	Bruto Binnenlands Product/hoofd van de bevolking 2040 (200=100)	221	156	195	133
Werkgelegenheid	Jaarlijkse mutatie 2001-2040 in %	0,4	0,1	0,0	- 0,5
Werkloze beroepsbevolking	Gemiddeld niveau in % beroepsbevolking	4,1	5,7	4,6	7,3
Inkomensgelijkheid	Kwalitatief	-	0	-	+
Nieuwbouw	Een- en meergezinswoningen in miljoenen 2040	3,1	1,7	1,5	0,4
Bedrijventerreinen	Toename % 2002-2020	36	20	30	10
Bedrijventerreinen	Toename % 2020-2040	7	-2	-8	-14

Bron: CPB, NMP en RPB (2006)
Figuur 14.

In onderstaande schema's worden de Twentse verwachtingen over de ontwikkeling van de economische groei (figuur 15), van de werkgelegenheid (figuur 16) en van de arbeidsproductiviteit (figuur 17) voor de lange termijn getoond op basis van de vier al eerder toegelichte ontwikkelingsscenario's van het CPB uit 2004.

Gemiddeld jaarlijkse ontwikkeling economische groei* (2010-2040) in %		
	Nederland	Twente
CPB-scenario		
Regional communities	0,7	0,5
Strong Europe	1,6	1,4
Transatlantic Market	1,9	1,7
Global Economy	2,6	2,4

*Volumeontwikkeling bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen
Bron: ruimtelijk-economisch prognosemodel ECORYS.
Figuur 15.

Gemiddeld jaarlijkse ontwikkeling werkgelegenheid* (2010-2040) in %		
	Nederland	Twente
CPB-scenario		
Regional communities	-0,5	-0,4
Strong Europe	0,1	0,1
Transatlantic Market	0,0	0,1
Global Economy	0,4	0,4

*Ontwikkeling arbeidsvolume werknemers
Bron: ruimtelijk-economisch prognosemodel ECORYS.
Figuur 16.

Gemiddeld jaarlijkse arbeidsproductiviteitsontwikkeling (2010-2040) in %		
	Nederland	Twente
CPB-scenario		
Regional communities	1,2	0,9
Strong Europe	1,5	1,2
Transatlantic Market	1,9	1,6
Global Economy	2,2	2,0

Bron: ruimtelijk-economisch prognosemodel ECORYS.
Figuur 17.

Wat is tot nu toe de ontwikkeling in Twente?
Als we kijken hoe Twente zich sinds 2002 in kwantitatieve zin heeft ontwikkeld, dan is op dit moment het CPB-scenario Strong Europe het meest van toepassing. De economische groei ligt gemiddeld sinds 2002 op 1,4% (2002-2009)⁴, terwijl volgens dit scenario de werkgelegenheid zelfs iets meer is gestegen dan landelijk, namelijk met gemiddeld 0,6% per jaar (2002-2007). Deze werkgelegenheidsgroei heeft zich vooral voorgedaan in de zakelijke dienstverlening en de zorg. De arbeidsproductiviteit blijft daardoor wel achter bij het nationale scenariobeeld. De bruto arbeidsparticipatie blijft in Twente eveneens enigszins achter bij het landelijke beeld. Er is dus nog steeds sprake van een verborgen arbeidsaanbod. Maar het verschil wordt wel steeds kleiner: in 2009 gaat het slechts om een verschil van 1,2% (69,5 om 70,7%). Een deel van de bevolkingskrimp kan dus nog opgevangen worden uit het reserwaarbeitsaanbod.

⁴ CBS, Regionale Economische Jaarcijfers 2009 (mei 2010).

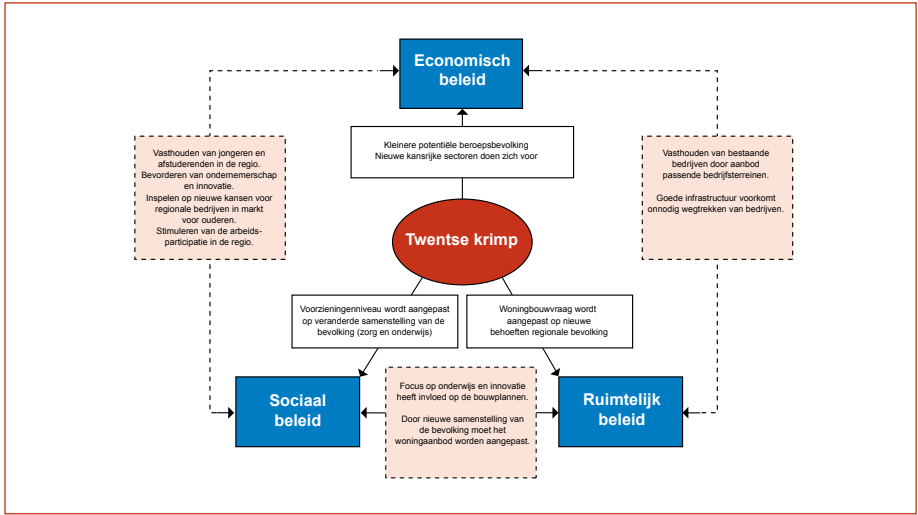
Sociale consequenties

De sociale effecten van de krimp in Twente zijn hiervoor al getalsmatig weergegeven. De vergrijzing, ontgroening en braindrain zullen het sociale gezicht van Twente veranderen. Als er niets gebeurt, zullen jongeren vertrekken en ouderen achterblijven. Om een evenwichtige sociale ontwikkeling in Twente te waarborgen, is het zaak om zoveel mogelijk jongeren (vooral zij die afstuderen aan de Universiteit Twente en Saxion voor de regio te behouden). Zij vormen de toegang tot de kenniseconomie in Nederland en daarbuiten. Zij zullen nodig zijn voor de toekomstige maatschappelijke sleutelposities. Zoals geconcludeerd in de Twente Index 2006 blijft slechts één op de zeven (!) recent afgestudeerden in Enschede of omgeving wonen. Hier valt nog een wereld te winnen!

Het aantal huishoudens neemt toe als gevolg van de voortdurende toename van het aantal eenpersoonshuishoudens. Dit is een algemene maatschappelijke tendens die gaande wordt gehouden door de toenemende vergrijzing en veranderingen in leefstijlen. Op dit moment heeft de Regio Twente het voortouw in het Europese samenwerkingsproject DC NOISE (Demographic Change: New Opportunities in Shrinking Europe). Dit project vergroot het inzicht in de demografische ontwikkelingen en mogelijke oplossingen op dat gebied. Binnen dit project werken de Regio Twente, Carint Reggeland en Vereniging Woon samen in het demonstratieproject Innovative Housing. De partijen krijgen zo grip op de gevolgen van de demografische veranderingen op de woningmarkt. Het project is toekomstgericht en zal uiteindelijk leiden tot nieuwe woonconcepten. Twente loopt daarin voorop. Dergelijke initiatieven zijn belangrijk om goed voorbereid te zijn op de krimp.

Krimpscenario voor Twente

In bijgaand schema (figuur 18) is het beleidsscenario voor krimp in Twente in beeld gebracht. De figuur toont de economische, sociale en ruimtelijke focus van Twente om de negatieve gevolgen van krimp zo veel mogelijk te beperken, evenals de kansen die kunnen worden benut.

Bron: Boekema (2009), bewerkt door ECORYS.
Figuur 18.

Om een onnodige daling van de bevolking in Twente te voorkomen, zouden de regionale bestuurders hun beleid binnen en tussen de economische, sociale en ruimtelijke pijlers kunnen richten op drie thema's. Ten eerste: bestrijd het negatieve migratiesaldo van jongeren uit de regio zo veel mogelijk door 'warme' regiomarketing. Ten tweede: stimuleer de bedrijven in Twente door innovatief gedrag en ondernemerschap zo veel mogelijk te reageren op nieuwe kansrijke markten die voortvloeien uit krimp, zoals ouderen (zorg, huisvesting, domotica en andere segmenten van de silver economy) en alleenstaanden (communicatie, media, recreatie) (Ministerie van Economische Zaken, 2010). Ten derde: probeer de arbeidsparticipatie in Twente te vergroten door het verbeteren van voorzieningen als kinderopvang, (tele)werken vanuit huis en (re)integratie van diverse doelgroepen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt.

IV Krimp: een scenario voor Twente

Conclusies en beleidsopties

Voor Twente als geheel is absolute krimp (in aantallen) pas over vijftien jaar aan de orde. Op gemeentelijk niveau echter dienen de gevolgen zich al eerder aan. Wel zijn er grote verschillen waarneembaar: er zijn Twentse gemeenten die nu al krimpen en er zijn gemeenten waar de krimp zich zelfs over dertig jaar nog niet zal voordoen. Dit neemt niet weg dat alle gemeenten in de regio vroeg of laat de gevolgen van demografische krimp zullen onderkennen. De samenstelling van de bevolking verandert en dit heeft grote gevolgen voor de behoefte aan voorzieningen. Door de vergrijzing en ontgroening sluit het huidige aanbod aan voorzieningen niet meer aan op de toekomstige vraag. Het vraagt om een tijdige reactie van de vier O's in Twente (overheid, onderwijs, onderzoek en ondernemers). Het krimpscenario biedt deze partijen de nodige uitdagingen.

Om te beginnen vraagt krimp om een mentaliteitsverandering bij Twentse bestuurders: op de lange termijn zullen ze afscheid moeten nemen van het groeidenken. Politiek gezien is dat lastig, omdat inzetten op groei nu eenmaal van meer daadkracht getuigt dan inspelen op krimp. Verder vraagt krimp om een herwaardering van de bewoners en bedrijven die Twente al heeft: zij zijn er al, hebben al voor Twente gekozen en het enige wat je hoeft te doen is voorkomen dat ze vertrekken. Vooral studenten in de eindfase van hun studie zijn interessant voor deze 'warme' marketing. Via een stageplek in het regionale bedrijfsleven en de eerste baan die daaruit vaak voortvloeit, zijn ze gemakkelijk aan de regio te binden. Inzetten op de bestaande bevolking is met andere woorden kansrijker dan het trekken van nieuwkomers. Als Twente al aan 'koude' regiomarketing wil doen, dan kan ze zich het beste richten op oud-inwoners of oud-ondernemers. Zij zijn eerder geneigd om naar Twente te komen dan zij die geen gevoel bij de streek hebben. Ten slotte plaatst krimp de discussie over innovatie en ondernemerschap in een nieuw daglicht. Zorgtechnologie en op maat gesneden diensten voor ouderen en alleenstaanden zouden wel eens een groeimarkt kunnen vormen.

Natuurlijk, voor Twente zijn de thema's brain drain, innovatie en ondernemerschap niet nieuw, de regio is er volop mee bezig. Met de krimp op komst zullen deze onderwerpen alleen maar aan belang winnen. Meer vernieuwing en ondernemerszin draagt bij aan endogene groei - en daar zullen krimpregio's het uiteindelijk van moeten hebben.

IV Krimp: een scenario voor Twente

Bronvermelding

- Boekema, F.W.M. (2009), Demografie in Epe: kansen verzilveren, Universiteit van Tilburg, Tilburg.
- Centraal Planbureau (2004), Vier vergezichten op Nederland, CPB, Den Haag.
- Centraal Planbureau, Milieu- en Natuurplanbureau en Ruimtelijk Planbureau (2006), Welvaart en leefomgeving: een scenariostudie voor Nederland in 2040, CPB, MNP en RPB, Den Haag.
- Dam, F. van, C. de Groot en F. Verwest (2009), Verkenning Rijksagenda Krimp en Ruimte, Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag.
- Derks, W., P. Hovens en L.E.M. Klinkers (2006), Structurele bevolkingsdaling: een urgente nieuwe invalshoek voor beleidsmakers, Universiteit van Maastricht, Maastricht.
- Feijten, P. en P. Visser (2005), Binnenlandse migratie: verhuismotieven en verhuisafstand, Bevolkingstrends, 2e kwartaal 2005, p. 75-81.
- Hospers, G.J. (2010), Krimp!, SUN, Amsterdam.
- Ministerie van Economische Zaken (2010), Ondernemend met krimp! Handreiking economische bedrijvigheid bij bevolkingsdaling, EZ, Den Haag.
- Oort, F. van, R. Ponds, J. van Vliet, H. van Amsterdam, S. Declerck, J. Knoben, P. Pellenbarg en J. Weltevreden (2007), Verhuizingen van bedrijven en groei van werkgelegenheid, NAI Uitgevers/Ruimtelijk Planbureau, Rotterdam/Den Haag.
- Planbureau voor de Leefomgeving/Centraal Bureau voor de Statistiek (2010), Regionale bevolkings- en huishoudensprognose 2009-2040, PBL/CBS, Den Haag.
- PRIMOS (2009), PRIMOS-prognose van de gemeenten in de regio Twente, ABF Research, Delft.
- Ruesink, J., "Tukker houdt de markt op slot", Twentsche Courant Tubantia, 13 augustus 2010, p. 1.

Verantwoording van de bronnen

De Twente Index 2010 is gebaseerd op (cijfer)materiaal uit tal van bronnen. Wij volstaan hieronder met een alfabetische opgave van de belangrijkste organisaties waarvan wij recente documenten hebben geraadpleegd en gebruikt.

Agentschap NL	Organization for Economic
Atlas voor Gemeenten	Cooperation and Development (OECD)
Buck Consultants International	Planbureau voor de Leefomgeving
Bureau Louter	PriceWaterhouseCoopers
Centraal Bureau voor de Statistiek	Provincie Overijssel
Centraal Planbureau	Rabobank
Coelo	Regio Twente
CW	RIVM
De Roskam	Saxion
Deloitte	Senter Novem
DTZ Zadelhoff	Stichting Vastgoedrapportage Twente
Economisch Bureau ABN Amro	STOGO
Economisch Bureau ING Bank	Syntens
EIM Onderzoek voor Bedrijf en Beleid	Technopolis
Elsevier	Ten Hag Makelaars
Erasmus Universiteit Rotterdam	Twentsche Courant Tubantia
ESB Dossier (Economisch Statistische Berichten)	Universiteit Maastricht
Etil/Arbeidsmarktprognose Overijssel	Universiteit van Tilburg
Europese Commissie	Universiteit Twente
Het Financieele Dagblad	VNO-NCW Midden
Innovatieplatform Twente	UWV Werkbedrijf
I&O Research	
Kamer van Koophandel Oost Nederland	
LISA	
Ministerie van Economische Zaken	
Ministerie OCW	
Ministerie VROM	
Nederlands Economisch Instituut/Ecorys	
Nederlands Instituut voor Kennisintensief Ondernemerschap	
NICIS Institute	
NVM	
Oost NV	

Colofon

De Twente Index is een uitgave van de Stichting Twente Index, te bereiken via www.twente-index.nl.
Via de website kunt u reageren op de Twente Index of vragen stellen.

Tekst basisindicatoren: Paul Bijleveld (Saxion) Carlie Geerdink (Saxion)	Begeleiding productie, communicatie en eindredactie: Marco Krijnsen (Krijnsen Tekst En) Irene Sijgers (Saxion)
Tekst special 'Krimp: een scenario voor Twente': Willem Kruidhof (Ecorys Nederland BV) Gerlof Rienstra (Ecorys Nederland BV) m.m.v. Gert-Jan Hospers (Universiteit Twente)	Algehele projectleiding: Irene Sijgers (Saxion)
Bewerking statistische gegevens: Paul Bijleveld (Saxion) Carlie Geerdink (Saxion) Ann-Kristin Engelhardt (Saxion)	
Redigeren teksten: Marco Krijnsen (Krijnsen Tekst En)	
Fotografie: Johan Ghijssels, Enschede	
Interviews/teksten bij foto's: Paul Abels (Abels Taalzaken)	
Infographic Els Engel	
Ontwerp: SOV Concept en Vormgeving, Losser Hans Vollenbroek	
Druk: Hassink Drukkers, Haaksbergen	

